

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

II

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

*Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.*

ISSN: 0042-9422

No. 11 (464), November, 1986, Vol. XXXIX

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1986 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 11 (464)

ЛИСТОПАД, 1986

Річник XXXIX

Зміст XI-ої книжки

У присвяті Листопадовому Чикові

Микола Верес (вірш): ЛИСТОПАД	1283
Микола Мельник: ПЕРШИЙ ЛИСТОПАД	1285

В поневолюєній Україні

Сл. п. КАТЕРИНА ЗАРИЦЬКА-СОРОКА (Некролог Проводу ОУН)	1301
Остан Хмурович: ПОЖИВ'Я ІХ З'ІЗДУ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ	1303
(УЦС): ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦЯ ДО БРАТА АФГАНЦЯ	1312

У присвяті Ярославові Стецькові

Голові УДП і Провідникові ОУН

Володимир Мазур: ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО — ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ XX СТОЛІТТЯ	1316
Святослав Караванський: ЧЕСНИЙ ХРЕСТ (Невиголошене слово на могилі Ярослава Стецька	1326
АВБ: КОГО МИ ВТРАТИЛИ?	1328
ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО АРХІЄПІСКОПА МИРОСЛАВА МАРУСИНА	1332
Вислови співчуття Проводів громадських установ	1333
СЛАВА СТЕЦЬКО ГОЛОВОЮ АВН	1344
ФРАГМЕНТИ З ПОХОРОНІВ Я СТЕЦЬКА	1345

З творчості наших поетів

Борис Чорногор (вірш): В'ЯЗКА НЕВ'ЯНУЧИХ КВІТІВ НА МОГИЛУ СЛ. П. Ярослава Стецька	1348
Яр Славутич: КИЇВСЬКА ВЕСНА — 1349; МАРЧЕНКО — 1349; АМАЗОНКА — 1350	
Юрій Буряківець: ПЛЕЯДИ — 1351; ПЕЧАЛЬ — 1351	
В. Мальований: НЕ ПОТУРАЙ!	1352
В. Чайченко: НАША ДОЛЯ	1353

Наука, дослід

Павлика Андрійско-Данчук: НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ «БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ (Продовження, 3)	1354
Д-р Блянка Сержабкова: ОСВІТА І НІМЕЦЬКА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА В РАЙХСКОМІСАРИЯТІ УКРАЇНА	1366

Повісті, спогади

Софія Наумович: ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА (Повість-хроніка, продовження, 7)	1379
Василь Каргунт: ВОГНІ ЛИСТОПАДОВОЇ НОЧІ	1392

Огляди, рецензії

Борис Ожаровський: ОГЛЯД ВИДАНЬ	1396
Ярослав Деремєнда: ЖНИВА СКОРБОТИ	1401
Володимир Макар: ПОЯВИВСЯ «ЛІТОПИС УПА» ПРО ТЕРНОПІЛЬСЬКУ ОКРУГУ	1406

Некролог

Сл. п. СОТ. ІГОР СТЕПАН ГАВРИЛІВ	1408
--	------

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Богдан ЛЕПКИЙ

МОЛИМОСЬ ДО ВАС...

... І ви пішли і без ваги,
Неначе льви боролись ви.
Що кулі вам і що штики?
Ви — юнаки! Ви — козаки!

І ви пішли... Щаслива путь!
І ви пішли, щоб не вернуть...
Червоний, кривавий шлях,
Стоять могили на полях.

Та прийде день, великий день,
День радості і день пісень,
І загуде свободи дзвін —
До вас підемо на поклін...

У присвяті Листопадовому Чинові

Микола ВЕРЕС

Л И С Т О П А Д

Мов перший грім з небесної аркади,
Що шле землі розмаю ніжний день,
Пройшло над краєм Перше Листопада
Каскадом волі, радости й пісень.

І в кожному домі вирости фронтони,
Здійнявсь, завилив, помолодшав Львів,
Коли струснув його гранітне лоно
Ритмічний крок маршуючих стрільців.

Стрілецький спів! . . А з ним світліші мури,
І сонце в барвах Княжої Гори,
Гудуть дзвіниці срібно-сиві Юра,
І чути їх в найдальшому дворі.

Прокинувсь Чортків, Галич, Коломия,
Тернопіль, Збараж. До Дністра-ріки
Лунають дзвони, листопад леліє,
Ідуть, ідуть і йдуть січовики.

А їм назустріч пісня журавлина
Несе привіт крилатий з-за Збруча,
Співзвучний шум безкрайної рівнини,
Нестримний лет одвічного клича.

То — клич Дніпра, то сила Ненаситця,
Осанна круч, лиманів, міст, станиць,
То Лаври дзвін з далекої столиці,
То голос Володимира дзвіниць,

То тріумфальна рокотінь Софії
І велич днів, і слава і бої
Звіщають всім, що чином стала мрія,
Про Край воскреслий відомлять краї.

І в дню осіннім зеленіють луки,
І, наче в травні, кожний квітне сад, —
Сьогодні міцно і сердечно руку
Потис як брату Січню Листопад. . .

. . . Хай спомин це. . . А Край — нехай руїна,
Та в серці в нас ніколи не вмира
Ні німб святий страждальної України,
Ні дух цілющий рідного Дніпра.

І ми — закинуті в чужинні гради —
Стійкі, незламні віримо в одне:
Прийде ще день і Січня й Листопада,
Свою вогненну руку простягне

І оживить Богдана й Княжих Левів,
І проти стягу молота й серпа
Підуть у бій із Тризубом сталевим
Нащадки Січі — лицарі УПА.

І знов заллється дзвонами Софія,
Печерськ і Лавра, Володимир, Юр, —
Від міста Льва по Золотоверхий Київ
Сколише землі перегук бандур,

І встане Він, мов ранку зітх духмяний,
З розмайним співом гір, степів і рік,
Наш гордовитий Край князів-гетьманів,
Щоб вічним квітом квітнути повік!

Микола МЕЛЬНИК

ПЕРШИЙ ЛИСТОПАД

Кожного року врочисто відмічуємо події, якими український нарід маніфестував перед цілим світом, що він зрілий до державного життя, що немає жодної ворожої сили, яка зможе його умертвити, бо він духово найсильніший за всі інші народи.

Перша світова війна принесла багато змін в ділянці геополітичній — постання нових державних творів та нових границь між ними, а опісля також в ділянках соціальних, економічних і культурних. Коли ця війна добігала до свого кінця, в 1917-1919 рр., в Східній Європі створилися такі політичні обставини, які дали українському народові можливість змагати до незалежності, себто не тільки здобути державність, але й її закріпити.

До таких державно-творчих подій зараховуємо проголошення незалежності Української Народньої Республіки Четвертим Універсалом з датою 22-го січня 1918 р. в Києві, перебрання влади від австрійського намісника у Львові та проголошення Західньої Української Народньої Республіки у дні 1-го листопада 1918 р., а згодом — проголошення злуки всіх українських земель в одній суверенній державі в Києві дня 22-го січня, 1919 року.

Чим даліше віддаляємося від цих подій, тим краще можемо зрозуміти їх вагу і значення, бо вони вирішували долю української державності на довгі літа.

Якщо ми схарактеризуємо згадані події з точки зору духово-ідейного та способу їх переведення, то на перше місце треба б поставити дату 1-го листопада 1918 р., чин українців-галичан на доказ їх національної свідомости та державницької зрілости, чин переведений під прапором визвольної стратегії, яка вимагає духової соборности цілого народу та мілітарної сили до боротьби з ворогами української державности, яких у нас ніколи не бракувало.

Геополітичне положення України між двома тогочасними головними ворогами — Польщею і Московщиною — вимагало концентрації всіх духових і мілітарних сил, щоб свою державність зберегти.

Український нарід віками, ще від скитських часів, вів цю боротьбу з різними кочовими ордами, які сунули на українську землю. Він жив і працював у бойовому поготівлі — йдучи орати землю, брав зі собою меч.

Новіша історія з козацьких часів доказує, які величезні жертви поніс український нарід в боротьбі за свою незалежність, коли українська земля була вкрита трупами, зіллята кров'ю та дотла знищена.

Брак об'єднання мілітарної сили під одним прапором та орієнтації тільки на власні сили, а не на поміч сусідів, спричинив упадок козацької державности.

Ці засади й напрямні визвольної боротьби, які кажуть, *що здобути незалежність зможе тільки об'єднана велика Україна*, були у творців Листопадового Чину, який увійшов у нашу історію під назвою «Листопадового Зриву», були віддзеркалені найвсесторонніше.

Листопадовий Зрив, хоч відносився тільки до Східньої Галичини, не був актом обласним. За своїм політичним значенням та думками його творців, це була подія всеукраїнська, бо він і зв'язані з ним події проходили під аспектом соборности та злуки всіх українських земель в одну національну державну цілість.

Безпосереднім поштовхом до листопадових подій був цісарський маніфест з 16-го жовтня 1918 р., яким цісар Карло заповів перебудову монархії на союзну державу, в якій кожен нарід мав право створити на своїй національній території власну державну одиницю.

Постанови маніфесту цісаря Карла I створювали для народів Австрійської імперії гарні перспективи для їхнього національного й культурного розвитку в своїх власних державах, однак дні Габсбурської монархії були почислені.

Вже два дні пізніше (18-го жовтня, 1918 р.) у Львові оформилася Українська Конституанта, яка складалася з усіх послів та представників політичних партій у проводі єпископату Греко-Католицької Церкви з митрополитом Андреем Шептицьким на чолі.

Ще перед розпочаттям нарад наспіла телеграма від архикнязя Вільгельма з Чернівців до д-ра Костя Левицького, в якій він закликав Українську Національну Раду проголосити самостійне королівство у вірності династії і скиптрові цісаря Карла, впевняючи, що ця вірність буде нагороджена і що це не пусті слова, бо він це прирікає з найвищого місця. Таку саму телеграму одержав Микола Василько в Чернівцях.

В тому й дусі була постанова Української Конституанти, що оформилася як Українська Національна Рада під проводом Євгена Петрушевича. Ось її слова:

«Ціла українська етнографічна область в Австро-Угорщині, докладно Східня Галичина з граничною лінією ріки Сян, включно з Лемківщиною, Північна Буковина з містами Чернівці, Сто-

рожинець і Серет, як також смуга Північно-Західної Мадярищини творять суцільну українську територію.

Ця українська національна територія уконституується в Українську Державу і будуть пороблені заходи для проведення ухвал у дійсність»¹.

Більшість представників, людей австрійської орієнтації, заявили за співпрацею з віденським урядом та за творенням української держави в рамках австрійської федерації, і тому зараз після закінчення нарад відповідальні політики з президентом Євгеном Петрушевичем виїхали до Відня на переговори.

Однак молоде покоління, а зокрема студентство і Січові Стрільці, в яких був потяг до соборности, не хотіли глядіти на Відень, тільки на Київ. Тому дав вислів соціал-демократ Микола Ганкевич, який на з'їзді делегатів Східньої Галичини і Північної Буковини (около 300 осіб) зложив таку заяву:

«У великій історичній хвилині, коли валяться основи старого світа, а на його руїнах росте нове життя вільних, самостійних народів, що самі рішають свою долю і майбутність, Національне Зібрання українців Австро-Угорської держави проголошує торжественно перед цілим світом, що домаганням і метою всіх українців є з'єднання всіх українських земель, між іншими українських земель Австро-Угорщини в одну державу, що ціллю наших національних змагань є з'єдинена, вільна, самостійна Українська Республіка»².

Того самого дня, т.є. 19-го жовтня, 1918 р., згаданий вище З'їзд виніс постанову у формі відозви до населення, яку приявні прийняли з нечуваним ентузіазмом. В тій відозві до населення м.і. було сказано:

«Український Народе!

Доля Української Галицької Держави в Твоїх руках. Ти станеш як непобідимий мур при Українській Національній Раді і відіпреш всі ворожі замахи на українську державу. Все здібне до оружжя українське населення має утворити боеві відділи, які або ввійдуть у склад Української Галицької Армії, або на місцях оберігати будуть спокій і порядок, а особливо залізниці, пошту і телеграф.

Національним мешканцям Української Держави, без різниці народности, віроісповідування, заporučується горожанську, національну і віроісповідну рівноправність»³.

В тому самому часі українська делегація не могла договоритися

1. Михайло Гуцуляк. «Перший Листопад 1918», стор. 16.

2. І. Тиктор. «Велика Історія України», стор. 791-2.

3. С. Шевчук. «Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької Землі», стор. 13-14.

з віденським урядом, який був під польським впливом і йшов на провокацію. Про це писав д-р Кость Левицький у споминах «Розпад Австрії і українська справа»: «Коли б отсе не наступило (т. зн. добровільна передача влади українцям), в такому разі мала бути скликана до Львова повна Українська Національна Рада на день 3-го листопада, 1918 р., щоб вирішити, що даліше маємо робити (вирішити про евентуальний переворот).

В міжчасі, — 27-го жовтня, 1918 р., — у Кракові створилася Польська Ліквідаційна Комісія, яка проголосила, що ціла Галичина належить до польської держави, про що повідомлено намісника Галичини Гуйна. Натомість українській делегації цей намісник у дні 31-го жовтня відмовив передати владу в руки Української Національної Ради.

Коли вечером 31-го жовтня стало відомим, що 1-го листопада 1918 р. до Львова приїде Польська Ліквідаційна Комісія, щоб перебрати від австрійського намісника графа Гуйна владу в цілій Галичині в імені польської держави, в наслідок настоювання Військового Комітету (сот. Вітовський) вирішено виконати акт перевороту удосвіта 1-го листопада 1918 р.

Переворот був зразково переведений протягом 5-ти годин в силі 1400 вояків та 40-50 старшин. Роззброєно австрійський гарнізон, обсаджено всі державні будинки, вивісивши на них і на львівській ратуші українські прапори. Душею перевороту був підхор. Д. Паліїв.

Дня 1-го листопада 1918 р. проголошено Західну Українську Народню Республіку самостійною державою на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії. Того самого дня майже по всіх повітових містах Східньої Галичини українці перебрали державну владу.

Він був переведений згідно з напрямними кожної визвольної революції в духовому соборництві цілого народу, і тільки мілітарною силою.

Основою кожної визвольної революції та заporукою її успішности є *загальне хотіння* здобути незалежність і закріпити її. Це хотіння має мати в першу чергу політичний провід, який в тому напрямі має об'єднати цілий нарід. Про це каже римська засада — “in unum cum virtutibus multorum”, себто — єдина ціль, до якої мають стреміти всі.

Ця ідея була у творців Листопадового Зриву і її прийняли всі, без огляду на партійну приналежність. Не було тоді жодних дискусій про автономію чи федерацію і не було жодних соціальних застережень відносно державного устрою.

Відразу присутлено до інтенсивної організації власної армії.

Всі були свідомі того, що здобути незалежність зможуть українці тільки координацією усіх сил, бо цього вимагало геополітичне положення України між двома головними окупантами.

Це могла досягнути Україна, об'єднавши всі етнографічні землі, як велика і могутня держава, бо Україна мала, обкросна територіально на користь сусідів, ніколи не буде самостійна.

Політичною програмою уряду Західньої Української Народньої Республіки було довести до об'єднання з Українською Народньою Республікою над Дніпром.

Незалежно від так довгого поневолення, українці-галичани жили даліше подіями Галицько-Волинського князівства, походами гетьмана Сагайдачного проти бусурменів (татар і турків), побідами гетьмана Богдана Хмельницького та подіями Мазепинської доби і їх очі все гляділи на Київ.

Оце національне соборництво, яке жевріло в серцях галицьких українців, а головню серед студентства і молодшого покоління, заманіфестувало себе при творенні легіону Українських Січових Стрільців. Молодь масово горнулася в ряди тієї першої української військової формації новітніх часів.

Вони пішли туди не з бажанням проливати кров за Австрію, але задля створення своєї рідної мілітарної сили, як засобу чинної боротьби за українську державність.

Під час Другої світової війни з цих же мотивів, а не з ніяких інших, йшла українська молодь в ряди українських військових формацій УПА, а також дивізії «Галичина».

Здобути й закріпити незалежність може тільки власна мілітарна сила, а чужа тільки поневолить.

Ця мета об'єднання з Наддніпрянською Україною мала бути предметом нарад Української Конституанти дня 18-го жовтня, 1918 р., до чого не дійшло, бо політичне положення Української Держави над Дніпром погіршилося. З однієї сторони заходила небезпека повстання проти Гетьмана, яке вже від довшого часу підготовлялось, а з другої можливість федерації України з єдиною і неділимю Росією, до чого скочувався тодішній провід — гетьманський уряд.

Київські часописи з дати 15-го жовтня 1918 р. помістили т. зв. «записку десятиох», в якій 10 міністрів (проти 7-ох) виступили з домаганням єдності України з Росією, а саме, «будування державности України в тіснім союзі з Росією, з якою її в'яжуть економічні й інші інтереси».

В згаданій записці говорилося про тісний союз з єдиною Росією без жодних застережень щодо федерації, яка на російському

грунті є чужа і несприємлива для «руського народа», тільки повне з'єднання, злиття.

Такі невідрадіні політичні обставини в Києві не змінили напрямних творців Листопадового Чину, які даліше стреміли до духової і мілітарної єдності всіх українських земель.

Коли 9-го листопада 1918 р. відбувалося записання першого державного Уряду ЗУНР, Українська Національна Рада, як найвища влада всіх українських земель бувшої Австро-Угорської монархії, доручила Державному Секретаріатові поробити потрібні заходи для об'єднання всіх українських земель в одну державу.

Політичною програмою уряду ЗУНР було довести до об'єднання з Українською Народньою Республікою над Дніпром.

Події розвивалися дуже скоро і час працював в користь ворогів. Вже 21-го листопада 1918 р. українське військо опустило Львів, столицю Галицької держави.

Того самого дня виїхала делегація ЗУНР на Велику Україну, щоб довести до з'єднання двох українських держав та дістати мілітарну допомогу в боротьбі з поляками, бо сама ЗУНР з около 6 мільйонами українського населення не могла спинити польського наступу з огляду на брак штабових офіцерів, брак зброї та військового виряду, включно з одінням, якого не бракувало в магазинах у Білій Церкві.

Подорож делегації була досить утруднена з уваги на повстання проти Гетьмана, яке вибухло 14-го листопада, і в країні вже запанувала анархія. Делегація прибула до Хвастова аж при кінці листопада, де в той час перебувала Директорія УНР.

Вже 1-го грудня 1918 р. підписано передвступну умову про злуку двох держав, зрадаговану галицькою делегацією (Лонгин Цегельський). Цю умову врочисто ратифікувала Українська Національна Рада дня 3-го січня 1919 р. в Станиславові.

Відчитання тексту умови відбулося серед гробової тиші цілої залі, коли президент Євген Петрушевич промовив:

«Стверджую, що резолюція про злуку Галичини й Буковини з Україною прийнята оце однодушно через аклямацію. Оцим стверджую і сповіщаю, що від цієї хвилини старинна Галицько-володимирська волость входить у склад однієї і нероздільної, соборної і суверенної Української Держави. Соборній Україні Слава!»⁴.

З грудей усіх приявних залунало грімке й могутнє «Слава!», яке закінчилося відспіванням національного гимну «Ще не вмерла...».

4. Л. Цегельський. «Від легенд до правди», стор. 219.

З нагоди так великої події президент Євген Петрушевич запросив членів Ради бути свідками військової паради залоги міста Станиславова.

Маршуючі відділи усіх видів зброї публіка вітала ентузіастичними окликами «Слава українській армії!, Слава стрілецьку!» Всі інстинктивно відчували, що в цій армії є сила, що це залізний п'ястук молодого народу, що саме тепер творить державу.

Очевидець даліше оповідає, що коли дефіляда скінчилася, він поглянув на Президента, коло якого стояв:

«Він втирав сльози, так само старий Горбачевський та Охуневський. А так само дещо згорблений віком сивий як голуб, з великою лисиною посеред білих довгих кучерів — Сандуляк із Снятинщини у гарно мережаному святочному китарі; а коло нього сусід Стефаник. Всі були глибоко зворушені — і могутні як дуби Старухи (широко звісний Тимотей, посол Бережанщини, з патріяршою бородою, яку запустив у російській неволі і його брат Антін з Ліського повіту) та жвавий як гірський потік, стрункий як смерека Шекерик Доників в чудовому, за очі хапаючому, пребагатому гуцульському строї».

«Ми злучили Галичину й Буковину з Придніпряниною, бо так нам казала соборна, національна, всеукраїнська ідея і так нам диктувала історична рація. Перед світом, перед історією, перед нашим власним народом, що лише прокинувся до державного життя та перед будучими поколіннями ми поставили доконаний історичний факт, на якому б сперлася уся дальша, будуча історія нашого народу».

Але одночасно ми були свідомі небезпек, що загрожували українській державності з усіх боків»⁵.

В половині січня 1919 року до Української Національної Ради в Станиславові зголосилися два делегати від «Руської Ради» з Мармарощини з проханням прийняти Закарпатську Русь до української держави. Їх появу на залі привітали привітні бурхливою овацією.

Делегат Ключурак Степан виголосив дуже гарну промову чистим гуцульським говором, яку закінчив словами, що «*Закарпатська Русь бажає прилучитися до української держави, бо ми «їдна кров, їдне серце і їдна душа». Прийміть нас і возміть нас, браття, до їдної родини*». Буря оплесків по цих словах не втихала через кілька мінут. Наступило одностайне прийняття Закарпаття до одної суверенної держави⁶.

Два члени делегації увійшли в склад постійних членів Української Національної ради і пізніше взяли участь в галицькій де-

5. Л. Цегельський. «Від легенд до правди», стор. 221-222.

6. Л. Цегельський. «Від легенд до правди», стор. 247.

легації до Києва на проголошення Соборности всіх українських земель в одній державі та в нарадах Трудового Конгресу.

В тому часі в Наддніпрянській Україні вже був безлад, український уряд діяв фактично в Києві та на теренах на захід від Дніпра.

На Україну зі всіх сторін наступали вороги. З півночі сунула большевицька навала. З заходу польські частини, які вже в перших двох тижнях протигетьманського повстання зайняли Холмщину і Підляшшя і наступали далше на схід. З південного сходу йшла на нас білomosковська армія, яка вже 15-го листопада 1918 р. захопила Крим. Ціла Лівобережна Україна була фактично під владою різних повстанських загонів.

На національно-ідейному відтинку також не було єдності. Соціалістичні партії поділилися на праві й ліві (пізніша назва боротьбістів і укапістів), які своїми програмами та гаслами допомагали большевикам. Одні хотіли тільки соціалістичної України, а другі прямо комуністичної.

Серед таких невідрадних обставин галицька делегація сподівалася все ж таки довести й досягнути єдність та завернути історичні події на правильний шлях.

Цю єдність маніфестували проклямації на Софійській площі в дні 22-го січня 1919 р., на Святі Злуки Земель України.

Від Української Національної Ради в Станиславові промовляв д-р Лев Бачинський ось так:

«На цій історичній площі столичного города Києва стаємо оце ми, законні і вольним голосом нашого народу вибрані представники Західньої України, а саме Галичини, Буковини та Закарпатської Руси, та доносимо Вам, і заявляємо прилюдно перед усім народом України, перед усім світом і перед лицем історії, що ми, український нарід західньо-українських земель, будучи кров'ю, одним серцем і однією думкою з усім народом Української Народньої Республіки, власною нашою волею хочемо і бажаємо обновити національно-державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого та Ярослава Мудрого, а до якої стреміли наші великі гетьмани Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Від сьогодні Західня Україна лучиться на віки з Великою Україною в одно нероздільне тіло, соборну та суверенну українську державу»⁷.

З черги голова Директорії Володимир Винниченко вітав Західньо-Українську Делегацію в столичному городі Української Народньої Республіки, приймав заяву злуки «братньої, однокровної Галицької Волости з матірним пнем України» в одно нероздільне

7. Л. Цегельський. «Від легенд до правди», стор. 206.

тіло, в одну націю-державу. Опісля він передав грамоту членові Директорії проф. Ф. Шевцеві і попросив прочитати універсал.

«Вітаючи з великою радістю цей історичний крок наших західних братів, Директорія Української Народньої Республіки рішила прийняти до відома це з'єднання і ввести його в життя згідно з умовами, які означено в ухвалі Української Національної Ради з дня 3 січня 1919.

Від нині зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західньо-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Від нині є єдина незалежна Українська Народня Республіка. Від нині український народ, увільнений могутим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднати всі змагання своїх синів, для утворення нероздільної незалежної Української Держави на добро і щастя робочого народу»⁸.

Коли Володимир Винниченко і д-р Лев Бачинський, як представники двох держав подали собі руки, з грудей тисячей, що стояли довкола, вирвалося оглушуюче Слава! Слава Україні! Слава Галичанам! Було це щось могутнє і незабутнє⁹.

Властиво, українці-галичани довели до проголошення соборності всіх українських земель в одній українській державі.

Хоч галицька делегація не була чисельна (65 осіб), але вона була державницько творча, чого не було в такій пропорції серед делегатів Трудового Конгресу, які на перше місце клали соціальні засади, а національні на друге.

В цих днях Київ жив галичанами, які приїхали до Києва, щоб взяти участь в будівництві української державности.

Це був другий приїзд галичан до Києва від часів гетьмана Петра Сагайдачного і їм треба у великій мірі завдячувати успішність проголошення Універсалу про Злуку Земель України та велику маніфестацію, якої не бачив Київ ще від часів в'їзду гетьмана Богдана Хмельницького в 1649 році.

Фактично, це була тільки величава маніфестація соборности, бо вже на нарадах Трудового Конгресу наступив поділ.

З однієї сторони, провід ЗУНР, як і ціле його громадянство по ідеї було соборниками тоді, як провідні діячі з часів Центральної Ради в Києві духово стояли на позиціях, що «влада має належати тільки до працюючого народу» і під такими гаслами проходило протигетьманське повстання. Вони на перший план ставили державний устрій та соціалістичні «здобутки».

8. «Корпус Січових Стрільців», стор. 594.

9. Л. Цегельський. «Від легенд до правди», стор. 267.

Галицька делегація з досвідом у віденському і львівському парламентах, чисельно менша, надіялася освідомити «східняків», що перше треба збудувати державу, а щойно пізніше переводити соціальні реформи.

Це намагання галичан заповідало успіх, однак наступ большевицьких військ на Київ спричинив передчасне закінчення Конгресу.

Все ж таки, участь в ньому галичан врятувала характер Трудового Конгресу, як парламетну Української Народньої Республіки, бо в противному разі він увійшов би до нашої історії як конгрес соціалістів.

Українці-галичани відразу заманіфестували свою добру волю до єдності, перемінили назву ЗУНР на Західню Область Української Народньої Республіки, змінили державний герб із золотого льва на золотий тризуб на синьому тлі. Застерегли своїй області автономію, бо не хотіли приймати різних здобутків революції, як націоналізацію землі чи диктатуру однієї партії, та вимогли, щоб закордонна політика була все узгіднена з урядом ЗОУНР.

Події, одначе, покотились в тому напрямі, що Галичина, мовляв, є другорядного значення, а головне — вдержати українську державу в границях ухвалених законом Центральної Ради від 3-4 березня 1918 р., без Східньої Галичини, без Буковини, без Закарпаття, без Півн. і Пол. Басарабії, без Криму, як це задемонстрував обіжник Директорії УНР до українських посольств і дипломатичних місій з 9-го лютого 1919 р. (18 днів по проголошенні Універсалу Соборности).

Можна навести й другий приклад, як Директорія УНР дивилася, зглядно віднеслася до соборности українських земель.

На початку січня 1919 року прем'єр українського уряду В. Чехівський висилає до Варшави дипломатичну місію з В. Прокоповичем у проводі. Замітним було те, що членом цієї місії був польський діяч з Києва Волошиновський, який впливав на український уряд (намовляв), щоб за відречення західніх українських земель в користь Польщі здобути в ній союзника проти большевиків.

В тому часі прем'єром польського уряду був І. Падеревський, а головою делегації на Мирову Конференцію Р. Дмовський, обидва промосковського напрямку до спільної границі з Росією і відомі зі своїх некультурних і пасквільних проти-українських виступів (що вже заперечувало можливість укладення польсько-українського союзу).

Більш ніж тиждень ця делегація не могла добитися до Ю. Пілсудського і переговорювала з нижчими урядовцями міністерства

закордонних справ, які висували пляни відступлення Польщі Сх. Галичини, Холмщини і Підляшшя та Зах. Полісся за поміч проти большевиків.

В тому дусі відбулася 18-го січня 1919 року зустріч з Ю. Пілсудським (три дні перед проголошенням Універсалу Соборности), який зажадав прислати на переговори, згідно на укладення відповідної угоди, умандатовану делегацію.

Насувається питання, чи члени Директорії УНР дійсно думали про соборність всіх українських земель, коли вони читали Універсал 22-го січня 1919 року?

На вислід тієї протисоборницької діяльності Директорії УНР, чи пізніше, коли В. Винниченко не хотів збирати овочів зі своєї діяльності, покинув свій пост голови Директорії і виїхав за кордон, не треба було довго чекати.

Місяць після проголошення Універсалу висланник Пілсудського Б. Кутиловський зустрівся в Одесі з мін. зак. справ УНР К. Мацієвичем і подав услів'я майбутнього польсько-українського союзу, а саме відтягнути всі війська з Галичини, заперестати зовсім боротьбу з поляками та припинити на Україні всяку нагінку проти поляків.

К. Мацієвич заявив, що ці вимоги є до прийняття і ще того самого вечора вислав їх до Вінниці, де тоді перебував уряд УНР.

В тому часі під Львовом Українська Галицька Армія вела бої з польськими військами і потребувала військової допомоги.

Треба ще додати, що Ю. Пілсудський вів рівночасно переговори з большевиками ("Tajna misja Alexandra Więckowskiego w Moskwie 1919 r.")¹⁰.

Щоб заохотити поляків до їх "granic historycznych z 1772 r." міністер закордонних справ Чічерін погоджувався на границю по ріці Дніпро за виключенням Києва, який мав залишитися за Росією, згідно з постановами Андрусівського перемир'я з 1667 р. Це було наявним доказом, що обидва сусіди України стреміли до спільної границі і поділу українських земель між собою. Незалежна українська держава не мала існувати.

На переговори з поляками Б. Кутиловський знайшов для українського уряду «дипломата» в особі білогвардійського «пройдисвіта» Бориса Курдиновського і з ним поїхав до Варшави. Він уклав умову з прем'єром І. Падеревским дня 24-го травня 1919 року з такими постановами:

- а) уряд України зрікається Східної Галичини і Півн. Зах. Земель по ріку Стир;

10. "Z dziejów stosunków polsko-radzieckich", t. IX.

- б) Польща визнаватиме незалежність України, якщо її уряд буде визнаний урядом Польщі;
- в) український уряд не буде починати жодних дипломатичних кроків без порозуміння з польським;
- г) українські збройні сили підпорядковуються польському командуванню.

З цим документом (договором) прем'єр І. Падеревський поїхав до Парижа на Мирову Конференцію, щоб доказати, що кордони між Польщею і Україною уже двосторонньо узгоднені¹¹.

Два тижні перед тим, на початку травня, Ю. Пілсудський нав'язав контакт з Головним Отаманом Симоном Петлюрою, висилаючи свого агента Заглобу-Мазуркевича до Радивилова, де тоді С. Петлюра перебував. Тим вперше була домовлена демаркаційна лінія на ріці Збруч.

Таке розбазарювання українських земель — себто відступлення ворогові без бою хоч би й окупованих ним територій України, було дуже шкідливе у своїх наслідках.

Навести можна працю проф. Рудольфа Єрінга п.з. «Боротьба за право» («Der Kampf ums Recht»), в якій він писав, що нарід, який без бою віддасть ворогові одну квадратову милю своєї території, стратить цілу свою територію, він стратить свою незалежність, він не є гідний її мати.

Ці слова сповнилися. Свої «дипломатичні» договори з польським урядом Директорія УНР держала в тайні, навіть не повідомляючи дипломатичних місій, які дальше домагалися незалежності цілої України.

Вершком невдач тієї дипломатії була декларація, яку 2-го грудня 1919 року голова Дипломатичної Місії А. Лівіцький (із ширшими повноваженнями) передав у залі міністерства закордонних справ польській делегації. Поляки прийняли її як оферту до майбутнього договору.

Згідно з тією декларацією, всі українські землі на захід від Збруча мали перейти до Польщі, а незалежність обкрової Української Народньої Республіки (обіймаючи тільки Правобережну Україну) рівнялися автономії.

Коли вечером того самого дня скликано нараду членів Місії та політичних діячів, які тоді перебували у Варшаві, для обговорення тієї декларації, галичани осудили її як шкідливу для українського народу. Замітною була промова Старосольського, що, коли

11. "Dokumenty i materialy. . .", tom II, st. 249.

* В тому часі польські концентраційні табори й в'язниці були переповнені галичанами, около 100 тисяч, з яких 27 тисяч померло. В своїй декларації голова дипломатичної місії про це не згадував.

Придніпрянська Україна не може допомогти Галичині, то не повинна їй шкодити — це був ніж у спину Галичині. На знак протесту галичани і придніпрянець п. Мшанецький покинули дипломатичну місію.

Серед таких обставин мусіла наступити невдача. Замість самостійної держави, в якій український нарід мав би всі можливості особистого й громадського життя, вільний розвиток в усіх ділянках, запанувала руїна.

Після впливу 68 літ часу, сьогодні можемо належно оцінити велике значення Листопадового Чину галицьких українців, який завжди буде символом наших національних прямувань до незалежності, завжди актуальний і самотоко правильний, бо український нарід за свою незалежність мусить звести важку боротьбу зі своїми відовніми ворогами, на що він має силу.

Без Листопадового Зриву Східня Галичина ввійшла б до польської держави як звичайна її провінція, зовсім незамітна на міжнародній арені.

Тим часом він (український нарід) проклямував і створив державу ЗУНР, яка правно заіснувала, була предметом нарад Мирової Конференції і окупована поляками як українська земля. Про неї є постанови в мирових договорах Сан Жермен і Севр, а пізніше в Лізі Націй відомі протести українських послів проти переведеної поляками паціфікації в 1930 р.

Навіть, коли наші змагання до незалежності закінчилися невдачею, Східня Галичина залишилася Піємонтом, в якому розвивалася українська духовість (мова, культура, мистецтво) і вона ще тепер, коли шаліє ворожий терор, є найбільше національно свідомою українською територією.

Кожного року святочно відмічуємо історичні події, якими український нарід маніфестував своє життя, свою зрілість та змагання до незалежності.

В дійсності, вони є призначені для молодшого покоління, яке виросло поза межами Батьківщини, як пригадка нашої трагічної історії та нашої ще не скінченої боротьби.

В роздумуваннях над цими подіями підкреслюємо позитиви тих актів, себто реалізацію засад, які мусять заіснувати, щоб наша визвольна боротьба була успішною.

Ті засади — це національна ідея незалежності, одна суцільна для цілого народу, якій необхідно все підпорядковувати.

Для прикладу можна б навести слова полковника французької місії, яка в грудні 1917 року приїхала до Києва:

«Українська Народня Республіка тільки тоді стане твердо

на ноги, коли всі верстви населення зрозуміють, що державні інтереси України, як державної одиниці, мусять бути спільними для всіх верств»¹².

Такої соборної національної ідеї не мали всі ті люди, які стояли в проводі політичного життя у двох перших періодах 1917-1918 р., а які фактично вирішували долю нашої визвольної революції.

За часів Центральної Ради вони вдовольнялися «самостійністю» України в російській федерації, а в 1918 р. будували українську державу так, щоб на цьому не терпіла цілість Росії, або щоб здобути прихильність тих осіб, які не хотіли з нею зривати.

В повній протилежності стояв Листопадовий Зрив, який ту соборну визвольну ідею мав.

Друга незмінна засада визволення — це мілітарна сила і тому від самого початку (від 1-го листопада) провід ЗУНР відразу організував армію.

Єдність до визвольної боротьби мала західня вітка українського народу і її провід.

Коли поглянемо на схід, то цілий 1917 рік проминув у боротьбі проти всякої армії і той антимілітаризм залишився до кінця урядування Центральної Ради. Та нехить організувати власну армію мала той наслідок, що ціла Україна була вкрита різними повстанськими загонами, які самочинно творилися і навіть воювали за Україну соціалістичну і протибольшевицьку, але льокального характеру, що їх пізніше большевики поступово ліквідували.

Не оцінила належно армії Директорія, яка своє повстання проти Гетьмана перевела при допомозі повстанських загонів, а штабових офіцерів виарештувала, частинно зліквідувала, а частину заарештованих в Чернігові «визволили» большевики (Таращанці) та постріляли. Заарештованих в Хвостіві ген. Омелянович-Павленка та полковника Мишковського визволили галичани, які приїхали до укладення умови про з'єднання двох республік — ЗУНР і УНР — та забрали їх зі собою до Галичини.

Якщо б вони злучили були разом сили всіх повстанських загонів, ми були б одержали сильну об'єднану армію, яка відбила б большевицьку навалу та зберегла б існування української держави.

Коли Українська Галицька Армія в липні 1919 р. переходила Збруч, вона вдвоє перевищувала армію УНР. До повного об'єднання тих армій не дійшло, що мало негативні наслідки.

Третя засада — це віра тільки у власні сили, бо нам ніхто держави не дасть, коли ми самі її не збудуємо. Визвольна революція

12. Д. Дорошенко. «Історія України», т. I, стор. 233.

1917-1920 років дала нам докази, що ми могли досягнути незалежності без жодної помочі від сусідів.

Всяка сподівана від них поміч перемінювалася у ворожу окупацію. Ще й тепер є особи, які вірять у поміч сусідів, що Україна може здобути незалежність тільки при помочі російських демократів, або польських українофілів, а вони всі в першу чергу залишаються московськими (російськими), чи польськими патріотами, які все будуть стреміти до могутності їхніх батьківщин, і які будуть розвивати свої держави коштом української землі.

Звичайно, під час доповідей говоримо про позитиви наших державних річниць, нічого не згадуючи про невдачі, щоб не зневірювати слухачів в нашу майбутність.

Ми були б щасливі дочекати успіхів наших змагань і тоді всякі похибки та невдачі можна б відложити на друге місце.

Говорити тільки про позитиви, згл. успіхи, а на кінець «не стало сили», бо Україну оточують погані сусіди, є цілковито явищем деструктивним. Тоді такі святкування витрачають своє завдання і зроджують зневіру, що такої незалежності ми ніколи не здобудемо.

Не треба бути струсем, що занурює голову в пісок і думає, що небезпека минула. Ми зробили помилки. Їх мусимо побороти, як це нам ідейно вказує Листопадовий Зрив.

На руїні треба побудувати твердиню, створити навіть в діяспорі духову Батьківщину. Батьківщина — це не тільки територія, яку окупував ворог, це могили наших батьків, дідів і прадідів, це могили наших героїв, які самотні не поповнили помилок.

Батьківщина — це наша мова, культура, звичаї, письменство, поезія, пісні — все, що передає наша більш ніж двотисячлітня традиція.

Ця українська духовість мусить бути в одиницях, в родинах, в церквах, в усіх українських організаціях. Наша мова найбагатша з усіх європейських мов, найбільше співуча з усіх слов'янських, основа нашого українського життя, його душа.

Ленін сказав, що «нарід, який втратив свою мову, перестає бути народом». Тому кожен окупант в першу чергу старається знищити його мову, щоб нарід перемінити в яничарів, безбатченків, духових пролетарів.

Кожна спільнота, яка збереже свою мову, буде твердиню і чим вона сильніша, тим більше можемо сподіватися кращої майбутності.

В нинішній день згадаймо могили тих безіменних борців за свободу, розкиданих по просторих землях України і по концентра-

ційних таборів Сибіру, які до нас промовляють, за що вони там лежать.

Звернімся з просьбою до Всемогучого, щоб на майбутнє дав нам добрий провід, який створив би національну єдність та її зберіг, а широкі українські маси дадуть когорти, які зложать свої голови на вівтарі Батьківщини.

Закута в кайдани Мати-Україна кличе до нас: Дорогі діти! Не забувайте мене!

До цього закликає нас Перший Листопад.

Б. Курдиновський, зять б. прем'єра Думи Родзянка, пов'язаний економічно із землевласниками Білорусії і України, а політично з Денікіном, був для Б. Кутиловського «персона грата», бо був російським, білогвардійцем, а не був українцем.

(Aleksy Deruga "Początek rokowań o sojusz między Piłsudskim a Petlurą [Styczeń — Lipiec 1919])

(Z dziejów stosunków polsko-radzieckich t. VI, st. 45-68)

Примітка автора

УВАГА!

УВАГА!

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ!

У нашому Видавництві вийшла недавно нова книжка п.з. «З НАЙКРАЩИМИ» — пера знаного Вам уже автора Юрія Борця-Чумака — булавного УПА, уродженця Лемківщини.

Ця нова книжка Юрія Борця-Чумака багатоплянова. Тут зібрано спогади автора про участь у легендарній боротьбі з окупантами України, далі читач знайде в ній роздуми автора з ділянки різних питань, картини з життя еміграції та подорожні враження. Ці провідні теми, хоч і розроблено в окремих розділах, об'єднано в один мемуарно-біографічний твір.

Ціна книжки:

Бельгія	700 фф.,
Велика Британія	8 ф.,
Німеччина	40 нм.,
Франція	300 ффр.,
Канада	18 дол.,
США	15 дол.,
Швеція	100 кор.,
Австралія	18 дол.,
Австрія	250 шіл.

Всі інші країни рівновартість американського доляра.

Книжку можна набути в українських книгарнях або безпосередньо з нашого Видавництва УВС у Лондоні:

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD., 200 LIVERPOOL ROAD,
LONDON N1 1LF, GREAT BRITAIN.

В Поневоленій Україні

У глибокому смутку повідомляємо українську громадськість в Україні і на поселеннях, що 29 серпня 1986 року, в м. Волочиськ Хмельницької області, після довгої і тяжкої недуги упокоїлася в Бозі одна із найвизначніших українських Жінок-Героїнь нашої епохи

сл. п. Катерина ЗАРИЦЬКА-СОРОКА

визначний провідний член Організації Українських Націоналістів (ОУН) на Рідних Землях, Провідниця Червоного Хреста УПА, підсудна на великих процесах українських націоналістів т. зв. Варшавському (1935) і Львівському (1936), близька співробітниця сл. п. Степана Бандери, сл. п. Ярослава Стецька і сл. п. ген. Романа Шухевича, довголітній в'язень польських і большевицьких тюрем,

відважна революціонерка, Людина великих особистих моральних чеснот, яка все своє життя посвятила служінні українському народові і його боротьбі за волю і державність.

Катря Зарицька народилася 4-го листопада 1914 року у Львові, в родині відомого професора Мирона Зарицького, в якій одержала добре патріотичне і релігійне виховання. Від молодих літ включилася у вир боротьби за права і свободу українського народу в рядах ОУН, найперше проти польського окупанта, а відтак проти німецького і большевицько-російського наїзників.

За свою віддану, патріотичну діяльність і боротьбу, Вона, разом із своїм чоловіком Михайлом Сорокою, пройшла довгий тернистий шлях знущань і моральних терпінь у ворожих тюрмах, особливо у большевицьких казематах, де її мучили повних 25 років, але духа її не зломали. Катря Зарицька, зарівно в тюрмі, як і опісля на т. зв. волі, стала символом незламної Жінки-Героїні, перед відвагою і мужністю якої схиляли свої голови навіть найбільш загартовані спів'язні-чоловіки. Вона стала прикладом до наслідування для многих її послідовників, особливо з молодого покоління. Катря Зарицька житиме навічно у вдячній пам'яті української нації, яка буде завжди горда за свою Велику Дочку.

Сл. п. Катерину Зарицьку-Сороку похоронено у Львові, на Личаківському цвинтарі у родинному гробівці, поруч її рідної Матері, яка померла кілька тижнів раніше 1-го серпня 1986 року.

Провід ОУН висловлює своє найсердечніше співчуття усій Родині Покійної та схиляє у глибокому поклоні голову перед могилою Великої Дочки українського народу, Борця за Українську Державу, сл. п. Катрусі Зарицької.

Вічна і Славна Їй Пам'ять!

ПРОВІД

Організації Українських Націоналістів (ОУН)

М.п., вересень 1986 р.

Остан ХМУРОВИЧ

ПОЖНИВ'Я ІХ З'ЇЗДУ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Звичаєм кожної тюрми та її традицій відмічувати важливі події тюремного режиму шматком м'яса у страві в'язнів, найчастіше, коли міняється наставник тюрми чи тюрми народів — СРСР — нова влада. Залізні двері тюрми не відчиняються і тюрма залишається тюрмою.

Коли зміна начальника тюрми, диктатора, для в'язнів — надія на краще, у сторожів тюрми — страх перед бунтом в'язнів, перед втратою влади, примари пімсти закованих. З цього і випливає звичай куска м'яса у в'язничній юшці, поки новий володар життя і смерті не забезпечить свого становища, своєї влади.

Перший секретар КПСС Михаїл Горбачов, подібно як раніше Микита Хрущов, вирішив рятувати імперію критикою «винуватців» усього лиха, що впало на її рабів. Хрущов вдарив по мертвому Сталінові і викинув його з Мавзолею Леніна, як негідного, ніби за «культ особи» і терор до... товаришів-комуністів. Хрущов тільки комуністів реабілітував. Мільйони українських селян та інтелігенцію поневолених народів не реабілітував. Треба було б засудити цілу комуністичну систему, Маркса і Леніна та віддати на суд себе самого. І тому осуд Хрущовим Сталіна був великою брехнею, був рятуванням системи імперії, за яке, з доручення самого Хрущова, взявся Солженіцин. Але справжні в'язні московської тюрми народів не вдовольнилися шматком м'яса у тюремній юшці. Критика Сталіна скоро перенеслася на критику системи і після Солженіцина появилися Симоненки та Дзюби.

Критика Хрущовим большевицького «бога» захитала режимом і вже він сам мусів завертатись із шляху до «комунізму з людським обличчям», заступаючи його сталінським. Дарма, що комунізм Хрущова не був також людським, але за критику системи мусів відійти.

Саме тому вишколений Андроповим Горбачов, щоб повторити хрущовську «відлигу» в економічному і політичному скрутному положенні та закріпитися у владі «новими» реформами, звернувся до критики, але не верхів партійної кліки, тільки виконного апарату і низових клітин індустрії та господарства. Ніби, не большевицька система винна, що не можна «дігнати та перегнати Америку», що в Америці треба купувати пшеницю, бо несовісні виконавці плянів «мудрої» КПСС відстають у плянах, розкрадають

державне майно, а робітничі кадри, одурманені алькоголем, відстають у праці, не дають якісної продукції.

Піднести якість продукції не лише в економічному розвитку імперії, але в такій мірі розвинути всесоюзний советський патріотизм та етос праці, які мають стати метою та завданням не лише КПСС, але в однаковій мірі справою виховання широких мас не лише усіма засобами шкільництва, але, в такій же мірі художньої літератури, усіх родів мистецтва, середників комунікації та інформації.

Критика шукає винних не там де треба. Корінь лиха у системі, у марксизмі, у ліквідації приватної власності та ініціативи, у централізованому плануванні, у відсутності індивідуальної і національної свободи. Упадок моралі, брак етосу праці, крадіж і брехня, пияцтво і злочини — все це продукт системи і без причини не появляється. Але Горбачов обрав інший шлях від Хрущова. Партийні верховоди не помилилися. Партийний догматизм зберігається. Потрібні тільки офірні козли, що будуть жертвами за неуспіхи. А щоб показати зариту собаку і скинути відповідальність за злочини системи та партії, гончим псам советської пропаганди запропоновано перевести «критику» адміністраційного апарату імперії, що не виконав як треба доручень «мудрої партії».

Клясичним прикладом цієї політики став IX З'їзд письменників України, що відбувся в Києві в днях 5-7 червня ц.р., завданням якого було приміняти рішення XXVII з'їзду КПСС у Москві.

Ось цитата із постанов з'їзду письменників: «Глибоко усвідомлюючи історичну необхідність втілення в життя рішень XXVII з'їзду КПРС, виражаючи волю літературної громадськості республіки, IX-ий з'їзд письменників Радянської України заявляє про свою готовність зробити свій вагомий внесок у створення нових художніх цінностей, взяти найактивнішу участь у боротьбі радянського народу за прискорення соціально-економічного розвитку країни за майбутнє людства, за мир і комунізм».

Стара пісня... і з таким же рефреном: «Українська література завжди розвивалася у співдружності і взаємодії з братніми літературами народів ССРСР, передусім з літературою великого російського народу. *Необхідно й надалі зміцнювати ці зв'язки, урізноманітнювати їхні форми, добиватися взаємного творчого збагачення й популяризації кращих творів у кожній республіці*».

А ось для діалектичного «осмислення» і розуміння нової політики запропонованої КПартією критики є таке вияснення у постановах з'їзду письменників: «Водночас рішення з'їзду вчать кожного реалістично оцінювати досягнуте, чітко бачити невирішені завдання, сміливо виявляти недоліки, глибоко, з конструктивних позицій аналізувати їх причини, творчо підходити до розв'язання актуальних проблем».

Як бачимо з цитованого доручення про критику, вона має бути роблена із «конструктивних позицій» щодо будови комунізму і ролі літератури в реалізації його остаточної мети. «Реалістична оцінка осягнутого», коли вона безуспішна, або показується шкідливою, не сміє бути спрямованою проти КПСС, але тільки проти недбалих про добро «народу» себелюбів, «галапасів».

Щобільше, критика з доручення! На одній із гастролей рейдуючий по робітничих центрах ССРСР, у Владивостоці, генеральний секретар КПСС Михайл Горбачов сказав виразно: «... А у нас же нерідко так: людина з думкою, неспокійна, про недоліки говорить, її хочуть позбутися. Ми й далі будемо виводити на суд усієї країни людей, які неправильно ставляться до критики».

Отже нічого радіти, що в Києві почалася «критика», що «скресає крига», що починається нова «відлига». Треба тільки добре приглянутися проти кого дозволена і спрямована «критика». Кому приписується вину? І за катастрофу у Чорнобилі, і за стан української мови, що її «стидаються» вживати українці у власній країні, у її столиці — в Києві.

В програмовій доповіді Олеса Гончара були рами і зміст не лише завдань партійної літератури Спілки письменників України, але й критики причин її недоліків. В межах йому дозволеної і показаної іншим, відбулася «дискусія» багатьох письменників, що висловили свою опінію про мовну, літературну та видавничу дійсність в Україні.

Гончар ломить руки і ляментує над дійсним станом української мови, яка зникає у розговірній мові українців і шукає паралелі з московською: «Відомо, чим є для нас у житті мова великої російської культури, мова, що єднала нас на фронтах і яка нас братає сьогодні, та чи означає це, що глибоко шануючи мову Пушкіна і Толстого, душею сприймаючи її, можемо дозволити собі зневажливо ставитись до своєї мови, материнської? ... А між тим декому доводиться пояснювати, що зневажати мову свого народу — це означає, крім усього іншого, виказувати свою власну обмеженість. Декотрим мова наша здається «неперспективною». Перспективною, наперекір усім недбальцям, була й буде наша прекрасна мова, яка після всіх царських заборон, у загравищах Жовтня здобула собі право на життя».

Аналізуючи сказане, Гончар скидає злочини КПСС на царські заборони, ідеалізує «здобутки» Жовтня і все лихо московського злиття нації приписує обмеженості українських кар'єристів, яким рідна мова стала «безперспективною». Гончар не має відваги переступити межі «критики», дозволеної компартією Горбачова і показати на справжніх винуватців «безперспективності» української мови, як теж сказати виразно, чому книжок, друкованих українською мовою, українці читати не хочуть і чому на особу на-

селення України припадають ледве дві книжки, друковані українською мовою.

Правда, дещо гостріше осудив Гончар вандалізм щодо пам'яток історії, культури та архітектури, а навіть бібліотек, що стають жертвою новобудов, водоймищ і т.п. Але в жодному випадку не показав на відповідальних за злочини. І треба думати, що відповідальними були «льокальні власті», як за злочин у Чорнобилі, або як винними за голод в 1932-33 рр. були селяни, що «ставили опір колективізації» і «не засіяли колгоспного поля».

Звичайно, треба «вияснити» і «виправдати» злочини Москви відносно української культури в часі, коли кожен метр московської архітектури переходить основний ремонт, не дивлячись на культовий зміст пам'яток. Не так воно в Україні. Але шматок м'яса в тюремну юшку української культури доводиться кинути з нагоди «партійної перебудови якості продукції» — пляну М. Горбачова. У слові міністра культури УРСР — Ю. О. Олененка, за дозволом Москви, проголошено ювілейний Україні дарунок: «... Передбачається частину громадських музеїв перетворити на державні, суттєво зміцнивши їх матеріальну базу. Плянується відкрити Путивльський музей «Слова о полку Ігоревім». ... Сьогодні маємо рішення про відбудову архітектурної перлини — Успенського собору в Києво-Печерському заповіднику. ...»

А що з пам'ятками, що їх «фашистським» окупантам пришити не можна? Що із Золотоверхим Михайлівським собором у Києві та сотнями і тисячами пам'яток культури, знищеними большевицькими-московськими варварами? Рішення і злочини КПСС, якими варварськими вони не були б, критиці не підпадають.

Цікавими думками про творчу і видавничу діяльність в Україні поділився письменник Анатолій Дімаров. Вину за неатрактивність української літератури приписує таки українським авторам. Він каже: «Партія закликає нас до перебудови, до підвищення якості продукції, яка відповідала б найвищим світовим стандартам. ... Якісні наші показники за окремими винятками становлять таки досить непривабливу картину. Наші видавництва щороку видають на-гора стільки літературного браку, що коли б це був якийсь завод чи фабрика, їх давно б уже закрили, а директорів познімали б з посади».

Причина такого низького стану літературної продукції в Україні полягає в тому — сказав Іван Драч — «що ми не навчилися говорити досить відверто про правду, як ми жили і як ми живемо. Коли ми хочемо мати нашу молодь з нами, ми повинні говорити повну правду, на повен голос. ... Досі належно не поціновано вершинний твір Ліни Костенко «Маруся Чурай». Чому за гострим, хоч де в чому недоладним «Південним комфортом» П. Загребельного йде поспішливе «Вигнання з раю»? Чому ніяк не може ви-

простатись духовий герой Ю. Мушкетика, а ходить у півросту, нагинці, хоч і дивує світ своєю працездатністю і захланністю до життя. Чому довженківський пафос лірики М. Вінграновського перейшов на дивовижно щемливу, але тиху цвіркунову ноту? Чому стає дедалі менше охочих вести війну з місцевими бюрократами, а знані майстри слова віддають свій талант обтяжливому, та зручнішому для життя і комфорту перекладацтву?»

У висловах письменників багато уваги було присвячено акутним питанням підсоветської літератури, питанням молоді і справі правди у творчості письменників. Відповідальний за молодь, перший секретар ЦК ЛКСМ України, В. І. Мироненко, між іншим, на з'їзді письменників сказав: «Чому в художніх уподобаннях молоді книга стоїть не на першому місці? Попит на сучасну українську літературу впав як у книгарнях, так і в бібліотеках. Порожніють читальні залі... Не може не тривожити стан справ у літературі для дітей та юнацтва. Загін дитячих письменників республіки вкрай нечисленний і рік у рік зменшується... Чуючи інколи не завжди правдиві узагальнення про те, що вся наша молодь не любить справжньої музики і літератури, що вона зневажає рідну мову, культуру свого народу, ми з цим погодитись не можемо. Вона любила і любить літературу, а халтуру не любить! І любити не буде... Сучасна молодь не терпить фальші. Якщо сам не переконаний у тому, що говориш, годі і сподіватися, що вона тобі повірить. Якщо доросла людина, а тим більше вихователь думає одне, говорить друге, а третє робить, молодь зневірюється в ньому, а zarazом і в тих правильних словах «Література — це совість народу».

Учасники з'їзду зосереджувалися також на проблемі правди в літературі, яка стоїть в конфлікті з життям. Партійна, соцреалістична література — це мистецький засіб пропаганди комунізму, героїв праці його здійснювання, успіхів... І все це ніби згідне з правдою життя, окрилене волею та ентузіазмом народу. Для цієї мети людина живе, повинна себе посвятити, свою працю і життя. Письменника зобов'язує соцреалістичний «об'єктивізм», тобто мусить творити у своїх творах героїв, що мислять і діють згідно із постановою партії та її програми комуністичної утопії. А життя іде своїм природним руслом, дійсність якого письменникові заборонена зона, недоторкальне «табу», суб'єктивізм.

Про це є завваження Івана Драча у його слові, раніше вже цитованому. Там читаємо: «... Траплялося, до майстрів слова, відомих діячів культури, виявлялася зайва опіка, бракувало в окремих випадках належного такту і поваги. Часом твори, значимі проблемами, залежуються у видавництвах або ж виходять у світ лише після значної авторської чи редакторської переробки».

Драча піддержав Роман Федорів щодо зовнішніх «впливів» на

письменників. «Сигналізатор — сказав він — мимоволі відбирає у письменника сміливість, бо тоді думаємо про саморедагування, а не про правду, яка була і є законом у мистецтві».

Гайдук советської літератури в Україні, Леонід Новиченко, обороняючи позиції і досягнення критики, скапітулював остаточно цитатою із вислову М. Вінграновського: «Як вони можуть закликати письменників писати правду про життя, коли самі не пишуть правди про літературу». В своєму слові здобувся навіть на дещо правди про політику обмосковлювання нашої клясики. Його слова: «... А коли видавництво «Радянська Школа» зараз веде широкую роботу по виданню для шкіл республіки книжок українських клясиків у перекладах на російську мову, то, не заперечуючи потреби таких видань, в окремих випадках слід нагадати йому, що необхідно ширше видавати на Україні твори українських клясиків мовою оригіналу».

Очевидно, за кивком палички першого диригента, Горбачова, навіть і Дмитро Павличко включився в програму партійної книжки, «перебудови суспільства і стилю праці». «... В нас нема антагоністичних клясів, — сказав Павличко, — бо нема експлуатації, але ми так дбайливо й довго під прикриттям добродійних законів плекали і вирощували неробство, що нині можемо тисячами рахувати людей, котрі відучилися працювати, або трудитися на одну соту своїх можливостей. А бути сестрою милосердя нікому. А замітати місто нікому. З'явилася категорія непристижної праці, хоч такої нема й не може бути». Павличко вже раз виступав у часі хрущовської «відлиги». Тоді він сказав: «Хай зломиться моє перо, коли буду писати неправду!» Відлига скоро скінчилася і Павличко знову почав, як раніше, хвалу партії і старшому братові. Цим разом хамелеон обережніший. Йому дозволено дещо покритикувати в обороні української мови за сигналом Гончара на відкритті з'їзду. Але умовно. Ось і його слова: «... Але тривога за долю української мови, а значить, і літератури переймає нас. Інтернаціоналістське почуття — це благородна рівновага любові до материнського, рідного й до об'єднувального в нашій країні російського слова».

Український театр навіть в Україні переходить на двомовність. Каже Василь Фольварочний: «... Тривалий період українська драматургія — не тільки радянська, а й клясична дожовтнева — в репертуарі театрів не посідає чільного, визначального місця. Зрозуміло, що п'єси авторів братніх республік, світова клясика і сучасна, прогресивна зарубіжна п'єса — завжди бажані на сценах театрів України. Але передусім має бути на сцені національна драматургія високої ідейно-естетичної якості, — така драматургія є — у виданнях, книгах, але, на жаль, не на сцені. ... Є ще ряд інших важливих проблем, які хвилюють нас, драматургів, продов-

жував промовець. Це, зокрема, постановка на сцені ряду українських театрів вистав двома мовами — українською і російською, що призводить до каліцтва акторами обох мов. . .»

Кого ж виховала соцреалістична партійна література і театр своєю підробленою «правдою життя», своїм «позитивним героєм»?

«А чи можна нам бути байдужими, сказав Роман Федорів, коли юнак, застібнутий, як мовиться, на усі гудзики, вітаючи на трибуні ветеранів війни, говорить «правильні» красиві й потрібні на його погляд слова, а зійшовши зі сцени, гудзики свої розстібує і зі своїх же слів насміхається, бо, мовляв, так треба: я там, мовляв, один, а тут — інший».

А інший учасник з'їзду, Володимир Яворівський, твердив, що «культ догідливого, безхарактерного ремісника, в якого не буває великих невдач, але й не може бути великих злетів духу, нині заполонив наше мистецтво. . . Чи не годі нам сплакувати в стерильні носовички, нарікаючи на народ, звинувачуючи його в забудьковатості й апатії до своєї культури, в тому, що при міцних статках він не купує наших книжок і журналів, що на київські базари їде щоденно більше селян, як до київських театрів».

Окремою темою була чорнобильська трагедія. Вона не підлягала критиці. Надто високо сидять її спричинники, щоб можна було сказати слово правди. Замість засудити тих, що вирішують в умовах невідхильної смерті продовжувати працю зацілілих реакторів, письменники і партійні вельможі знайшли для себе нову тему — героїки, присвяти людей праці.

Начальник Політуправління КВО В. Ф. Арапов: «Ми, люди військові, маємо всі підстави стверджувати, що моральне обличчя сьогоднішнього захисника Вітчизни формується під впливом видатних творів радянської літератури. . . Це підтверджують приклади і факти героїзму, виявлені нашими воїнами при виконанні інтернаціонального обов'язку в Афганістані і на ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. В одних лавах із прославленими героями Великої Вітчизняної війни стоять теперішні бійці інтернаціоналісти — герої Радянського Союзу В. Грінчак, В. Капшук, мужність і героїзм виявили у Чорнобилі військовий льотчик полковник Волкозуб, капітан Зборовський та багато інших. Їхні подвиги гідні того, щоб про них знали люди».

Тему Чорнобиля заторкнув теж письменник Борис Олійник. Він сказав: «. . . Не кимось іншим, а саме нашою літературою були виховані ті, що пішли у вогонь четвертого реактора, вогонь одвівши од нас. Останні салюти над ними потрясли не тільки наші душі, а й увесь світ. . . Чорнобиль — не тема. Це біль. І вищий гріх — спекулювати на ньому чи з того чи сього світу».

Так, це найбільший гріх Москви від голодової облоги в 1932-33

рр. Найбільший гріх, бо Москва продовжує українськими руками урухомлювати три зацілілі реактори Чорнобиля, знаючи, що Чорнобиль зона смерти на цілі десятиліття.

Дискусію припинили після виступу Юрія Суровцева, секретаря правління Спілки письменників СССР, який сказав: «Гадаю, треба правильно зрозуміти, чому так різко стоїть питання про поживлення роботи творчих організацій після XXVII з'їзду КПРС. Не тому, що раніше все було так погано. А тому, що нові критерії, нові вимоги. Це вагомо прозвучало не лише на вашому з'їзді, а й на ряді з'їздів письменників інших республік. Зараз треба відрізняти тих, хто вболіває за справу, хто на ділі перебудовується, від тих хто підлаштовується під перебудову, як про це дуже добре сказав М. С. Горбачов: «Нині з'явився тип людини, яка щиро думає, що все було погано. Вона так розгойдується у своєму критичному човні, що й сама може потонути разом з човном». . . Тож, давайте, не будемо беззастережно розгойдуватися!».

Після останньої заяви представника Москви письменникам України залишилося, щоб надто не розгойдувати критичного човна, прочитати і схвалити резолюції з'їзду, в яких з усіх обговорюваних проблем все залишається по старому.

Ми читали в резолюціях IX з'їзду письменників України «одностайне схвалення резолюцій XXVII з'їзду КПРС». Щож кажуть ці резолюції щодо праці письменників і завдань літератури? Цитуємо тільки для того, щоб доказати захопленням курсом критики Горбачова, що «на Сході без змін»:

«І. Дальшому підвищенню керівної ролі партії, посиленню її впливу на діяльність усіх осередків соціалістичного суспільства сприятиме послідовне проведення в життя положень нової редакції Програми КПРС.

4. Надзвичайно важливе завдання партійних організацій — виховувати комуністів в дусі великих традицій большевизму.

9. Головними орієнтирами в ідеологічній роботі з'їзд вважає виховання трудящих в дусі комуністичної ідейності і відданості Радянській Батьківщині, пролетарського, інтернаціоналізму, свідомого ставлення до праці і суспільного добра, непримиренності до всього, що є чужим соціалізму, нашій культурі і колективістській моралі.

II. З'їзд закликає майстрів літератури і мистецтва створювати твори, гідні величі новаторських справ партії і народу, правдиво, на високому художньому рівні відображати життя радянських людей в його багатогранності і розвитку. Літературно-художній критиці треба скинути з себе благодушність і чиношанування, в оцінці творів керуватись чіткими естетичними і класовими критеріями, активніше виступати проти безнадійності, парадного бага-

тописання, дрібного побутокопання, кон'юктурщини і діляцтва. Партія підтримує і підтримуватиме все талановите в літературі і мистецтві, пройняте духом партійності і народності».

З нагоди ІХ з'їзду письменників України «Літературна Україна» з 19 червня 1986 р. принесла статтю п. з. «Правдиво і яскраво відображати життя», з якої беремо цитати в нашій статті, а в ч. із 2 листопада 1985 р. тієї ж газети, з нагоди XXVII з'їзду КПСС, була опублікована стаття Павла Загребельного, «Бути літописцями сучасності», в якій автор пише:

«...Бережне, уважливе і водночас найвищою мірою вимогливе ставлення до таланту — це ленінський принцип партійності літератури, проголошений В. І. Леніним 80 років тому в його славетній статті «Партійна організація і партійна література». Цей принцип послідовно проводився в життя нашою партією на всіх етапах соціалістичного будівництва, його роль і значення ще більше зростатимуть у майбутньому — і це зайвий раз свідчить про величезне значення літератури й культури в житті радянського народу...»

Партійна література 80 років вибілює злочини московської комуністичної партії, злочини «розстріляного відродження» української державності, голодових облог України, нищення українського селянства, як «класового ворога», оплюгавлювання двофронтової війни ОУН-УПА проти спрчинників Другої світової війни, знеславлювання діячів українських Церков та культури, історичних постатей визвольної боротьби України. Партійна література, будь-якою мовою, українською в першу чергу, злочинна література і саме тому нарід в Україні її читати не хоче, партійну літературу бойкотують українці і не читають її, тому падають її тиражі, бо не має замовлень на неї. І не допоможе заклик партії большевицьких окупантів до підвищення художнього рівня, до правди з життям. Такої літератури не може бути! Бо партійна література є ворогом правди в житті і тому советська література, соціалістичний реалізм може тільки нищити, а не творити. І безсилями будуть реформи Горбачова, безсилями письменники в Україні, як довго існуватиме партійна література, «советський народ» і московська імперія — ССРСР.

ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦЯ ДО БРАТА АФГАНЦЯ

(УЦІС) Наші країни — Україна і Афганістан — розділені тисячами кілометрів і в попередній історії наші народи не мали нічого спільного, а проте ми є тепер братами. Стали ми рідними братами не по батьковій і материній крові, а по духу стали ми ними, по пролитій нашій крові у боротьбі проти спільного ворога — російського імперіялізму, який поневолює наші волелюбні народи.

Україна впала жертвою підступної Москви більше трьох століть тому і відтоді як давні, так ще гірше новітні кремлівські царі плундрують нашу Вітчизну, катують і нищать наш народ і його культуру, перетворюючи Україну у свою колонію, а українців — на своїх рабів або, русифікуючи їх, роблять з них перекиньчиків — московських яничарів.

Ви, афганці, вже шостий рік ведете героїчну боротьбу з російськими загарбниками, які підступно захопили ваш рідний Афганістан. Ваше завзяття в цій нерівній боротьбі подивугідне, і ми схиляємо наші голови перед вашою любов'ю до рідної землі і свободи. Будьте певні, ви не самі у священній вашій боротьбі, з вами і ми — українці, як були ми на протязі всієї нашої історії завжди з тими, хто захищав свою волю, бо український народ ніколи нікого не поневолював. Коли московські царі в минулому столітті вогнем і мечем покорювали ваших кавказьких братів-мусульман, то наш великий український поет Тарас Шевченко безстрашно став на їх захист і у своїй безсмертній поемі «Кавказ» писав:

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.

І в той час, коли ніхтто не вірив у перемогу гордих кавказьких горців, а найвидатніший російський поет — Олександр Пушкін писав: «Смирись Кавказ — идет Ермолов!» — себто царський генерал — кривавий завойовник Кавказу, геніяльний український Кобзар сміливо і палко закликав:

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Цим Тарас Шевченко звертався не тільки до відважних лицарів-джигітів, а до всіх тих, які захищають рідну землю від напасників і борються за свою волю.

За свій відвертий виступ проти поневолювачів і за непокір Москві Т. Шевченко десять років карався за Уралом, жив там серед ваших одновірців-мусульман, подружився з ними і з великою любов'ю зображав їх на своїх картинах. І якби Т. Шевченко жив тепер, то він без сумніву став би і на захист вашої справедливої боротьби, а тому ми, його нащадки, з повним правом звертаємося до вас його повними надії пророчими словами:

Борітеся — поборете!

Славні лицарі — муджагеддіни! На вашу героїчну і самовіддану боротьбу з до зубів озброєним і без милосердя в серці ворогом, який провадить проти вашого волелюбного народу брудну війну, дивиться тепер увесь світ. Та спостерігає, на жаль, досить бездіяльно, незрячими очима, не розуміючи ще до кінця, що це ви проливаєте свою гарячу синівську кров не тільки за свою рідну батьківщину — Афганістан, а і за їх волю і майбутнє їхніх нащадків. Бо на шляху ненажерливого московського імперіялізму серед інших був гордий Кавказ, потім наші зелені Карпати, а тепер ваші рідні гори і, якщо не стати на путі його захланности, як це ви зробили, то підуть і Альпи, і Піренеї, і Кордільєри і Анди. Ненаситний московський дракон безупинно потребує нової жертви, свіжої крові, поки не іздохне.

Та ми, українці, твердо віримо, що народи світу прозріють і перемога буде за вами. Б'є остання година російській імперії, бо Бог відібрав від кремлівських вождів рештки розуму, коли вони напали на вашу землю, щоб вона стала тою кісткою, яка застрягне поперек зажерливого горла і вонючої пащеки московського упиря і через це сконає. І воля, видно, великого Аллаха, щоб саме ви завдали йому ту смертельну рану, через яку стече його скажена кров і спричинить його безславну погибель. І хоч за це вам прийдеться принести велику жертву, заплатити життям многих вірних своїх синів — народних месників, але всі народи поклоняться вам із вдячності за це, батьки показуватимуть своїм дітям ту сторону, де знаходяться ваші священні, кров'ю політі гори і вчитимуть їх щиро молитися за вас. І віками люди будуть паломничити у ваш край, щоб у пошані і молитві опуститися на коліна і похилити голови над могилами лицарів, які полягли за рідний край і святу свободу.

Московські загарбники безпощадно плюндрують тепер ваш край: руйнують сільськогосподарську систему і доценту спа-

люють урожай, нищать ваші оселі і грабують майно, відверто тероризують мирне населення і калічать дітей, вдаються до неприхованого геноциду афганського народу. Подібне робили росіяни і на Україні. Тільки в 1932-33 роках Москва замордувала штучним голодом понад шість мільйонів українських селян, та скільки до того вбитих у боротьбі із чужими зайдами, розстріляних, вивезених з України. А після Другої світової війни — тривала героїчна, безприкладна боротьба уславленої Української Повстанської Армії з московськими окупантами, сотні тисяч арештованих, вивезених на Сибір українські села, випалена земля. Найкращі сини нашого народу — цвіт української нації — взяли за зброю, щоб захистити незалежність рідного краю, а безсоромний ворог обзиває борців за волю України «бандитами», як і тепер називає «бандитами» ваших відважних народних месників-муджагеддінів. Та в такій лайливій брехливості у московських поневолювачів багатовіковий досвід: у минулому вони називали злодіями і розбійниками наших славетних лицарів-гайдамаків. У своєму творі «Холодний Яр» Тарас Шевченко наводить ці брехливі слова, щоб дати їм гідну відсіч:

Гайдамаки не воїны, —
Разбойники, воры.

І відповідає на такий наклеп:

Брешеш, людоморе!
За святу правду-волю
Розбійник не стане.

І кидає в обличчя ворогів:

Ви — розбійники неситі,
Голодні ворони.

Та в ті післявоєнні 40-ві і 50-ті роки нам, українцям, було дуже важко боротися проти Москви, бо у боротьбі з переважаючим ворогом ми були повністю залишені самі на себе, оскільки після поразки фашистської Німеччини народи світу були осліплені і обдурені брехливою радянською пропагандою і наївно вірили кремлівським яструбам, які прикинулися невинними голубами і «воркували» про мир на землі і мирне співіснування між народами, готуючи там часом зашморг на шию вільному світові. І тільки тепер, на вашій землі, світ з усією явністю збагне їх хиже нутро і злочинну вдачу. Це ви зірвали з них личину ягняти і весь світ побачив вовчий оскал Москви в цій її ганебній війні проти вільного народу, який нікому не загрожував і єдина «вина» якого — це безмежна любов до рідного краю і прадідівської віри.

Український народ солідарний з волелюбним афганським наро-

дом у його визвольній боротьбі і ми, українці, допомагатимемо вам і боротимемося проти нашого спільного ворога всіма доступними нам засобами. Але, якщо ви, афганські партизани, зустрічаєте серед військовослужбовців радянської окупаційної армії і юних синів України, то знайте, що вони завезені в Афганістан проти своєї волі і український народ оплакує їх долю, як оплакував Тарас Шевченко смерть свого вірного приятеля Якова де Бальмена, який загинув на Кавказі під час походу російського царського війська проти черкасів:

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката, довелось пролить
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!

Та невинно пролита ваша і наша кров паде на голови кремлівських можновладців і злочинці понесуть заслужену кару. Бо прийде час, коли за кривди народні, за матірні сльози, за сирітський дитячий плач, за потоптану дівочу честь, знівечені людські долі, за спалені села і зруйновані міста, за рани, муки і смерть борців наших судитимуть вільні народи кремлівських тиранів і увійде цей суд в історію людства як Московський процес. І коли поведуть супостатів на плаху, зітхне з полегкістю світ, що злочин не залишився непокараним і легше вже спочиватимуть у відомих і невідомих могилах мільйони жертв московського терору.

1985 рік

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

У присвяті Ярославові Стецькові
Голові УДП і Провідникові ОУН

Володимир МАЗУР

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО —
ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ
XX СТОЛІТТЯ

Увечорі в суботу 5-го липня, 1986 року, сумна й болюча вістка рознеслася по світі — у світі волі і в світі московсько-большевицької неволі: того вечора, після довготривалої хвороби і завзятої боротьби зі смертю, відійшов у Вічність *великий Син України Достойний Друг і Провідник ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО*.

Коли б Україна була вільною — загули б у жалобі гудки фабрик і заводів, задзвеніли б церковні дзвони, припинилася б на хвилину на знак пошани і жалоби праця трудового люду від Сяну по Дін, від північного Чернігова до південної Одеси. . . Від 5-го до 31-го липня повівали б над Українською Державою синьо-жовті прапори, спущені на половину вниз на щоглах. . . Та й чи тільки в Україні? А в Білорусії, а в Грузії, а в Вірменії, а в Балтицьких державах, Туркестані, а у вільному Афганістані? . . Півсвіту вшановували б пам'ять Великого Українця, бо він боровся за свободу і рівність України і всіх поневолених народів.

Закордонні радіостанції рознесли вістку про смерть Провідника ОУН Ярослава Стецька, і мільйони сердець в Україні здригнулися від болю так, як здригались при вістці про смерть Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Тараса Чупринки-Романа Шухевича, Степана Бандери.

Але нація — це Божий твір. Нація живе, змагається, розвивається, бореться, нація іде вперед. І щоб вона жила вічно — працюють, мучаться, гинуть її Герої, Герої боротьби й праці.

Після смерти Хмельницького і Мазепи, наших гетьманів-державників, московський цар-імператор Петро I, а потім і цариця Катерина II вважали, що з Україною справа вже покінчена. Але після Мазепинщини прийшла Петлюрівщина. . . Після Петлюри і Коновальця український нарід видав із своїх підземних глибин

великих діячів-провідників: Головного Командира УПА генерала Тараса Чупринку, Провідника ОУН Степана Бандеру і їхнього відданого співробітника — Ярослава Стецька, який довгі десятиліття далі вів Національно-Християнську Україну шляхом Героїв, і на той революційно-визвольний шлях вказував усім знедоленим, поневоленим народам Східної Європи, Далекого Сходу, Африки, Азії і Південної Америки.

Нині не легко навіть назвати всі пости, усі відповідальні становища, які займав наш незабутній Провідник Ярослав Стецько впродовж свого довгого, плідного і бурхливого життя — життя українського патріота, революціонера-націоналіста і державного діяча ХХ століття.

Ми не даром називаємо Блаженної Пам'яті Ярослава Стецька *Великим* Сином України.

Він був: Головою Державного Правління, себто Прем'єром Українського Уряду з 30-го червня 1941 року; був довголітнім Головою Проводу ОУН, співтворцем і Президентом Антибольшевицького Б'юку Народів, членом Почесної Президії Європейської Ради Свободи, членом Екзекутиви Світової Антикомуністичної Ліги, ВАКЛ. . .

А на Рідних Землях він був членом Української Військової Організації і членом революційної ОУН ще в дуже молодих роках; був ідеологічним референтом Крайової Екзекутиви ОУН, був уповноваженим полковником Євгеном Коновальцем до підготовки Римського Збору ОУН; був заступником Голови Проводу ОУН-революціонерів з 1940 року, а з 1945 року — членом Бюра Проводу ОУН, Головою Проводу Закордонних Частин ОУН. . .

Він був з юних літ редактором підпільних публікацій ОУН і був довголітнім в'язнем польських та німецьких тюрем і концтаборів. . . Він був ідеологом Українського Націоналізму, який активно розпрацьовував націоналістичне вчення в теорії і на практиці, і завжди в душі християнського світогляду.

Він був одним із найвидатніших стратегів української визвольної революції, яка триває перманентно і триватиме аж до перемоги Києва і всіх поневолених столиць — над окупаційною Москвою.

Він був також видатним публіцистом, автором багатьох статей і есеїв, які завжди вирізнялися глибокою аналізою подій чи справ, соборницько-державницьким підходом і трактуванням, і які він підписував не лише як Ярослав Стецько, а і як Є. Орловський, Б. Озерський, З. Карбович, Ю. Підлісецький, С. Осінський. . . А книгою «30 червня 1941 року» він залишив нам політич-

но-програмовий дороговказ до дальших змагань, до дальшого руху вперед. Своїми публіцистичними працями українською й іншими мовами він формував політичну думку, впливав на закордонних різнонаціональних діячів, зводив світовий бій проти комунізму.

Як у часах Мазепинщини діяв у Франції і в інших країнах за кордоном гетьман і дипломат Пилип Орлик в ім'я визволення України з московського ярма, так у нашому XX столітті Ярослав Стецько виявив себе видатним дипломатом-державником, організатором світових сил до боротьби проти московської імперії у формі ССРСР і за державну незалежність усіх поневолених Московою народів.

Був принциповою, гуманною, теплою і дружньою людиною — до друзів, і був невгнутим у боротьбі проти ворога. Був вимогливим до нас — а від себе вимагав ще більше. Був глибоко віруючою людиною, і тому постійно активізував і змагався за справу Патріярхату — як вірний син Церкви і як державний діяч, який знав, що Патріярхат — це частина відродження Української Церкви. Був соборником, який високо піднісав столичний Київ і який, як Прем'єр вільної України, збирався передати владу Українському Урядові у вільному Києві. Як соборник, постійно заохочував до змагу за Патріярхати обох українських історичних Церков: Православної і Католицької.

* * *

Ярослав Семенович Стецько народився 19-го січня 1912 року у священичій родині в Тернополі. Студіював у Краківському і Львівському університетах.

З молодих років, як уже згадано, належав до УВО, а потім до ОУН. Був кількакратно заарештований окупаційною польською владою. Вже у 1932 році був уведений до Крайової Екзекутиви ОУН і працював як ідеологічний референт Організації.

На Львівському судовому процесі в 1936 році Провідник ОУН Степан Бандера безстрашно заявив польським суддям:

«ОУН високо цінує життя своїх членів. Але наша ідея є така велична, що коли йдеться про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її зреалізувати».

Там же, на Львівському процесі, молодий націоналістичний діяч, співробітник Степана Бандери, Ярослав Стецько, заявив:

«Я визнаю, що Українська Держава — існує, існує потенціаль-

но в серцях українського народу. Не існує покищо реально, але існує морально, існує і правно в наших душах. Змислом мого цілого життя було, є і буде Україна вільна, Україна соборна, Україна без холопа і без пана. Я вірю в перемогу, — сказав на Львівському судовому процесі Ярослав Стецько, — я вірю так сильно, що можна за це вмерти. З цього шляху мене не заверне ніщо: ні тортури, ні пекло тюрм ані смерти. . .»

Таким був наш незабутній Провідник: людиною залізного гарту, хоч зі слабим здоров'ям; людиною великої принциповості, людиною великої Ідеї — всепереможної Ідеї Націоналізму.

У 1937 році Ярослав Стецько був звільнений з польської в'язниці на підставі амністії, і знову поринув у вир організаційної праці. Вже в 1939 році бачимо його, поруч із Степаном Бандерою та іншими друзями, при активній підготові до Другого Великого Збору ОУН. Він був також діяльним у новому Великому Зборі Револьюційної ОУН у Кракові в 1941 році.

Міжнародні події розвивалися бурхливим темпом. Було ясно, що йде до зудару двох імперіяльних потуг: німецько-гітлерівської і московсько-большевицької. Війна між Німеччиною і Советським Союзом наближалась. Але до цих надзвичайних подій готувалась у той час тільки революційна ОУН, бо різні інші партії займали вичікуjące становище, або взагалі ховали голову в пісок. . .

І коли на просторах України загриміла Друга світова війна, коли московські енкаведисти ще розстрілювали чесних українців у тюрмах Львова й інших міст Західньої України, — у Львів увійшов під командою Романа Шухевича український батальйон; тоді збирались у далекий похід над Дніпро і Дін Похідні Групи, а Ярослав Стецько в порозумінні з Проводом ОУН провадив жваву і велику підготовчу працю для створення Українського Уряду і проголошення відновлення Української Держави — без огляду на ворожу політику Берліну і Москви.

У книзі «30 червня 1941 року» Ярослав Стецько писав про заходи створити своєрідний Сенат — Раду Сеньйорів, «з нав'язанням до наших старовинних зразків княжої і гетьманської доби». . . 6-го липня 1941 року було скликано видатних українських діячів і вибрано Раду Сеньйорів, до якої увійшли, між іншими, президент УНР Кость Левицький, о. митрат д-р Йосиф Сліпий, о. крилошанин Юліян Дзерович, проф. Володимир Радзикович та інші. Рада Сеньйорів повністю підтримала Акт 30 Червня 1941 року у Львові, як Акт Державотворчий, як Акт, який показав світові, що Україна не буде співпрацювати ні з фашизмом, ані з комунізмом. У резолюції Ради Сеньйорів було сказано:

«Зібрані. . . закликають гаряче всіх українців — патріотів

об'єднатися у велику історичну хвилину для розбудови української самостійної держави, підчиняючись Державному Проводові, проголошеному у Львові дня 30 червня 1941 року».

Обидві українські історичні Церкви повністю підтримали і благословили цей державницький Акт, а всі передові сили українського народу його підтримали, включно з Києвом, де люди самовільно вивіщували синьо-жовті прапори і годинами вчитувались та обговорювали повідомлення ОУН про відновлення Української Держави.

На Сході України пішла вістка, що Петлюра загинув у Парижі, але в Україну йде Армія під проводом Бандери! Українські військовополонені видиралися з-за фашистських дротів, щоб іти служити в армії Бандери! . .

Недаром д-р Дмитро Донцов писав у статті «30 червня 1941»:

«Акт 30 червня був чином, який голосно заявив, що Україна не зрікається свого повного права панувати на своїй землі, ні своєї Правди, не зважаючи на жертви!»

Ми знаємо, що від Гітлера і Гіммлера була вимога негайно відкликати Акт 30 червня. І ми знаємо, що гітлерівська Німеччина дістала гідну українську відповідь: Ні! Не відкликали того славетного, дійового, діючого й тепер Акту ні Провідник Степан Бандера, ані Прем'єр Українського Уряду Ярослав Стецько. І вони та інші члени нашого народного, самостійницького, соборницького Уряду, а також і сотні чи й тисячі друзів-націоналістів і націоналісток воліли терпіти в концтаборах, аніж відкликати Українську Правду, Українську Рацію!

У своїй історичній праці під назвою «Історичний чин нації», Ярослав Стецько стверджував:

«Револьюційна армія нації — Українська Повстанська Армія — постала з почину політичної організації — ОУН. Жодні повстанські отамани, без політичного, державно-творчого цілеспрямування боротьби, новітні Зелені і Махни не могли, не поставили і не повели збройної протиокупантської боротьби народу широким, всенародним фронтом. Тільки УПА під командуванням ген. Романа Шухевича-Чупринки . . . була цією мілітарно-політичною і революційно-національною силою, яка на окупованих нею теренах України і потенційно у всій Україні — творила політичну дійсність нації».

Після важкого перебування у гітлерівських концтаборах у Берліні й Саксенгаузені до пізньої осені 1944 року, Ярослав Стецько у грудні 1944 року зумів висмикнутись у Берліні з-під нагляду поліції і Гестапо, як в 1941 році зумів вирватися з рук Гестапо май-

бутній Головнокомандувач УПА Роман Шухевич-Чупринка на Львівському дворці. . .

Продіставшись до Мюнхену в Баварії, Ярослав Стецько укривався до кінця війни.

В 1945 році був обраний членом Бюра Проводу ОУН, а від 1946 року очолив відновлений Антибольшевицький Блок Народів (АБН), що своїм корінням сягав у Житомирські ліси, де з ініціативи ген. Тараса Чупринки-Шухевича відбулася в 1943 році Перша Конференція поневолених народів. Від самих початків відновлення діяльності АБН у праці Ярославові Стецькові активно і видатно допомагала його дружина пані Слава Стецько, яка в 1982 році була обрана головою Екзекутиви АБН, постійно редагує англомовний «АБН-Кореспонденс» та інші різномовні видання.

На полі української зовнішньої політики особливо виявився дипломатичний хист Прем'єра України, його державницький розум, його творча ініціативність. Він був співтворцем Світової Антикомуністичної Ліги — ВАКЛ та Молодіжної Ліги — ВАЯКЛ, входив до Президії ВАКЛ, а також до Європейської Ради Свободи, яку довгі роки очолював.

Відвідуючи різні країни, заключаючи політичні договори, шукаючи і знаходячи все нових видатних друзів Національно-Християнської України — Ярослав Стецько тісно співпрацював з Краєм, із Провідником Степаном Бандерою, утримував зв'язки з Головним Командиром УПА і Провідником ОУН на Рідних Землях та головою підпільного уряду УГВР ген. Чупринкою-Шухевичем до останніх днів його героїчного життя і героїчної смерті, на стійці України, у Білогорщі.

Спільно з дружиною, мгр ред. Славою Стецько, відбував багато разів дуже втомливих поїздок-подорожей, зустрічався з представниками урядів, послами, військовиками (як генерал Фуллер), з видатними закордонними журналістами; виступав через різні радіостанції, давав телевізійні інтерв'ю, а водночас, уже на пості Провідника ОУН (з 1968 року) — постійно і пильно дбав про дальший розвиток Організацій Українського Визвольного Фронту, про їх зміцнення, про поширення впливів, і про активну допомогу Воюючій Україні.

Чи не вершиною його політично-дипломатичної діяльності на користь визвольної справи була зустріч з президентом США Рональдом Реганом у Білому Бомі в 1983 році, під час святкового відзначування 40-ліття створення АБН і 25-ліття проголошення Тижня Поневолених Націй. Президент Реган був підготований до тієї зустрічі численними меморандумами Провідника ОУН і знав,

що розмовляє з Прем'єром нескореної України з 1941 року. Президент Реган і його уряд високо оцінили висунену й опрацьовану Ярославом Стецьком альтернативу революційно-визвольних повстань поневолених народів — замість всезнищуючої атомової війни. А трохи згодом президент Реган заявив у Білому Домі, в присутності українських репрезентантів від УККА і Організації Визвольного Фронту: *«Ваші мрії є нашими мріями. Ваша боротьба — це наша боротьба»!*

Яким видатним світової мірки політичним діячем і якою колосальною працьовитістю вирізнявся наш Покійний Друг Провідник Ярослав Стецько, видно хоча б із такого прикладу, з-посеред дуже багатьох інших: у спільній конференції АБН і Європейської Ради Свободи в листопаді 1985 року в Лондоні взяли активну участь 287 делегатів і кількасот обсерваторів з цілого світу, у тому від поневолених народів, а також і речники борців за волю Афганістану, В'єтнаму, Нікарагви та інших країн. А одночасно брали там участь посли і міністри вільних держав із Америки, Канади, Англії, Німеччини, Франції, Скандинавії, Італії, Індії. . . Завести і пустити в рух таку складну, скомпліковану міжнародну «машину» — це не легка справа, і треба було в неї вкладати знання, час, запал, енергію, з повною посвятою!

У згадуваній праці «Історичний чин нації» Ярослав Стецько, між іншим, зазначив, що:

«У такій добі немає місця для заячик сердець з претенсіями бути левами», а також підкреслив, що «Одуховлений народ любить і прагне та захоплюється великим і великими», та що «володіння державою є радше мистецтвом, як наукою».

До отих ВЕЛИКИХ належав у першу чергу він сам — великий український державний діяч світового масштабу, одержимий вірою у Правду Бога й України аж до фанатизму, неголерантний до ворогів і їхніх лакеїв.

Працюючи на самих вершинах політичної і державницької думки, Ярослав Стецько ніколи не забував про звичайні життєві потреби, про розвиток української закордонної спільноти, про допомогу вірним у Церкві у змаганнях за повне визнання Патріярхату. Він цікавився і дбав про збереження і розвиток української національної культури, економіки, усіх важливих ділянок самобутнього національного життя. Він стало цікавився і заохочував молодь, приїжджаючи на літні табори, вибирати дорогу українську, українського патріотизму, не захоплюватися матеріяльними благами, жити духовним життям.

Ще так недавно, бо у березні 1986 року, в «Привіті ХХІ Крайовому З'їздові СУМ в Канаді», Ярослав Стецько писав до молоді:

«Ясно і чітко ставте ідею Української Самостійної Соборної Держави і розвалу російської тюрми народів на незалежні держави в етнографічних кордонах. Немає прав людини-одиниці без власної незалежної Держави!»

Московсько-большевицька преса постійно слідкувала за виступами Голови Проводу ОУН і президента АБН, часом більше ніж українська деяка преса за кордоном. . . Москва намагалася шляхом атентатів покінчити з ненависним їй діячем, а коли це не вдалось, тоді шляхом цькування, паплюження і брехні применшити авторитет і впливи Ярослава Стецька серед української спільноти і взагалі в західньому світі. А газета «Літературна Україна» в окупованому Києві накидалась на нього, перекручуючи його думки-ідеї. Так, для прикладу, вона від 26-го квітня 1984 року писала в статті «Рейганекономіка і безробітні»:

«Щоб добитися перемоги над більшовизмом, треба зброїтися, а не торгувати», — постійно повторює сумно звісний Ярослав Стецько».

Тут бодай передано вірно думку, хоча і з дозою московського нахабства. Але ось та ж сама «Літературна Україна» від 27-го червня 1985 року вже писала, перекручуючи правду догори ногами:

«Буржуазно-націоналістичні мракобіси запевняють, що ніколи не перестануть орієнтуватися на чужі сили, служити інтervenціоністам. . .» «Врятувати християнство, — продовжує, вибачте на слові, «думку» оунівський верховода Я. Стецько, — може лише термоядерна війна». . .

Тут виразно бачимо, що Москва особливо боїться антинуклеарного вчення Провідника революційної ОУН, адже ставка на національно-визвольні революції поневолених народів і є прямим запереченням атомових воєн!

Вже фізично нездоровий, наш Блаженної Пам'яті Провідник виявляв і далі подивугідну активність. Він дійсно стояв до останнього дня на службі Українській Справі. Наприклад, у квітні 1986 року Достойний Голова переслав через американську амбасадку меморандум на засідання Комісії міжнародних експертів для людських зв'язків. Голова американської делегації у Берні, Швайцарія, на тій комісії, Майкел Новак, відповів нашому Голові спеціальним листом від 4-го травня 1986 року. Про що там ішлося? — А про те, що Провідник ОУН не забував про славного сина славного батька, про *Юрія Шухевича*, і домагався, щоб Комісія у Берні розглянула його справу. І це пообіцяв зробити голова американської делегації, і далі чинить натиск на делегатів та відповідні міністерства в Советському Союзі на захист прав нескорено-

го Юрія Шухевича з родиною, домагаючись права на виїзд за кордон.

А тепер візьмим ще кілька цитат із висловлювань і писань Незабутнього нашого Голови з різних нагод і в різних місцях. Наведемо лише кілька:

«ОУН була, є і буде великим дороговказом, як була й 50 років тому, — доки не буде відновлена Українська Самостійна Соборна Держава».

«Західні чинники від наших дій все більше схиляються до концепції ОУН — національно-визвольні революції поневолених народів».

«Наша визвольна стратегія координованих національних революцій є правильна, і вже на Заході все більше приєднуються до нашої концепції. Це єдина альтернатива до всезнищуючої атомової війни. Всі концепції ОУН завжди перемагали».

«Про єдність і співпрацю: не може бути єдності з капітулянтами, з потенційними змівівіцями».

«Справа Патріярхату є справою національною. То є справа духовної української Державности. Підтримуємо усі заходи в цім напрямі обох українських історичних Церков».

«Визвольні війни є святими війнами за волю і справедливість. Якщо Захід підтримає нас, то цим він допоможе сам собі... Кремль уже живе на вулкані».

«Наша ера характеристична занепадом і падінням імперій, і перемогою національних принципів на всіх відтинках міжнародної політики у всьому світі».

«Якщо З'єднані Стейти стануть на шлях допомоги поневоленим, то вони стануть революційно-визвольною силою, а Советський Союз є силою реакції».

«Ідея Націоналізму є розв'язкою для сучасних світових проблем, бо Націоналізм розв'язує проблеми на базі національних спільнот. Всі інші ідеї — банкрутують — рівновага сил, стримування тощо. Єдиний Націоналізм може бути протиставленням облудній системі, за якою стоїть російський імперіялізм-шовінізм».

Ми навели лише кілька прикладів з висловлювань Незабутнього Друга Голови. Його праці треба читати і продумувати. Вони є продовженням і удосконаленням української націоналістичної думки, націоналістичного вчення. Вони є також дороговказами для нас на важкій, але невідклично переможній дорозі боротьби за права Нації, за наші права!

Як людина, Ярослав Семенович Стецько вирізнявся гостротою і швидкістю ума, бистрою реакцією, чітким ставленням справ і непохитною вірою в перемогу Києва в боротьбі проти Москви, святої Софії — проти облудного московського безбожного Загорска. Як людина, він вирізнявся також увагою і теплотою у відношенні до друзів-однодумців. Закликав жити без вигід — і жив як аскет. Часто тижні і місяці його життя минали на залізничних станціях і у вагонах, у літаках і на кораблях, на нарадах, у промовах, і то часто англійською або німецькою мовами, у зустрічах з різними діячами світу... Які там були вигоди, — знає, мабуть, лише дружина пані Слава...

Подивугідно працюючий, наш Прем'єр і Провідник своєю активністю, своїми творами, зв'язками з чужинецьким світом і діяльністю проти Москви, своїм розпрацюванням української національно-визвольної Ідеї — своєю великою жертвенною працею Ярослав Стецько поставив себе нарівні з такими історичними українськими діячами, як Хмельницький і Мазепа, Петлюра і Ковналець, Чупринка і Бандера.

НЕХАЙ ЖЕ БУДЕ ВІЧНА ЧЕСТЬ І СЛАВА ВЕЛИКОМУ СИНОВІ УКРАЇНИ — І НАШЕ ПРИРЕЧЕННЯ: ІТИ З ЙОГО ДУХА ПЕЧАТТЮ, ІТИ АЖ ДО ПЕРЕМОГИ!

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЧЕСНИЙ ХРЕСТ

Невиголошене слово на могилі Ярослава Стецька

Коли вмирає людина, чиє життя було віддане своєму народові, його болям і радощам, його боротьбі, його сучасному й майбутньому, пам'ять сучасників автоматично прозирає увесь шлях, пройдений небіжчиком, оцінює все, що він зробив чи створив, і видає коротке резюме — підсумок своїх спостережень.

Коли із спізненням на тиждень я довідався про смерть Голови Державного Правління з 1941 р. Ярослава Стецька, мені спали на думку слова, сказані іншим героєм України в зовсім інших і разом дуже близьких обставинах: «... ціную здатність чесно померти».

Чесно вмерти, значить чесно і жити. І саме так жив і помер вірний син свого народу Ярослав Стецько.

Чорні хмари обступили Україну. «Братолюбні» сусіди — слов'яни й неслов'яни — як ті круки, що злітаються на здобич, обсіли Україну з усіх боків. Тяжко, ох і тяжко було на це дивитись.

Одні, закривши очі на кров та сльози своїх братів, закликали до єднання з наїзниками. Другі, відцуравшись рідної матері, навертали на чужу віру, ставали яничарами. Треті, облудно, під різними причинами, ховаючи свою слабодухість, відмовлялись від боротьби. Ще інші, замість плекати гнів на ворога, прямували свою ненависть проти своїх же братів, що наважувалися на мужні кроки.

Небіжчик не пристав до жодного з цих гуртів. Він прилучився до тих, хто волів «здобути волю або вмерти», хто пожертвував своє життя справі визволення. Він став до лав тих, які думали про революційні засоби для здобуття прав і свободи. Це був перший вибір Ярослава Стецька надорозі до чесної смерті.

Революційний шлях — шлях нелегкий. Тут треба зважати на кожну дрібницю і часом в чомусь можна помилитися, бо той, хто йде незвіданими стежками, може інколи й схибити. Але генеральний напрям було обрано безпомилково: не коритись ворогові, чинити опір, гуртувати «сильних духом» під один прапор і бути готовим до несподіванок. Під цей прапор стали кращі сини й дочки України.

Запалала війна. Зчепились у смертному двобої хижак-окупанти. І тут знову треба було вибирати, якою дорогою йти: дорогою попихацтва-прислужництва, дорогою зречення свого національного «я», чи дорогою незалежною, дорогою революції та боротьби.

Небіжчик обрав останнє. Це був другий вибір Ярослава Стецька на дорозі до чесної смерти.

На цій дорозі він очолив Державне Правління України 1941 року. Тодішні історичні події були і величними, і трагічними. Саме тоді небіжчик зробив ще один чесний крок: разом із своїми побратимами відмовився розпустити уряд, як того хотів окупант. Це був черговий вибір Ярослава Стецька на дорозі до чесної смерти.

Окупанти нищили один одного, і нарешті один з поміччю цілого світу таки переміг. Переміг ворог, який ні на хвилику не спускав очей з найкращих синів України. Він хотів, хай там що, розпорошити лави героїв-революціонерів, які не побоялися кинути виклик наймогутнішим імперіям світу і з честю обстоювали ідеї свободи та незалежності. Дехто підтримував ідею роз'єднання, але серед них не було Ярослава Стецька. Він знав, що всяке роз'єднання на користь лише ворогам. Це був ще один вибір Ярослава Стецька на дорозі до чесної смерти.

Нарешті Ярослав Стецько очолив отих найкращих. І тут мені як колишньому в'язневі Гулагу годиться пригадати акції в обороні мучеників червоних катівень, переведені українцями вільного світу. І в переведенні великого числа цих акцій була заслуга саме Ярослава Стецька. На жаль, не всі, кого боронено, належно оцінили зусилля і старання небіжчика.

Кремлівська мафія знала, що в особі Ярослава Стецька, вона має твердого й непохитного воїна, нездатного на жодні компроміси із совістю. І Москва не спинялася перед наклепами та провокаціями, аби дискредитувати небіжчика, знайшовши собі для цієї мети спільників і у вільному світі.

Але кожен, хто розуміє злочинну природу червоних людоловів, знає, що вони обливають брудом і садовлять до в'язниць найчесніших і найпорядніших людей. Саме таким був і небіжчик. Можна написати пасквіль, можна пустити брехливу поголоску і зфабрикувати фальшивий документ або кривосвідчення, але правда, як олія, спливе на верх.

Звертаючись до своєї долі, Ярослав Стецько міг би з повним правом повторити за Т. Шевченком:

Ми чесно йшли, у нас нема
Зерна неправди за собою.

Так, дійсно, нема. Свій хрест проніс він чесно.

Схиляючи голову перед могилою видатного сина України, хочеться сказати:

Хай життя Ярослава Стецька стане взірцем і дороговказом для прийдешніх поколінь!

Слава Україні!

Вічна пам'ять Ярославові Стецькові!

АВБ

КОГО МИ ВТРАТИЛИ?

Український революційний націоналізм ХХ сторіччя вилонив ряд визначних провідників, які вже є в національному пантеоні. До найчільніших між ними належить сл. п. Ярослав Стецько. Які ж вартості дали йому змогу піднятися на вершини національної еліти? Такими знаменними властивостями зовсім певно були: *ідеалізм* — відданість ідеї соборної і могутньої національної держави українського народу; *волюнтаризм* — етика чину на службі ідеї, як засобу перемоги над ворожою поневолюючою реалітетністю; *безкомпромісовість* у зударі з ворожими силами, зокрема в практичній визвольній політиці; *переконання*, що революційна організація авангардного орденного характеру є необхідною для визволення України та інші. Цих властивостей сл. п. Ярослав Стецько придержувався послідовно все своє життя; він був прикладом етичного чинного націоналіста, а не лише декларативного визнавця абстрактного націоналістичного світогляду.

Провідницькі вартості почали розвиватися в сл. п. Ярослава Стецька вже за його юнацьких років. В 1920 роках він виховувався і вишколювався в дусі ідей Миколи Міхновського і вчення д-ра Дмитра Донцова, на чинах державних мужів Симона Петлюри й Євгена Коновальця, на героїзмі Українських Січових Стрільців з-під Маківки, 300 студентів поляглих під Крутами і лицарів Базару. Він глибоко пережив закатування на смерть Ольги Басарабової польськими окупантами та боротьбу БУД-СВУ-СУМ із російськими наїзниками. Він був глибоко віруючою людиною в дусі Української Христової Церкви, якій постійно бажав одности і самотності, і яка повинна завершуватися українським патріярхатом.

Ярослав Стецько включився під кінець 1920 років до УВО, а з постановом Організації Українських Націоналістів — до цієї революційної когорти безстрашних борців за відновлення Української Держави. Обдарований талантом націоналістичного мислителя, він на початку 1930 років публікує перші свої статті. І так, у раннім своїм матеріалі «Мої думки на маргінесі дискусії про Орден» («*Студентський шлях*», Львів, 1933), він определяється по боці концепції ОУН, як ордену, тобто організації людей цілковито відданих на службі нації в боротьбі за її державність.

Ярослав Стецько стає редактором «*Юнака*», бюлетеня Юнацтва ОУН, а вкортці — редактором «*Бюлетеня Красвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ*». Обидва видання він опрацьовує в дусі революцій-

ного націоналістичного ідеалізму й етики героїзму, як ідеологічний референт Крайової Екзекутиви.

В статті «Небезпечні сугестії» (*«Студентський шлях»*, 1934), він наголошує надзвичайно важливу донцовську тезу про волю нації до життя, як основного стимулу революційного націоналізму, що мусить творити свої власні структури, зовсім незалежні й протилежні до структур окупаційних, визнаних і толерованих завойовниками.

Кожна слідує стаття Ярослава Стецька виявляла його постійний інтелектуальний, ідеологічний і політичний ріст. В статті «Боротьба для боротьби, чи змагання за вартості», він підкреслює вирішальну вартість — цілеспрямовану боротьбу за національні ідеали, тобто потребу ієрархії вартостей, завершенням якої є боротьба за УССД.

У статті «За синтезу вартостей», Ярослав Стецько накреслює ідеологію ОУН як «волютаристично-ідеалістичну», що протиставиться до матеріалістичного світогляду. Більшим ідеологічним есеєм є його есей «*За творців нової дійсності*», в якому знаходимо зариси оригінального націоналістичного мислителя, головню в ділянці етики. Поневоленій нації потрібні герої, — твердить Ярослав Стецько, а «героїзм — це вислід ідеалізму». Свято Героїв — «це свято не тільки минулих, погіблх Борців, не тільки тих, що нині падають — але й тих, що завтра й по всі часи гинутьимуть за ідею Української Державности, її здобуття, оборони, поширення і ріст».

Другий період провідницької активності в ОУН сл. п. Ярослава Стецька наступив після його звільнення з польської тюрми і виїзду на чужину, де він опинився в безпосереднім оточенні полк. Євгена Коновальця і був кооптований до Проводу Українських Націоналістів. Він зразу написав більший твір «*За ґратами*», видрукований у Парижі. Це переживання націоналіста-революціонера, ув'язненого у польській тюрмі. Для нього тюрма була випробуванням непоборности духа і характеру. Твір описує боротьбу націоналістів-політ'язнів проти польського терору в тюрмі. Автор — уже заансований публіцист-письменник, з органічно виробленим націоналістичним способом думання.

В 1938 році появляється у виданнях Проводу ОУН серія змістовних і високоякісних статей Стецька-Карбовича-Орловського. В альманаху «*Ідея в наступі*», Лондон, 1938, Ярослав Стецько публікує статтю «Без національної революції немає соціальної», основна теза якої стала програмовою постановою ОУН під проводом Степана Бандери від II Великого Збору у квітні 1941 р. і залишилася актуальною по сьогодні. Автор наголошує відновлення української держави як початкову мету ОУН, але, — і це його оригінальний вклад до ідеологічно-програмових заłoженнь ОУН-бандерівців, — ОУН не сміє обмежуватися лише до цієї політичної ме-

ти, а з нею рівночасно в нерозривному зв'язку мусить йти боротьба за український соціальний зміст. І навпаки, соціальної революції, економічно-соціального прогресу для українського народу, твердить Ярослав Стецько, не можливо досягнути в умовах під чужонаціональним колоніалізмом без попереднього відзискання власної суверенної держави. А тому, що політичний і соціальний зміст української держави буде зовсім відмінний від змісту окупаційних режимів чужих націй, то цей зміст окреслюємо поняттям: «Українська Національна Революція». Автор твердить: «Українська Національна Революція це доосновна зміна — та намагання в її напрямі — всіх вартостей та установ індивідуального та суспільного життя української людини». В такому визначенні змісту боротьби ОУН, постулятом її сили є виключно власний нарід, який єдиний реалізує Українську Національну Революцію. Таке становище підсилює в ОУН самобутній шлях, щоб не попасти на рейки опортуністичних орієнтацій на чужі сили й міжнародну кон'юнктуру. Саме ця постава спричинила вкортці відхід від ОУН групи довкола полк. А. Мельника, яка, власне, і попала на рейки орієнтації на чужі сили в боротьбі за УССД. За цю поставу мельниківці досі атакують і ненавидять Степана Бандеру і Ярослава Стецька.

Цінним осмисленням крайової ОУН в 30-их роках є стаття сл. п. Ярослава Стецька п.з. «Коли минає одне десятиліття...» (альманах *«На службі нації»*, Париж, 1938). Автор вірно твердить, що «добу маніфестаційности націоналізм перейшов переможно... Нам сьогодні вже не треба розмірковувати, як дістатися до душі народу. Бо ми є вже в ній». Це ідеологічний підсумок про вкорінення революційної націоналістичної організації в народі. Стаття закінчується майже пророчою прогнозою: «Одне десятиліття минає... Входимо в новий історичний етап боротьби й творчости!»

Найкраще оцінив ідеологічно-творчі й провідницькі кваліфікації сл. п. Ярослава Стецька сам тодішній провідник ОУН і взагалі всього націоналістичного руху — полк. Євген Коновалець, який доручив йому зайнятися підготовкою чергового, Другого Великого Збору Українських Націоналістів. Друг Ярослав Стецько мав тоді всього 26 років, але полк. Коновалець вибрав саме його для здійснення цього завдання, помімо того, що в ПУН були люди з більшим від нього досвідом і з більшим публіцистичним, організаційним і політичним стажем, як, наприклад, полк. М. Сціборський, Д. Андрієвський, В. Мартинець, д-р Ю. Вассиан, ген. М. Капустянський, д-р О. Кандиба-Ольжич і інші. Коновалець побачив у молодого Ярослава Стецька-Карбовича провідницьку особистість націоналіста-революціонера нового типу з-поміж молодшого покоління, що саме визрівало до ступеня свіжої еліти визвольного руху!

Ярослав Стецько піднявся з ентузіазмом і розмахом виконати

доручене йому завдання. Про цю його діяльність є деякі документи. Наприклад, маємо документ «Обіжник ч. 3», датований 23-го квітня 1938 і підписаний Зиновієм Карбовичем (Я. Стецьком). З рядків цього обіжника промінує великий ентузіазм і розмах. Великого ідейного формату є еляборат п.з. «На шляху творчого росту» з допискою, що це «субстрат для маніфесту». Еляборат розпочинається оптимістичними словами: «Ріст Українства йде з такою непереможною стихійною силою, що ніякі екстермінаційні методи не здержать його. Ідея визвольництва вже так глибоко вросла в душу Українців, що хіба знищивши фізично нас, могли б думати окупанти про свою перемогу». Цей еляборат містить багато цінних думок загально-національного, революційно-визвольницького, соціального й філософсько-етичного характеру.

Перший розділ цього манускрипту, невідомого ширшому загалові, заторкує «закон української нації». Джерелом національного закону є всемогучий Бог: «Закон, що признає Бога святих, героїв, аскетів, Бога — вічне добро, Праволу, Всемогучого Творця, Бога, що його кохає суворе 'страшне' серце народу й людей великої святої ідеї, маєстатичного, 'Господа', уосіблення суворости й героїчного життя, до якого хвалючи, молиться глибоке первісне серце народу, Творця героїчної моралі життя і суворого його стилю — Бога киянки Ольги й Великого Володимира Святого. . .»

Наведені думки заповідали могутню наснагу революційної ОУН, що мала бути виявленою на Другому Великому Зборі Українських Націоналістів. Одначе вороги не спали. В розгарі підготовки Збору розійшлася вістка, що підступно підсунена московська бомба вбила полковника Коновальця. Провід ОУН узурпували хвилює люди, які зразу розпочали відхід від революційного курсу, реалізованого під керівництвом великого Полковника. Вони відсунули, чи пак — обмежили Ярослава Стецька у підготовці II ВЗУН, що відбувся 27-го серпня 1939 року і тривав усього три години. Цей т. зв. Римський ВЗУН був зневагою сили, героїзму і величчя революційного націоналізму. Тож реакція прийшла відразу. Коли ж показала неможливість виключення з Проводу опортуністів, то провідний актив рішив покликати нове керівництво, відоме під назвою *Революційний Провід ОУН*, що його очолив Степан Бандера. РП був заснований 10-го лютого 1940 року, до якого входив теж Ярослав Стецько. Вкоротці відновлено підготовку II Великого Збору ОУН, що відбувся в квітні 1941 року. На Зборі уневажнено рішення Римського ВЗУН. Щойно тепер зміг виявитися великий потенціал мислі Ярослава Стецька, який заслужено став Першим заступником Голови Проводу. В його житті розпочався новий період, що довів його до висот державного будівництва і все більшого провідництва визвольного боротьбою українського народу за його незалежність і волю.

Вислови співчуття Владик

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО АРХІЄПІСКОПА МИРОСЛАВА

Рим, дня 7 липня 1986

Дорога Пані й
Дорога в Христі Сестро!

З болем серця прийняв я вчора телефонну вістку про смерть Вашого Дорогого Мужа бл. п. Ярослава. Нині відслужив я за упокій душі його Божественну Літургію і молив Господа, щоб подав йому вічну нагороду в небі, з Ангелами і Святими.

Вічна Йому пам'ять.

Прошу прийняти вислови моїх глибоких спочувань у Вашому горі, що є ще одним нашим спільним горем у сучасній всенародній скорбі. Нехай правда святої християнської віри про Христову перемогу над адом і смертю, правда про воскреснення і вічне життя буде Вам і нам потіхою та силою на дальшому життєвому шляху.

Щераз і щераз з цілого серця благословлю Вас усім добром.

† Мирослав Марусин,
Архiepіскоп

Загальний вид на учасників похорону Голови Проводу ОУН
сл. п. Ярослава Стецька, 12.7.1986 р.

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ПРОВІДІВ ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВ

Брюссель, 10 липня, 1986

Провід Організації Українських Націоналістів,
Мюнхен

Хвальний Проводе!

В імені української Громади в Бельгії і всіх громадських організацій — членів ГРУГОБ, дозвольте висловити Вам наші найщиріші співчуття по втраті Великого Сина України і Борця за її визволення в Особі Голови Проводу ОУН сл. п. Ярослава Стецька.

Просимо передати наші найглибші співчуття Достойній Вдові — Пані Славі Стецько.

Наша громада клонить голови перед Духом Великого Покійника і запевняє свою вірність ідеям боротьби за українську Державу для якої посвятив ціле своє життя сл. п. Голова Проводу ОУН. Ми збережемо про Нього вічну і вдячну пам'ять.

З пошаною,

За Головну Раду Українських Громадських Організацій
в Бельгії,

Проф. д-р Петро Зелений
Президент

мгр Омелян Коваль
Генеральний Секретар

* * *

Париж, 9 липня, 1986

Вельмишановна Пані Слава Стецько
у Мюнхені

Вельмишановна і дорога Пані,

Управа «Союзу Українок Франції» й його голова та містоголова СФУ-ЖО на Європу, Марія Митрович, — глибоко зворушені несподіваною смертю Голови ОУН і АБН, Творця історичного «Акту 30 червня», Ярослава Стецька, — висловлюють Вам, Дорога Пані Славо, наше найсердечніше співчуття та запевнення, що у цій важкій хвилині, ми серцем з Вами.

За Управу «Союзу Українок Франції»,

Марія Митрович
Голова

Ольга Вітошинська
Секретар

Париж, 9.7.86

До Проводу ОУН

Крайова Управа СУМ Франції схвильована вісткою про велику втрату, яку понесла наша Організація із смертю Голови Українського Визвольного Руху сл. п. Ярослава Стецька.

Складаємо наше глибоке співчуття Проводові Українського Визвольного Фронту-ОУН.

За КУ СУМ Франції,

Л. В. Друар
Голова

І. Пастернак
Секретар

* * *

Париж, 9 липня, 1986

До Проводу
Організації Українських Націоналістів,
Револьюціонерів

Осередок Спілки Української Молоді в Парижі, схвильований вісткою про дорогу втрату в особі Голови Проводу Організації Українських Націоналістів-революціонерів сл. п. Ярослава Стецька, яку зазнав наш Визвольний Рух, шле цією дорогою свої найглибші співчуття.

За Управу Осередку СУМ Парижу,

Маркіян Циран
Голова

Катерина Коваль
Секретар

* * *

Горем Опечалена,
Високоповажна Пані Славо!

Поділяємо Ваш біль і важку жалобу. Ви втратили найдорожчу Вам у світі особу, вірного життєвого Друга-Мужа і Провідника-дорадника у Вашій важкій, але надзвичайно успішній зовнішній роботі, якій Ви з одержимістю присвятили своє життя.

Ми втратили в особі Покійного Достойного Провідника ОУН Ярослава Стецька ідейного Керманіча СУМ, який своїми симпатіями обдаровував зокрема теренову вітку СУМ у Великій Британії, пориваючи сумівську молодь за собою своїм світлим прикладом, суворим стилем життя і палким революційним словом, що мобілізувало нас до дії і чесного служіння Україні та її визвольній боротьбі під проводом Покійного державного мужа і неустрашимого борця, сл. п. Ярослава Стецька.

В почутті великої нашої жалоби і смутку заспокоюємо наш біль самоусвідомленням, що Велетень героїчної епохи ОУН-УПА світлої пам'яті

Провідник ОУН Ярослав Стецько залишив нам багату спадщину його творчості з якої Він промовлятиме до нас в майбутньому заповітними словами, наказами, директивами, зверненнями та палкими привітами й заохотою до відданої праці на досягнення великої мети — здобуття Української Самостійної Соборної Держави з Його духом печаті Нескореного Борця-провідника.

У нашій пам'яті вічно житиме Голова Української Держави з 1941 року Достойний Ярослав Стецько і зобов'язуючими СУМ будуть завжди Його скрижальні заповіді.

Просимо Вас, Шановна Пані Славо, прийміть наше найглибше співчуття і бережіть своє здоров'я і сили, які потрібні Вам для дальшої відданої праці на зовнішньому полі, яка перед Вами.

Тарасівка, 9 липня, 1986

Честь України — Готов Боронити!

За Крайову Управу СУМ у В. Британії,

Володимир Шляхетко
Голова

Марія Фінів
Діловий Секретар

* * *

Горем прибита Достойна Пані Славо,

Тяжко нині ридає Україна, плачуть у глибокому горю закатовані народи, бо за зарядженням Божого Провидіння настала година, коли переставився у вічність Великий Син Української Нації й поєднуючий чинник поневолених народів, світла постать ХХ століття, покійний Достойник і Праведник Ярослав Стецько.

І коли ми стояли ось над Його свіжою могилою, мимохить у наших умах об'являлися візії Його Особи та діянь. Поминали Його великі діла — як це із відданістю Він сповняв Богом доручене Йому завдання боротися безперестанно проти диявольських темряв та хитрощів на цьому світі. Із мечем віри та шоломом надії Він ревно підносив честь і славу поневолених безбожницьким комунізмом народів — відкриваючи правду і відважно її обороняючи з усіма своїми зусиллями.

Заклучивши вже своє туземне життя — життя терпіння і мук — стоїть Він перед Престолом Всемогучого Господа Бога й сміло може повторити слова св. Апостола Павла: «Я боровся доброю боротьбою, скінчив біг, віру зберіг» (II Тим. 4:7).

Британська Делегація АБН, котрої серце є наповнене безнастанним болем, висловлює своє співчуття Вам, Дорога Пані Славо, як рівнож і всьому українському народові.

Відаємо нашому покійному Президентові Ярославові глибокий, заслужений ним поклін, молячись, щоб Господь Бог оселив душу Його там, де праведні спочивають.

Вічна Йому слава і пам'ять!

За Делегацію АБН у Великій Британії,
Федір Курляк, Заст. Секретаря

* * *

Лондон, 10 липня, 1986

Слава Ісусу Христу!

Високодостойна Пані Стецько!

В імені Ради, Президії і всього членства Українського Крайового Патріархального Об'єднання Мирян у Великій Британії нам припав цей невимовно болючий обов'язок висловити Вам і Вашій родині щиросердечні вислови співчуття з приводу відходу у Божу вічність Вашого невіджалуваного чоловіка сл. п. дост. Ярослава. Членство УКПО низько клонить голови перед маєстатом смерті Великого Сина України, творця Акту 30-го червня, невіджалуваного сподвижника ідеї українського патріархату і просить Всевишнього, щоб поселив Його душу в оселях праведних, де немає болів і терпінь, а тільки є життя вічне.

Ми молимо Всемилодного Христа і Його Матір, Пречисту Діву Марію, щоб взяли Вас, Високодостойна Пані, під свою могутню опіку і зіслали Вам силу і потіху у Вашому великому горю.

За Президію Ради Українського Крайового Патріархального
Об'єднання Мирян Помісної УКЦ у Великій Британії,

Р. Кравець
Голова

Ю. Буцjak
Секретар

* * *

10.7.1986

Дорога Подруго Славо,

З великим жалем одержали ми вістку про відхід у вічність Вашого найдорожчого мужа Ярослава. Він, як Голова Проводу ОУН і Президент АБН присвячував багато уваги молоді, а СУМові зокрема, за що ми є дуже вдячні.

Складаємо Вам і Вашій родині і установам, які Він очолював, наші

найглибші співчуття. Нехай Господь прийме Його душу до Царства Небесного, а Вам дасть сил пережити тяжкі хвилини.

Остаємось сумівським привітом

Честь України — Готов Боронити!

За Управу Осередку

Ганя Дюк, Голова

* * *

7.7.1986

До Високодостоїнної Пані,
Магістер С. Стецько,
Мюнхен, Німеччина.

Високодостоїна Пані Магістер!

Із приводу невіджалуваної втрати Вашого улюбленого чоловіка Ярослава, а для цілого свободолобного українського народу незаступимого борця за Вільну Україну сл. п. Ярослава Стецька, висловлюємо Вам, Дорога Пані Магістер, опечалена горем, наші найглибші співчуття.

Приймаємо частину Вашого горя, щоб цим улегшити Ваші терпіння. До Бога засилаємо молитви, щоб дав Вам силу і витривалість перемогти.

Запевняємо Вас, що Ви не остаетесь самі, що з Вами постійно є і буде свободолобний український народ.

Остаємось з висловами пошани і співчуття,

За Громадські установи міста Бері:

Ілько Сухар — Голова Відділу СУБ

Віра Загаєвич — Голова Гуртка ОУЖ

Яків Дем'янчук — Голова Відділу УКПО

Володимир Фірман — Голова Відділу ОБВУ

Евген Витвицький — Голова Осередку СУМ

Василь Гаргай — Голова Заряду УТК

Петро Гусак — Секретар Координаційного Засідання

* * *

Дітройт, Міч., США.

9 липня, 1986

Високодостоїна і горем прибита Подруго Славо!

Невмолима смерть забрала Вам найдорожчого чоловіка, а нам всена-

ціонального Провідника, Голову Державного Правління, Голову ОУН, Голову ЦК АБН сл. п. Ярослава Стецька.

Ми, члени Організації Українського Визвольного Фронту у Дітройті, цією дорогою складаємо Вам найглибші вислови співчуття і молитимемо Всевишнього, щоб Господь дав Вам поміч перенести це тяжке горе.

Пам'ять про Нього як Провідника і найвірнішого Сина нашого народу залишиться в наших серцях до останнього нашого віддиху.

Він відійшов з цього світу, щоб зайняти місце серед Праведників, яке Йому Господь призначив за його любов до своєї переслідуваної Церкви і до свого страдального, але нескореного Народу.

Вічна Йому пам'ять!

За Організації Українського Визвольного Фронту,

Микола Кавка
Голова

Зеня Юрків
Секретар

* * *

Торонто, 6 липня, 1986

Проводові
Організації Українських Націоналістів.

Хвальний Проводе!

Потрясені сумною вісткою про передчасну смерть Голови Проводу Організації Українських Націоналістів, Голови Державного Правління 30 червня 1941 року та Голови Центрального Комітету Антибольшевицького Блоку Народів, висловлюємо наші глибокі співчуття Проводові Організації Українських Націоналістів і Родині Покійного Ярослава Стецька.

Запевняємо Провід ОУН у нашій готовості й надалі служити ідеї визволення України.

Крайова Управа СУМ в Канаді,
Д-р Михайло Рожелюк — Голова

* * *

8 липня, 1986

Вельмидостойна й Дорога Подруго Славо!

Жахлива вістка, що між нами не стало уже нашого Провідника, не стало Того, який освічував нам шлях боротьби за волю нашого Народу, потрясла нами до глибини душі.

Ми клонимо голови перед Його Маєстатом, та прирікаємо не сходити зі шляху, яким сл. п. Ярослав Стецько провадив нас крізь бурі і змагання.

Молимо Всевишнього, щоб обдарував Вас, Дорога Подруго, кріпким

здоров'ям та додав сили перенести цей важкий хрест, а душу сл. п. Ярослава оселив там, де немає ні болю, ні терпіння, а є лише вічне життя.

Вічна пам'ять!

За Управу ООЧСУ в Дітроїті,

Антін Кобилянський

Голова

Пилип Сотник

Секретар

* * *

12 липня, 1986

Вельмидостойній Славі Стецько

8000 Мюнхен 80

Цеппелінштрассе, 67/0

Західня Німеччина

Вельмидостойна Пані Славо Стецько!

З болем і смутком у безмежному жалі, низько клонимо свої голови перед постаттю Великого Сина України, Голови Українського Державного Правління, Голови Проводу Організації Українських Націоналістів, Президента Антибільшовицького Бльоку Народів, члена почесної президії Європейської Ради Свободи, члена Екзекутиви Світової Антибільшовицької Ліги, ідеолога українського націоналізму, публіциста, стратега і найбільшого борця за Українську Державу нашої доби, християнського подвижника українського патріярхату і улюбленого Вашого дорогого мужа, який своєю непохитною силою й незламною вірою підніс проблематику українського державного питання у найширші круги західньої дипломатії.

З втратою Достойного п. Ярослава Стецька, Україна та всі її вірні сини й дочки в діаспорі покрились глибокою жалобою.

У Вашому смутку прийміть наші найглибші співчуття і запевнення, що він вічно житиме у наших серцях і ми підемо його шляхом аж до здобуття УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОЇ ДЕРЖАВИ!

За Управу 20-го Відділу ООЧСУ в Аллентавні,

М. Путько

Голова

І. Стасів

Секретар

* * *

Перт, 7 липня, 1986

Вельмишановній Пані Славі Стецько висловлюємо глибоке співчуття з приводу смерті її найдорожчого Мужа, світлої пам'яті ЯРОСЛАВА, а нашого Провідника і заслуженого Борця за визволення України.

Нехай чужа земля буде Йому легкою.
Вічна Йому пам'ять!

За Управу і членів В-лу ЛВУ в Перті, Зах. Австралія,
В. Матіяш
Голова

М. Менцінська
Секретар

* * *

Торонто, 8 липня, 1986

До Хвального Проводу
Організації Українських Націоналістів.

Слава Україні!

Вельмишановні й Дорогі Друзі!

Головна Управа Ліги Визволення України і все членство в Канаді висловлює щирі співчуття Проводові Організації Українських Націоналістів по втраті сл. п. Ярослава Стецька, Провідника ОУН, державного мужа, Голови Українського Державного Правління, видатного дипломата, невисипущого борця за волю і державність українського народу і всіх поневолених Москвою народів.

З великим болем ми прийняли сумну вістку про смерть сл. п. Ярослава Стецька і відчули велику втрату не лише для Визвольного Фронту, але для цілого українського народу.

В глибокій пошані клонимо голови перед Його Маєстатом dokonаних великих діл серед українського народу і других народів світа.

Визвольна боротьба українського народу і всіх поневолених народів, для яких Покійний жертвував ціле своє життя, став символом змагань і прапором боротьби за людські і національні права і за свободу всіх поневолених народів.

Під Його духовим проводом будемо продовжувати нашу працю і боротися за здійснення ідеї здобуття Української Самостійної Соборної Держави.

Вічна Йому пам'ять!

За Головну Управу ЛВУ,

Мгр Теодосій Буйняк
Голова

Микола Бартків
За Секретаря

* * *

Торонто, 7.7.1986

Високоповажана Пані Слава Стецько,
Мюнхен, Західня Німеччина.

Високоповажана і Достойна Пані Стецько!

В імені Видавництва «Гомін України» висловлюємо Вам наші щирі співчуття по втраті Вашого Дорогого Мужа, а нашого Дорогого Провідника ОУН, Голови АБН, Голови Державного Правління та великого приятеля нашого Видавництва, який зверненнями, статтями і порадами допомагав у нашій видавничій праці.

Ми доложимо всіх старань, щоб наше друковане слово дальше продовжувало працю в ділянці інформації нашої і чужої громади про нашу працю і боротьбу за здобуття Української Самостійної Соборної Держави, що її ціле своє життя вів сл. п. Ярослав Стецько.

Вічна Йому пам'ять!

З висловами співчуття залишаємось з пошаною,

За Видавництво «Гомін України»,

В. Окіпнюк

М. Бартків

* * *

6 липня, 1986

Слава Україні!

До Головного Проводу
Організації Українських Націоналістів
в місці постою.

Дорогі Подруги і Друзі!

Члени ТПК висловлюють Головному Проводові ОУН співчуття по втраті Дорогого нам Голови Проводу Організації Українських Націоналістів, Достойного сл. п. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА.

В особі Дорогого Голови Проводу ОУН сл. п. Ярослава Стецька ми мали Провідника, а також щирого Друга, який довгими роками відвідував наш терен, давав нам всесторонню піддержку у нашій праці своїми порадами та батьківською опікою.

Ми, члени ТПК клонимо наші голови в жалобі по невіджалуваній втраті Дорогого Голови Проводу ОУН сл. п. Ярослава Стецька і заявляємо, що будемо нашу працю дальше продовжувати в дусі довголітніх напрямних нашого Голови Проводу аж до завершення і закріплення Української Самостійної Соборної Держави, який наш Голова сл. п. Ярослав Стецько віддав ціле своє трудолюбиве життя.

Вічна Йому пам'ять!

Слава нашому Провідникові сл. п. Ярославів Стецькові!

Героям Слава!

ТПК

* * *

Монтреаль, 9 липня, 1986

Опечалена тяжким горем

Високодостойна Подруго Славо!

Невмолима смерть забрала Вам Найдорожчого Мужа й Друга, а нам Невіджалуваного Провідника, Голову Державного Правління і Президента АБН.

Далеко від України ховаємо Великого Сина України в чужу землю, і жаль і смуток давить наші серця. Чому? Чому в цю чужу землю кладемо Сина України, що все своє життя віддав на жертівник Батьківщини. Чому? Відповіді немає, але віримо, що Боже Провидіння провадить людиною, і «не нам на прох з Тобою стати, не нам діла Твої судить». Така була воля Господня і так було записано в книзі Його життя.

Тому, Дорога Подруго Славо, будьте мужні і прийміть цей хрест з вірою і витривалістю, щоб перенести його так, як ніс такі хрести наш невіджалуваний Голова Ярослав.

Ми запевняємо Вас у тому, що разом з Вами будемо маршувати вперед до нашої і Його великої мети — Самостійної Соборної Української Держави.

Хай Всевишній наділяє Вас силою й любов'ю на далішні труди.

За ОУВФронту в Монтреалі,

Я. Келебай, ЛВУ

І. Путько, Т-во УПА

Е. Андрухів, ОЖ ЛВУ

Евген Чолій, СУМ

М. Андрухів

* * *

Торонто, 8 липня, 1986

Горем прибита п-і Слава Стецько,

Опечалена Родино!

В імені Головної Управи Об'єднання Жінок Ліги Визволення України (в Канаді) складаємо найглибші співчуття й кондоленції по втраті Вашого мужа й великого сина українського народу. Смерть сл. п. Ярослава Стецька — це втрата не лише для Українського Визвольного Фронту, але й цілого українського народу.

Українська громада в діаспорі втратила визначну людину, видатного

патріота, одного з духовних провідників і негнучого борця за найвищі ідеали свого народу — за вільну й незалежну Україну.

Сл. п. Ярослав Стецько служив Українській Визвольній Справі щиро й віддано ціле своє життя. Ця втрата, хоч дуже велика, не може зупинити боротьби народу за визволення. Дух нашого Голови Організації Українських Націоналістів покликає нас зосередити всі свої сили даліше продовжувати нашу визвольну боротьбу аж доки ми не досягнемо нашої мети — Самостійної Соборної Української Держави.

Нехай буде вічна пам'ять Покійному, а чужа земля хай буде Йому легкою!

Остаємося зі щирим привітом,

Марія Шкамбара
Голова

Тереса Даревич
Секретар

* * *

Монреаль, 8 липня, 1986

До Хвального Проводу
Організації Українських Націоналістів (ОУН)

Вельмишановні Пані й Панове!

Об'єднання Жінок Ліги Визволення України в Монреалі складає найщиріші співчуття Проводові Організації Українських Націоналістів з приводу відходу у вічність сл. п. Голови ОУН і бувшого Прем'єра Української Держави, відновленої в 1941 році у Львові, дост. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА.

Українській нації приходить пережити ще один удар.

Будемо молитись і працювати, щоб всі надбання, що їх залишив нам сл. п. Дост. Ярослав Стецько, не розплились в чужому морі.

Так нам всім Боже допоможи!

З поважанням, за Управу:

Евстахія Андрухів
Голова

Софія Мацук
Секретар

(Закінчення буде)

СЛАВА СТЕЦЬКО ГОЛОВОЮ АБН

В Мюнхені відбулися 28-го серпня 1986 року Загальні Збори Центрального Комітету Антибольшевицького Бльоку Народів, на яких зокрема вшановано сл. п. Ярослава Стецька, Голову Українського Державного Правління, співтворця та президента АБН-у. Після хвилинної мовчанки, бувший міністер Болгарії та довголітний член Центрального Комітету АБН, д-р Д. Вальчеф пом'янув Покійного з великим пієтетом. Після болючої втрати дружини, ця смерть його ще більше опечалила. Він почував втрату сл. п. Я. Стецька не лиш особисто, а як втрату для цілого людства, високої якості дипломата, політика і християнина, який нехтуючи повсякчасно загрозою смерті посвятив своє життя для завершення незалежності України та за звільнення Москвою поневолених націй. Приклад Покійного став доказом, що не вільно зупинятися в боротьбі, поки намічений ідеал не стане дійсністю. Д-р Д. Вальчеф заявив, що АБН продовжуватиме посилену діяльність в такому дусі та подякував усім, які аж до кінця сл. п. Ярославові Стецькові були вірні. Пані Славі Стецько він висловив тепле співчуття.

На порядку нарад стояли також вибори Президента АБН-у. На письмову пропозицію Президента Ради Народів АБН і Президента Туркестанського Національного Комітету Об'єднання, пана Велі Каюм-Хана, пропоновано на Президента АБН дотеперішню голову Екзекутиви АБН, пані Славу Стецько, яка своєю довголітньою працею в тій організації, дала доказ, що дія для добра всіх поневолених народів буде продовжувана.

Ця пропозиція була письмово підтверджена естонськими та мадярськими представниками, як також представниками Словаччини, Білорусі, Литви, Латвії, Хорватії, Грузії з Великої Британії і Бельгії ще перед нарадами ЦК АБН. Полк. Е. Рен від імени Української Делегації подав кандидатуру пані Слави Стецько.

Загальні Збори АБН обрали паню Славу Стецько одноголосно на Президента, 28-го серпня, 1986 року. Дякуючи присутнім за довір'я, пані Слава Стецько прийняла цей обов'язок, щоб продовжувати працю великого Покійника і просила всіх присутніх членів ЦК в тому їй допомогти.

Пресове бюро АБН

Дружина сл. п. Ярослава, члени Родини, посол Вілкінсон і частина учасників похоронів під час Архиєрейської Служби Божої.

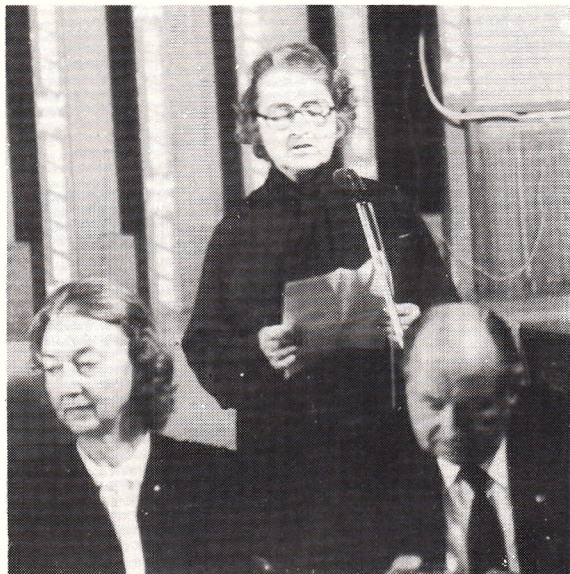
Формування траурного походу біля цвинтарної каплиці на Вальдфрідофі.

Чоло траурного походу.

Промовляє біля могили представник ЦК АБН, афганець.

Загальний погляд на заповнену залу учасниками Тризни.

*Промовляє під час Тризни п-ні Оксана Романишин,
сестра сл. п. Ярослава Стецька.*

З творчости наших поетів

Борис ЧОРНОГОР

В'ЯЗКА НЕВ'ЯНУЩИХ КВІТІВ НА МОГИЛУ
СЛ. П. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

Ти палко любив Україну,
З дитинства до старости літ.
А Церкву Прабатьківську й Віру
Цінив, боронив понад міру —
З Хрестом і Тризубом ішов у світ.

Карбовиче-Стецько Ярославе!
Ти здобувсь на посвяту і чин:
Коли світ палахтів у заграві,
Українську Державу у Славі
Відновив і підніс до вершин.

Задрижали неситі тирани,
Їх колов АВН — Волі клич:
Рвав німецько-московські кайдани,
УПА билась з трьома ворогами,
Бо так учив їх Ярослав Карбович.

Розійшлись українці по світі,
На Північ, на Захід і Схід,
Марно гинуть у непосильній роботі,
Розбрелися в Міжнародній Орбіті —
Всім тлумачать про козацький свій рід.

Також Ти, Голово Управління,
Ярославе Стецько Дорогий,
Взір борців ОУН-покоління,
Перейшов в молитовнім говінні
Через смерть у край безсмертних новий!

Яр СЛАВУТИЧ

ДО ЗБІРКИ «ЖИВІ СМОЛОСКИПИ»

КИЇВСЬКА ВЕСНА

Вибухають бруньки пірамідних каштанів,
І трава прориває торішній асфальт.
Приголомшений подвигом, огир Богданів
Чує з темних церков наростаючий альт.

Дивне диво століть! До Святої Софії
Урочистої дії клекоче луна.
Володарно-земна, переповнена мрії,
У блакитній надії дзвенить вишина.

Де поділась рабів неприхована втеча?
Звідки взявся цей двигіт Подолу й Гори?
Прастарого Дніпра течія молодеча
Наливає напруги. Підходь і бери!

І готуйсь поєднати визвольні протони
Давніх предків, батьків і посвятних синів.
Катедральні басы та альти й баритони
Монолітно гудуть на прославу борців.

1969

МАРЧЕНКО

(Передсмертне Слово)

Розметаю
На безкрай
Буревіями гніву
Цю, як тля,
Із Кремля
Злу навалу бурхливу!

Помолись
І помстись
Пеклом, повним покари,
За дідів
І синів —
За смертельні удари!

На Москву,
На мордву,
Обмосковлену здавна,
Що сичить
Кожну мить,
Грабежами облавна!

Устає
За своє
Право юнь неінертна.
Зустрічай
Невідчай,
Україно безсмертна!
1985

ПІВДЕННІ СОНЕТИ

АМАЗОНКА

Вірі Вовк

Ріко могутня, предковічна сило,
Нового світу щедрий хліб і сіль!
В обійми взявши радісну Бразіль,
Її підводиш у блакить стокрило.

Земне буття тобою здавна снило,
Потужних вод наснажуючи ціль.
Тебе Атлант вітає звідусіль
Побожно, рвійно, пристрасно і мило.

Коли в Славути войовничих дів
Твоя весна звитяги здобувала,
Щоб світ, побачивши тебе, радів, —

Тоді празельна вибухла навала
Аж до пінейрів гордовитих веж,
Які вартують ясноту без меж.

*Ріо-де-Жанейро,
20 серпня, 1972 р.*

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

ПЛЕЯДИ

Всім повірю на дорогах світлих,
Вислухаю кожного, як слід;
Винозорим поглядом, привітним,
Привітаю саду первоцвіт.

Навіть і тоді, як змокнуть хмари,
І поблідне сонце хмурих днем;
З лихом — не ходитиму упарі,
Хай його сира земля ковтне.

А межінь мине — то по алеях
Осени замислено брести;
Буде повно клопотів у неї,
Все ж зуміє зло перемогти.

Вийду я до берега городом,
Блиснуть мрійні вогники із хат;
В явора спитаю коло броду,
Найсвітлішу зіроньку, як звать?

м. Чорнобиль, весна, 1942 рік.

ПЕЧАЛЬ

На дорозі вночі — залишився без нікого,
Дивний спокій спустився з небес перед днем.
Ось над полем нависло сузір'я в тривозі,
І проймає все тіло холодним вогнем.

Про недолю мою — хто посмів нагадати,
Кажуть, вийшов до зір, говорю віч-на-віч.
Миготять на шпильях, мов прийшли сповідатись,
Наче я в зачаровану, місячну ніч.

Чим живете? — питаю, в задимленім світі,
Вам чи болі збагнути покривджених всіх?
Що ж я стану далеко від дому робити,
Як заб'є мої вікна й закидає сніг?

Я нікому не радив лишати подвір'я,
І спокійний мій голос, як місяць вгорі. . .
Ось на голову сніг упаде білим пір'ям
Тих гусей, що кричали мені на Дніпрі.

А сузір'я поглянуть в глибокій печалі,
Осипаючись з дзвоном, заплачуть в мені. . .
Я ж тепер у житті, мов на шумнім вокзалі,
І не знаю, чи поїзд прибуде, чи ні?

Авсбург, Баварія, 1947 рік

В. МАЛЬОВАНИЙ

НЕ ПОТУРАЙ!

Не потурай на те, що шлях ще не пробитий,
Що нетрями пустими треба йти,
Де тільки вис звір несамовитий, —
Дарма! Прямуй до світлої мети!

Не потурай на те, що ніч глуха все вкриє,
Ударить грім з-за хмар у тьмі німій,
А вітер лютий з півночі повіє, —
Вперед, вперед сміліше, друже мій!

Не потурай, ні на що! Навіть смерти
Не бійсь, її ніхто не оббіжить. . .
Так краще ж нам у боротьбі померти,
Ніж, у багні гниючи, мовчки жить.

Не потурай на те, як часом добрі люди
Влещатимуть, щоб не виходив сам,
А ждав, поки завзятих більше буде, —
Вперед рушай, бо честь і воля там!

Не потурай! Тоді вас більше стане,
Як знайдеться той перший, що за край
Проти всього на світі сам повстане. . .
Вперед, вперед! Борись, не потурай!

В. ЧАЙЧЕНКО

НАША ДОЛЯ

Ні, не радість в життю нам судилась усім.
Ми не щастям на світі впивались, —
Нас вітало життя тільки горем тяжким,
І ми з мукою, з горем збратались.

Тільки й знаємо ми, що стояти в борні,
Тільки й чуем проклін та ридання;
Не засяють вже нам ясно інші дні,
На щастя нема сподівання.

Але ж в серці у нас невміруща одна
Не згасає надія ніколи:
Не мине без пуття наша мука страшна,
Наша праця під гнетом неволі:

На могилах у тих, що в борні полягли,
Собі щастя збудують онуки
І промовлять: Вони не даремне жили, —
Здобули бо нам волю їх муки. . .

Наука, дослід

Павлина АНДРІЄНКО-ДАНЧУК

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ
«БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(Продовження, 3)

Леся Українка підбрала три роди епосу, які є близькі до себе. Всякий триптих об'єднує три частини в одне ціле, які поєднані однією ідеєю, вони є розділені епохами або тематикою.

Леся Українка вибрала епохи, до яких належить непов'язаний собою зміст кожної частини.

Найсильнішою частиною є третя частина «Триптиху» — «Казка про велета». Роман Задеснянський пише: «Як бачимо, при такому розумінні поеми «Триптих», можемо ствердити повну подібність образів двох наших геніїв — Т. Шевченка і Л. Українки, бо у Шевченка також Україна «заснула» і «бур'яном укрилась» так, як і в Лесі Українки велет заснув і «землею заснітився увесь», а також спільну обидвом геніям глибоку віру в те, що «слово» поета, «Орфеева флейта» вдарить по «гнилому» й хворому «серцю» народу й увіллє в нього нового духа, духа, що оживляв не лише князівську, але й козацьку Україну, духа боротьби, і тоді нарід «сонний велет» раптом перетвориться в націю, а те рабське, чуже, що «наплило на нього» за віки московської неволі, — «одразу стане рубка». Так станеться чудо: *втрачена*, виснажена важкою працею *сила* раптом відновиться, відновиться під впливом могутньої волі, *під впливом всемогутнього духа*... Чи з'ясована нами ідея «Триптиха» Лесі Українки — є справді та, яку нам хотіла висловити велика поетка в році своєї смерті, немов свій «Заповіт». . . чи може ухилилися від її намірів, чи може слід прийняти те «загальникове» пояснення ідеї твору, яке нам, між іншим, пропонував Б. Якубський?

Рішаючи і безапеляційну відповідь на поставлене питання дає нам сама Леся Українка і то в цьому ж творі. Хоча вона й підкреслювала «святую простоту» і «безтенденційність» «казки», але закінчує свій твір словами:

«Кохана сторона моя!
Далекий рідний краю!

Що раз згадаю я тебе
То й казку цю згадаю»⁴⁵.

Ці слова стверджують з усією переконливістю, що «Триптих» є пов'язаний з Україною... , якої сини питали себе не раз: «Що дасть нам силу?», загублену, втрачену силу, яка «вся згинула»...

«Триптих» Лесі Українки відповідає своїй назві... бо він в трьох, здається, різних і непов'язаних із собою малюнках дає науку, що робити, з'ясовує українському народові... що треба робити, щоб докінчити мури й збудувати «нове місто» — нову й могутню державу, бо велет такі збудиться... і скине із себе «дроти залізні», так і ті всі «федеративні» вигадки, які налипли на нього під час двох-вікового сну, та стане вільним, стане державною нацією.

Вона знала, що її «велет-нарід» встане і розпадуться пута. Своїми творами вона хотіла розбудити «велета», відродити чесноти предків та відкрити облудність рабських «чеснот», що в дійсності були лише анестезуючими засобами, які далі підтримували «сон» велета.

Звертаючи увагу на висловлені Лесею Українкою думки й погляди в її творах повніше розкрити світ ідей питомих великій українці, світ ідей, які приховують і спотворюють своїми коментарями наймити окупантів. Ми віримо, що за словами великої Лесі Українки:

«... Вщухне Божий гнів,
І встане велетень з землі,
розправить руки грізні.
І вмить розірве за собою
усі дроти залізні...»⁴⁶.

В 1897-1898 рр. Леся Українка пише драматичну поему на одну дію «*Іфігенія в Тавриді*» — це уривок; твір незакінчений, невідомо чому? Ірина Пеленська у статті «До генези «Іфігенії в Тавриді» Лесі Українки пише: «Загально прийнявся погляд, що цей твір пов'язаний з перебуванням Лесі Українки на Криму, в Ялті, у віллі «Іфігенія», і постав з туги за рідним краєм. Перебування поетки в Ялті 1897-1898 рр. в часі постання твору підтримує таку тезу, але, приглянувшись уважніше, бачимо, що ці припущення спрощують проблему генези «Іфігенії в Тавриді» і що твір має глибше й даліше коріння та заслуговує на визначне місце в низці драматичних поем Лесі Українки...»

Наші літературознавці не вважають «Іфігенії в Тавриді» почат-

45. Р. Задеснянський, «Т. Л. У. Критичні нариси», В-во «У.К.Д.», Мюнхен, стор. 78.

46. Л. У. — «Палкі Блискавиці», СУУВ, Британії, Лондон, 1971, стор. 86.

ком більшого твору. О. Білецький називає її постійно «уривком» з 1898 р. О. К. Бабишкін — «драматичним етюдом», а М. Зеров зачислює її до «невеличких поем», що раз-у-раз переходять у діалоги. . .⁴⁷

Аналіза сюжету та свідчення самої авторки кажуть нам, що це тільки перша дія задуманої драматичної поеми. Леся Українка закінчила першу дію 15-го січня 1898 року, а 21-го січня вислала матері в Гадяч і при тому писала: «Іфігенію», бачиш, посилаю. . . Монолог, я сама бачу, страх довгий, колись, потім, для сцени (!) можна буде скоротити, а для читання се, я думаю, нічого. Коли б се була побутова драма, то такий монолог був би злочинством, але для драматичної поеми я се допускаю. Се пишу для того, щоб ти і Михайло Петрович не думали, ніби я зрікаюсь свого принципу, виключення монологів з новітньої драми. «Іфігенія» іменно не буде новітньою: в ній буде хор, репліка і може навіть ще щось⁴⁸ . . .

Починаючи монолог, Іфігенія згадує свою родину, судженого, подругу і природу Греції, де цвіте вічна весна. З туги й самотності будиться в ній бунт проти богині, і вона хоче вчинити самогубство, але здержує її гордість дочки Прометея. Цим монологом, після якого Іфігенія відходить до храму Артеміді, закінчується перша дія.

Природа Тавриди-Криму з химерною зимою і близькістю бурхливого Чорного моря для королівни з Арголіди, де «процвітала вічна весна», ворожа, а сама Таврида — місце досмертного вигнання. З цього приводу ввійшла ця драматична поема до української літератури як твір ностальгії. Таким він окреслений, лише короткими згадками, в Зерова, Драй-Хмари, Дорошкевича, Княжинського й інших, при тому пов'язують його з особистим наставленням авторки, яка, перебуваючи часто поза межами України, носила в душі почуття туги за рідним краєм. Здається, що це заради фрази в одній із строф «Іфігенії в Тавриді» Лесі Українки:

«А в серці тільки ти,
Єдиний мій коханий рідний краю!
Все, все чим красен людський вік короткий
Лишила я в тобі, моя Елладо»⁴⁹.

Дмитро Донцов у «Туга за героїчним», Лондон 1953 р., пише: «Словами Касандри Л. Українка промовляє до нас сьогодні: «Дурно не дає дарунків ворог. Ворог — це гієна, що смертю й розкладом житись мусить» — «. . . бачу кривий гієни погляд, тільки чую проникливий хижацький голос. . .»

47. «Л. У. 1871-1981, Св. К. Відз.» 100-р.Л.У., Фіоя-фія, стор. 179-198.

48. «Л. У. 1871-1981, СКВ». 100-р., Філяд. 1980, стор. 198.

49. Там же.

Чи може щось бути більш актуального в нашій поезії, як твердження, що «гієна ніколи не буде голубкою, бо такою її створив Бог». І чи не те саме відбувається тепер по всьому світі, веденому сліпими Геленами, які думають, що пакти з гієнами приведуть до миру?» І далі продовжує:

«Ще страшнішим уявляється їй майбутнє в драматичній поемі «Грішниця» — протиставлення чинної постави «грішниці» — пасивній юрбі. Для нас, сучасників вогневого хрещення нації, такі актуальні й живі, ніби зняті з натури, є її образи про ту «війну страшну і невблагану», без гасел бойових, без гучної музики, без грімких виступів», коли «на поєдинок там виходили вночі. . . коли про тих борців «ніхто не знав, де й як вони лягли, коли на бій «ішли усі жінки і чоловіки, і навіть діти не сиділи вдома. . .»

В її творах все привиджується «меч политий кров'ю», або «зброї полиск». Вона прагне, щоб її слова стали вогнем, на яким «жевріє залізо для мечів, гартується ясна й тверда криця». . .

Серце поетки бунтується, їй здається, що «рука стискає невидиму зброю, а в серці крики боеві лунають». . . Вона знає, що її нація — це подолане місто, а в «подоланім місті немає щастя і не може бути. . . Все бачить вона країну, де люди гинуть у тяжкому, лютому бою», де «панує там смерть потайна». Невідступно переслідує поетесу гадка про недалеко вже криваве народження нації.

Тут у поетки бачимо геніяльний дар передбачення, дар візіонерки з екстазом віруючої в тріумф її народу, який неможливий без жертв, — кров освячує всяку ідею. . . Хто любить свою правду, мусить її боронити.

Стиль Лесі Українки характеризує Д. Донцов так: «Її стиль? Він теж був страшно відмінний від стилю інших поетів чи поеток. Може несвідомо, вона сама в прозі пояснювала свій стиль: — . . . «форма пророчої утопії, як і пророчої поезії, інша. Замість епічно-спокійного тону. . . замість простоти, знаходимо тут запал і завзятість, повний брак об'єктивності, нагромадження образів, порівнянь, докорів, прогноз, обіцянок, віщувань, жалю, надій, гніву, — всі почуття, всі пристрасті людського серця відбиваються яскраво в тій вогненній ліриці. . . Навіть сама техніка фрази виміряна свідомо на те, що тепер звуть сугестією. Кожний образ, кожна імперативна фраза, повторяються. . . різкими виразами рівної сили і через те силоміць западають у пам'яті». Таким був і стиль самої поетки. Її ваблять або «верхів'я золоті» гір, осяяні малиновими проміннями заходячого сонця; тягнуть її до себе, як її муза, як «путь на Голготу», як непевне море, як «фантастичний «сон літньої ночі», як «зірниця», що спалахує край неба, за якою «серце кидалось, розпачем билось», як «червоні квіти» щастя, що

ясніють десь «за річкою, там на схід сонця», як осліплюючі види-ва останнього бою. До них рветься її спрагла чину і чуда нап'ята душа, неначе готова розірватися струна... Героїчна концепція, трагічне уняття життя!..»

Не дивно, що і за життя, і по смерті мало розуміли її прозаїчні земляки. І кожний новий обхід її пам'яті підтверджує це. І якже могло бути інакше?.. Її великий горячий патос не грів їх, а дешевої сентиментальності в ній не було. Загал інстинктом чув у ній щось безмірно вище за нього, — вона сама не мала двох думок щодо цього. Їй здавалось, що вона «як осінь умре», що «передсмертний її спів пролетить по землі «над рідним краєм непомітно — «вітер лине оттак над болотом, де вода вся важка, мов свічадо тьмяне», або «як вихор через море ледове»... Колись і їй була доступна погідна муза ніжної поезії, але вона не плекала цієї сторони свого хисту. Від неї може ждали чутливості, але вона її не мала. Бо — «де візьметься у птиці віщої коханий погляд голубки, що воркує?» Її внутрішній вогонь — «він висувив її дівочі сльози». Устами однієї своєї героїні писала про себе: — що той вогонь, «він може б міг на віватарі великим палить великі жертви всепалення, та де ж ті віватарі?» Їх ще не збудувала її рідна нація. Це може станеться пізніше, коли всі побачать в ній те, чим вона була: що з незнаною доти міццю і елеганцією пов'язала нитку літературної традиції, обірваної в 1861 році, традицію «Сну» і «Заповіту»...

Месники дужі візьмуть твою зброю... , бо «Ти перемогла, пророчице!»

В двох словах можна схарактеризувати її творчість: вона принесла нам героїчний ідеал життя, героїчне його сприймання. Не мир, а меч; не нудні утопії «кращого життя», а волю до чину, волю здійснити свою мрію, свою правду, за всяку ціну. Не жаль до покривджених, а ненависть до наїздника; не насолоду в сльозах, а заповідь бути сильними — сильними, передусім, духом! Не холодну розумовість, а релігійний шал фанатика. Її герої були: Іфігенія, Міріям, Марія, перші християни: Ричард — борець за незалежність, Касандра, Антей, Самсон, Прометей, якого іскру чула в своєму серці... Не ніжно гарне, а величне і сильне!

Була поеткою напруженого, інтенсивного життя, горіння! В однім чудовім вірші-спогаді про дитячі часи описує вона «таємне товариство», що заснувала малеча, збираючись у звалищах старого замку, і питає: «яка ж була мета у товаристві? Мета? — «дорослі» вже б не обійшлися без цього слова, ми ж були щиріші: в нас не було мети. Було завзяття, одвага, може, навіть, героїзм, для нас було доволі»...

Цілим своїм життям і поезією вона довела, що мала зовсім

означену мету, мала любов до небезпечного, героїчного стилю життя, який гартує і підносить тонацію душі»⁵⁰.

в) Драми

В останній добі розвитку свого таланту, від 1900 року Леся Українка зупиняється майже виключно при формі драми. «Я й сама не знаю, чому мені «дрібні вірші» тепер не пишуться», — пише вона до матері 12-го березня 1912 року. Причина була та, що письменниця найшла найпригіднішу для свого характеру форму поетичного слова. До драматичної поезії вона схилилася від ранніх літ, переплітаючи і свої ліричні поезії й епічні твори монологами й діалогами. В 1900-их роках у тій ділянці літературної творчості дійшла Леся Українка до високої майстерності в опануванні драматургічної техніки й у будові діалогу. У висліді полишила ряд першорядних по глибині поетичного задуму та майстерності його переведення драматичних творів, до яких теми брала не тільки з українського життя, але й античної історії (вавилонської, єгипетської, грецької, римської), із часів середньовіччя, французької революції, життя Північної Америки в XVII столітті.

У статті «Леся Українка і грецька література» Ірина Пеленська пише: «Обізнаність Лесі Українки із світовою літературою, її ідейний і мистецький з нею зв'язок — справа загально в літературі відома. Це засвідчує тематика деяких її поем і майже всіх драматичних творів. Загально, беручи в Лесі Українки — є сім драматичних творів на теми з давнього Єгипту, дев'ять з біблійного Ізраїлю, чотири з античної Греції, шість із старохристиянської доби, дві з середньовіччя, дві із давньої Англії, одна з французької революції»⁵¹.

Ідеї творів великої письменниці є ідеями всього людства, ідеями всіх, хто шанує найвищі духові вартості, хто за них змагається. Вогненне слово поетки залишилося виїнятковим у світовому значенні.

Найголовнішим жанром її літературного шляху була драма. Леся Українка була представницею нового напрямку в українській літературі кінця XIX — початку XX століття — неоромантизму і застерігала, що прапора «новоромантичного» не збирається кидати, бо він прагнув звільнити особу, але тільки виїняткову, героїчну — од юрби.

Представниками цього напрямку в західноєвропейській літерату-

50. Д. Донцов. «Туга за минулим», Лондон 1953, стор. 25-26.

51. «Л. У. 1871-1981», В-во С. К. Філядельфія, 1980 р., стор. 163-178.

рі-драматургії були: Г. Гавптман, М. Матерлінк, Г. Гофмансталь, С. Виспянський та ін., з якими Л. Українка була добре обізнана.

Тогочасний український критик, М. Воронний, аналізуючи неоромантизм, писав: «Неоромантизм, як і давній романтизм, або усувається від безпосередньої дійсності, блукаючи в часах давно минулих і в сферах фантастики, або переплітає невеселу дійсність з чарівною фантастикою. В своїй художній манері, він уникає деталізації реальних подробиць в малюнку, натомість промовляє виразно закресленим символом, ефектно освітленим образом; в свій будівничий апарат він закладає динаміку, інтенсивно розвинений рух дії, а з психології моменту бере тільки найбільш характеристичне; тут він ніби наслідує манеру малярів-імпресіоністів. У сфері театральної техніки, він охоче вертається до феєричної мелодрами, драматизованої утопії або драми-казки»⁵².

Леся Українка, як драматург-новатор, створила новий жанр-драматичну поему; цього жанру в українській літературі до Лесі Українки не було. Вона познайомилася з цим жанром, читаючи, а навіть, перекладаючи західноєвропейських письменників, зокрема французького Віктора Гюґо, і закріпила цей жанр в українській літературі, пишучи цілий ряд драматичних поем:

- «Одержима» (1901);
- «Вавилонський полон» (1903);
- «На руїнах» (1904);
- «У катакомбах» (1906);
- «Касандра» (1901-1907);
- «На полі крові» (1909);
- «У пущі» (1907);
- «Бояриня» (1910);
- «Адвокат Мартіян» (1911);
- «Оргія» (1913).

В основі майже всіх драматичних творів Лесі Українки лежить конфлікт ідей і авторка майже завжди хоче своїм твором розв'язати або дати напрямні для розв'язання якоїсь засадничо-важної проблеми. Драматичні твори Лесі Українки під певним оглядом нагадують ті твори старих і сучасних філософів, в яких розв'язувалося те чи інше питання в літературній формі, а створені її фантазією постаті дискутували між собою, проповідували певні ідеї, змагалися за їх перемогу. Під цим оглядом деякі твори старих філософів, а потім Лессінґа, Вольтера, Ніцше не можуть рівнятися до творів Лесі Українки тільки тим, що твори Лесі Українки переважають своєю мистецькою формою і поетичною силою.

Пишучи свої драматичні твори, Леся Українка хотіла пірнути в інший світ, змусити читача відірватися від конкретних клопотів і

52. Леся Українка, «Бояриня», В-во «ОУК», 1971 р., Торонто, стор. 72.

життєвих проблем, звільнитися від затемнюючих подробиць і в перспективі віків пізнати абстрактну істотність тих чи інших засадничих життєвих питань.

Першою драмою Лесі Українки є «Блакитна троянда», написана 1896 року. «До питання про *«Блакитну Троянду»* Н. Ішук-Пазуняк пише: «Блакитна Троянда». . . наскрізь сучасна, цебто модерна, бо написана тоді на модерну тему спадковості ненормального психічного стану людини, в тому часі в європейській літературі дуже актуальну з уавги на наукові досліді в цій ділянці.

1900-ті роки у творчості Лесі Українки — це роки драматургії. За короткий час вона написала близько двадцяти драматичних творів, які були новим явищем в українській літературі й у славили письменницю як драматурга. Улюбленим її жанром була проблема філософська драматична поема. Свідомо уводячи світові образи і сюжети, Леся Українка виводила національну літературу на орбіту літератури світової.

Один із нескорених, письменник-шестидесятник Євген Сверстюк пише: «Леся Українка. Хто вона? Крик чайки над пересохлим руслом, стоптаним копитами чужої орди? Волинська мавка, що від весни до осені пронесла тугу за ідеалом волі й краси? Хворе дівча, що створило навколо себе драматичний світ прозорих привидів з античності й середньовіччя? Чи, може, Кассандра, трагічна пророчиця полоненого і заснулого краю, приречена говорити жорстоку правду людям, які воліли б мрійну казку?»⁵³

Поет стає борцем і знає, що його життя буде важке, щодня і щогодини на нього чигатиме небезпека. Ну, що ж!

«Бажаю так скінчити свій шлях
Як починала: з співом на устах!»
(*Мій шлях*)

Поетеса не соромиться своїх сліз. І коли О. Маковей зауважив у рецензії на першу збірку Лесі Українки «На крилах пісень», що в її віршах багато сліз, вона рішуче повикреслювала з них усе, що було виявом особистого горя, а лишилися не сльози, а сльози-перли, криваві сльози, печучі.

Туга за щастям народним, за словом-зброєю, за сльозами — печучим вогнем — така сильна, що: «Горить моє серце. . .»

Але навіть найпечучіші сльози не зарадять лихові, бо «що сльози там, де навіть, крові мало».

Люди століттями б'ються, щоб воленьку здобуть, ця боротьба тривала і запекла, її заповідав ще Прометей.

В літературі новатором в суспільно-психологічній драмі був нор-

53. Є. Сверстюк, «Собор у рештованні», В-во «Смолосип», Франція, 1970 р.

вежець Генріх Ібсен (1828-1906), що діяв у душі своєї доби і дав своєрідний вираз натуралізму у своїх драмах. В усіх його творах висувуються суспільні проблеми. . . Свій намір він здійснює не масовими сценами, а грою індивідуала, — виступає або витвір суспільства, як Пер Гінт, — негативний його вплив, або тип суспільного реформатора, як у драмах «Брант» і «Ворог народу». . . Найвизначнішим його твором на цю тему є його драма «Привиди», яку знала Леся Українка, про що довідуємося з її листування і з тексту самої драми «Блакитна троянда». . . На тему спадковості написав свої дві перші натуралістичні драми і Гергард Гавптман декілька років перед появою «Блакитної троянди». . . Із зовнішніх чинників могла на Гавптмана вплинути і вистава Ібсена «Привиди», яку він бачив у 1887 році в Берліні»⁵⁴.

Коли порівняти спонуки до написання драми «Блакитна троянда», то в обидвох авторів знаходимо спільні мотиви, з яких першим є невилікувальна недуга Лесі Українки, туберкульоза костей. Така ж сама хвороба була і в Г. Гавптмана.

« . . Композиція п'єси відповідає законам драматичної дії. Коли порівняти її з драмами її попередників щодо теми, а саме з Ібсеном, зокрема з Гавптманом, то можна ствердити, що цю психологічну проблему наша письменниця розв'язала з не меншим талантом, ніж її посередники — цілком оригінально. . .

На українській сцені «Блакитна троянда» появилась за життя письменниці два рази, — в 1899 р. і в 1904 р. В обидвох випадках публіка, вихована на побутово-етнографічному репертуарі, не сприйняла п'єси. . . але до сьогодні виходить, що цей твір живе власним життям і зворушує сьогодні не менше, ніж твори, також тоді молодого автора, лавреата Нобеля, Гергарда Гавптмана»⁵⁵.

«*Блакитна троянда*», психологічна драма, написана 1896 року. Вона є перша в українській драматургії, і помітних наслідків не принесла, але вона відповідає вдачі письменниці. Леся Українка, сподіваючись вистави своєї п'єси в 1897 році, пише до матері: «Жаль мені, що я не можу ще раз умити свою дитину перед тим, як пускати її на позорище, боюся, що в ній виявиться багато промахів при репетиціях. Ет, що вже про це говорити, все одно не може. Часами у мене з'являється якесь дуже скептичне і суворе відношення до цієї драми і мені здається тоді, що в ній більше промахів, ніж чого доброго. Дуже це гірка думка, а приходиться вона мені все частіше»⁵⁶.

Ці рядки писала Леся Українка у жовтні 1897 року, а через рік вона почала писати «У пущі», — таку далеку від «Блакитної

54. «Л. У. 1871-1971», В-во С.К.В. 100-р. Л. У., Філ-фія, 1980, стор. 177.

55. Там же, стор. 178.

56. П. Рулін, «Перша драма Л. У.», «Л. У.», том V, стор. 7-27.

троянди» і темою, і стилем. Виходила вона цією п'есою на властивий їй шлях, змальовуючи філософські широкі проблеми.

Час, коли Леся Українка написала цю свою п'есу, був для українського театру досить знаменним моментом. В 1892 році, після довголітньої заборони українських вистав у київському генерал-губернаторстві, пощастило М. К. Заньковецькій, разом із М. К. Садовським дати свої перші вистави у Києві. Вони приїздили щороку і кияни могли зазнайомитися з усіма їхніми художніми досягненнями. Виросло за цей час свідоме українство Києва, українська молодь, що прагнула глибокого й серйозного розуміння національної думки, надто примітивною здавалась їй стара драматургія, воліла вона, щоб вийти за межі етнографічних відбитків українського в українському театрі.

До цієї молодой генерації належала й Леся Українка. Близькі до неї люди зробили перші кроки до того, щоб українському театрові щось дати. Її мати, Олена Пчілка, переробила 1886 року «Бедную невесту» Островського. Близький їй з дитинства М. П. Старицький дав 1894 року «Талан», ставлячи в цій п'есі виразно психологічну проблему; чимало зробили для перекладення світового або утворення нового українського репертуару і молоді товариші Л. Українки: В. Самійленко, Л. М. Старицька-Черняхівська, І. Стешенко, О. Г. Черняхівський та інші.

Леся Українка хотіла й свою частку дати в театральний репертуар. Вона завжди турбувалася за українське культурне життя і шукала засобів, щоб своїми хворими силами допомогти спільним турботам. О. П. Косач добре пам'ятала, що разом із всією свідомою українською публікою непокоїла Лесю Українку обмеженість українського репертуару та відсталість його від світових зразків, і що саме через це й написала вона свою «Блакитну троянду».

П'есу, як про це свідчить чернетка Лесі Українки, написано 1896 року. Через деякий час після того Леся Українка читала її, як про це згадує Л. М. Старицька-Черняхівська, у невеличкому гурті в присутності М. П. Старицького. Старий драматург поставився до нової української п'еси прихильно, але надаремно змагався переконати авторку, що драма її кінчається на третьому акті. В жовтні 1897 року Леся, заклопотана думкою про постановку цієї п'еси, писала: «Напиши, — звертається вона до матері, — в якому «положенні или состоянні» постановка моєї драми, хто і де має ставити її? Папа писав мені якось, що «ролі розписані для акторів», ти писала, що Старицький хоче врядити постановку в літературному товаристві. Що з цього всього вийшло? . . . А далі, Леся сповіщає про інші можливості провести її на сцену: «Один мій новий знайомий, що був тут літом у Криму. . . дуже заінтересований моєю «Трояндою», яку я йому читала, написав мені на

днях з Мінська; де він постійно живе, що туди має приїхати Кропивницький з трупом і що я доре б зробила, коли б послала йому свою драму, а він би дав Кропивницькому для постанови і наглянув, щоб мої умови, які я поставлю, були достотно виконані. . .»⁵⁷.

Далі пише Леся Українка до матері: «Мені все таки хотілось би для справи козацької дебютувати в Києві, але я ж не знаю, наскільки серйозний там замір ставити «Троянду», а коли серйозно, то все таки, коли власне це має бути? Все се має такий вид, наче я набиваюсь з своїм «детищем», правда ж так? А факт тим часом той, що я страшенно боюсь сеї постановки, і в Києві більш ніж де. . .»⁵⁸.

Не знати через що саме, але не виставлено цієї п'єси ні Старицьким, ні Кропивницьким, тільки 1899 року була поставлена вперше в Києві трупом Кропивницького.

П'єсі не пощастило. «Літературно-Науковий Вісник» в короткій замітці зауважив, що «газетні рецензенти» не дуже прихильно обізвалися про цю п'єсу. Усі три київські газети: «Києвлянин», «Київське Слово» і навіть найприхильніша з усіх них до українства «Жизнь и Искусство» безжалісно висміювали п'єсу, підкреслюючи не тільки технічні хиби, а називали «дамською» п'єсою, а найбільше дорікали «рецензенти», що п'єсу написано на сюжет з життя «інтелігентів», які ведуть між собою «умние разговори», «рассуждают о любви Данте и Беатриче» та уживають «французские фразы».

Відомий на той час журналіст І. Г. Александровський виступив проти М. П. Старицького, проти статті Івана Франка та вжив неделікатних уваг про тяжкий стан здоров'я авторки і про те, що взагалі сумно та безрадісно склалося її життя. Найголовніша думка цього рецензента, якою він обурюється — це те, що Леся Українка наважилась відбити в своїй п'єсі життя інтелігенції, розриваючи таким чином з давньою традицією українського театру, а далі запитує: «Но ради чего говорят они по-малорусски?».

Золотою ниткою в'яжуться ідеї творів Лесі Українки, де відчуваемо могутність слова, силу образів і де розвивається релігійно-моральний і національний характер. Одним із перших її релігійних діалогів є апокриф «Прокляття Рахілі» з 1898 року, в якому виступають ідеї прометеїзму від Адонай з його кличем «зуб — за зуб, кров — за кров».

Непримиренність Старого Завіту символізує Рахіль, яка твердо вірить в Бога помсти, коли цьому протиставиться Новий Завіт з

57. П. Рулін, «Перша драма Л. У.», «Л. У.», том V, 1954, стор. 27.

58. П. Рулін, «Перша драма Л. У.», «Л. У. — твори», том V, 1954, стор. 7-27.

новим законом «всепрощення ближньому», — це часи народження Ісуса Христа.

«Чутно крик в Рамі, великий плач і скарги,
Рахіль плаче по дітях своїх і не може
потішитись, бо їх немає».

(Єван. Мат.)

В змісті цього апокрифу письменниця характеризує з'явлення нового світла, нового закону, народжується ідея християнства, з яким не може примиритись Старий Завіт з його законами.

У діялозі «Грішниця (1896)» перехрещується ідея релігійно-національна, підпорядкування власних ідеалів — національним, в якої спалахнула ненависть до тих, що нищили її любов». Для нас, сучасників, слова Лесі Українки є актуальними, ніби зняті з натури про ту «війну страшну і невблаганну».

Письменницю переслідує гадка про недалеке вже криваве народження нації. Вона виносить твердження, що не є гріхом вбити за Батьківщину «Не ми уб'єм, вони нас уб'ють».

Базуючись на словах св. Письма, вона твердить, що: «Ніхто не має більшої любови, як той, хто душу поклав за друзів своїх».

Призначення її нації «згинуті або вийти з неволі. . . котра з тих двох судилась нам дорога?» — «Всяка, лише не скіння в ярмі!» — пише вона.

(Далі буде)

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

ОСВІТА І НІМЕЦЬКА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА В РАЙХСКОМІСАРІЯТІ УКРАЇНА

1. Вступні завваги і замітки до використаних джерел у праці

Тема моєї студії займає окреме місце в історії України. В ній я розглядаю відносно короткий, проте дуже важливий період, коли Советська Росія утратила владу над Україною в користь гітлерівської Німеччини. Це роки Другої світової війни, від 1941 до 1944 р.

Моя праця обмежується до тодішньої шкільної та соціальної політики Німеччини на т. зв. «окупованих східних територіях», а зокрема і передовсім на території Райхскомісаріату Україна. В тій моїй праці буду наголошувати декілька її аспектів, а саме:

- німецькі установи в Берліні для зайнятих територій СРСР (Райхсміністерство для окупованих східних територій Советського Союзу);
- адміністративний поділ східних окупованих територій Советського Союзу;
- структура Райхскомісаріату Україна;
- цілі шкільництва в окупованій Україні згідно з планами Альфреда Розенберга;
- шкільництво на українській території під військовою адміністрацією;
- райхскомісар Еріх Кох і його директиви в ділянці шкільництва в Україні;
- додаткові розпорядження райхсміністра Розенберга для Райхскомісаріату Україна відносно місцевого шкільництва.

Далі буде представлена структура народнього, середнього, фахового і високого шкільництва, тобто різні види шкіл в окупованій Україні, а саме:

- а) початкова народня школа;
- б) середні та фахові школи для дальшої освіти;
- в) вищі і високі школи та наукові інститути.

Крім того, я заторкну деякі дальші питання, які тісно пов'язані з шкільною політикою гітлерівської Німеччини в Україні, такі, як глибоко-сидяча суперечка між райхсміністром Розенбергом і райхскомісаром Кохом, і навпаки — Кох проти Розенберга, як та-

кож негативний вплив відсутності дозволених шкіл на молодь і впливаючі з того серйозні проблеми.

Що стосується мого використання джерельних матеріалів, то переважна їх кількість походить з німецьких воєнних архівів, які врятувалися у вирі Другої світової війни. Ці матеріали складаються з інструкцій, постанов, адміністративних розпоряджень, звітів, повідомлень, комунікатів, кореспонденції, рапортів, опіній тощо.

В останніх місяцях війни та негайно після її закінчення, щасливим збігом обставин ці матеріали дісталися в руки американської окупаційної армії, яка врятувала їх перед можливим навмисним знищенням у Німеччині і перевезла їх до США, де протягом понад 15 років над ними працювала, аналізувала і впорядковувала їх Американська Історична Асоціація. У 1960-их роках усі оригінальні документи були повернені і передані Німецькому Федеральному урядові. І тут вони, досконало впорядковані, реставровані і каталоговані та у великій частині покладені на мікрофільм, приміщені у федеральних архівах та дослідчих інститутах Німеччини. Дослідники, які працюють над різними темами, дістають потрібну допомогу в їхній науковій праці, включно з порадами та консультаціями, від спеціалістів-працівників німецьких дослідчих інститутів та німецьких державних архівів, де знаходяться такі джерельні матеріали.

Це являється однією з причин, чому американські та іншонаціональні науковці так радо працюють в німецьких дослідчих інститутах та архівах.

Що стосується політичної ситуації в загальному, хочу тільки коротко ствердити, що Гітлер, ще в кінці 1940 р., зробив підготовку до військової кампанії проти Советського Союзу. Від 22-го червня 1941 року німецькі війська насправді дійшли були до Дніпра, потім в німецькі руки попав Київ, далі Харків, і решта території України¹.

Німецька окупація ССРСР, зглядно України, в жодному разі не становила заходу скерованого на «охорону Німецького Райху від Советського Союзу», або «звільнення Європи від російського імперіалізму». Мета німецьких націонал-соціалістів у своїй основі була егоцентричною та впертою; вони мали намір, через знищення Советського Союзу як російської імперії, здобути величезні простори для німецьких поселень, т. зв. «лебенсraum» для майбутнього німецького поселення, і для колоніальної експлуатації, включно з нафтовими полями в Кавказі.

1. Вищенаведені інформації взяті з стислого енциклопедичного огляду події II світової війни вміщеного у «Der Große Brockhaus in zwölf Bänden», Band 12, 1981, S. 190 ff; «Der neue Herder», Weltgeschichte, Band 11, 1971, S. 657 ff; «Meyers Enzyklopädisches Lexicon», Band 25, 1979, S. 200 ff.

Хоч військове планування походу на Советський Союз було вже в повному ході, проте політичні аспекти східних плянів Німеччини були ще зовсім занедбані. Гітлер не доцінював можливостей гострого спротиву росіян, розраховуючи в той час на великі симпатії до Німеччини з боку поневолених Москвою неросійських народів Советського Союзу.

На думку Гітлера, адміністрація окупованих Німеччиною східних територій мала бути цивільною, з огляду на величезні простори, тоді як окуповані території Західної Європи мали перебувати під військовою адміністрацією.

На території Советського Союзу цивільна окупаційна адміністрація, мала в першій мірі переслідувати господарські цілі. Вона мала дбати не тільки про прохарчування військових частин та цивільного німецького адміністраційного персоналу на цих територіях, але також постачати для німецького цивільного населення Райху велику надвишку харчів².

Здійснення німецької окупаційної політики було різнобічно утруднюване помилковою поведінкою, особистими конфліктами, боротьбою за владу і різницями відносно принципів та тактики у середині німецького проводу. Це виявилось дуже наглядно у випадку боротьби за владу між Еріхом Кохом та Альфредом Розенбергом.

2. Райхсміністерство для Східних Територій та Райхскомісаріат Україна

20-го квітня 1941 р. Гітлер призначив Альфреда Розенберга відповідальним за нове політичне оформлення територій, які входили у склад Советського Союзу, і призначив йому позицію райхсміністра³. Це призначення Розенберга райхсміністром для окупованих східних територій знайшло формальний вияв у наказі Гітлера з 17-го липня 1941 р.⁴.

Розенберг уважав, що не всі советські республіки повинні втішатися цим самим політичним становищем. Він обвинувачував росіян у спадковим, хронічним імперіалізмі, і тому свої пляни ба-

2. Bräutigam, «Überblick über die...», S. 2.

3. Розенберг, Альфред, 1893-1946; публіцист, 1925 головний редактор, від 1938 видавець газети «Völkische Beobachter»; 1930-1945 член парламенту; 1933 державний керівник фюрера для справ загального духового і світоглядного виховання Націонал-соціалістичної німецької партії, 1946 в Нюрнберзькому процесі для головних воєнних злочинців присуджений до смертної кари і страчений.

Біографія Розенберга в Reitlinger, «Ein Haus...», S. 150 ff; Handrack, «Das Reichskommissariat Ostland», S. 14-22; Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 36.

4. Розпорядження Гітлера відносно адміністрації новоокупованих територій з 17 липня 1941, Archiv Koblenz, R 43 II/1159 a.

зував на підтримці неросійських народів у боротьбі проти Москви. Що стосувалося України і Білорусії — то вони мали дістати право на самовизначення, однак тільки під німецькою владою⁵.

Що стосувалося Розенбергового міністерства для окупованих східних територій Советського Союзу, то початково, з вересня 1941 р., воно мало іншу структуру від тієї, яку остаточно затверджено 1-го вересня 1942 р⁶. Міністерство для окупованих східних територій поділялося на два загальні відділи: політичний та адміністративний.

Відділ для політичних справ охоплював загальні політичні справи та ті, які стосувалися таких справ, як: Остлянд, Україна, Росія, народи Кавказу, культурна політика, національні питання та поселення, преса та інформація, молодь і жіноцтво.

Відділ для адміністрації включав підвідділи для персоналу, внутрішньої адміністрації, гігієни і здоров'я, ветеринарії, суспільної опіки, правосуддя, фінансів, науки та культури⁷.

Коротко після цього, Гітлер призначив Еріха Коха райхскомісаром України, в додатку до його позиції гавляйлера Прусії та Білостоку⁸. Не зважаючи на протести райхсміністра Альфреда Розенберга, якому не залишилося нічого іншого, як тільки погодитися з цим фактом. Безсумнівно, однією з причин цієї антипатії до Коха було те, що навіть у колах націонал-соціалістичної партії його вважали дуже оспорюваною особою⁹.

Початково Розенберг пропонував Гітлерові створення на території Советського Союзу таких п'ять (5) Райхскомісаріятів:

1. Райхскомісаріят *Балтікум*, який мав охопити Естонію, Латвію, Литву і Білорусь, і який коротко перед початком німецького походу на схід був перейменований на Остлянд.

2. Райхскомісаріят *Україна*, включно з Галичиною, Волинню, Поділлям мав включати території на схід від Ростова, включно з Республікою Надволжанських Німців, з границею 10 км на північ від ріки Прип'ять, щоб відрізати доступ Росії до Чорного та Озівського морів.

3. Райхскомісаріят *Кавказія*, у склад якого мали входити, крім Грузії, Азербайджану та Вірменії, також і північні схили Кавказу, включно з автономною республікою Калмиків та поселень Донських, Кубанських і Терекських козаків.

4. Райхскомісаріят *Росія* включав би решту советсько-російсь-

5. Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 56 ff.

6. Bräutigam, «Überblick über die...», S. 32.

7. «Die Organisation des Reichsministeriums f.d.b. Ostgebiete», Archiv Koblenz, R 6/230.

8. Кох, Еріх, гауляйтер Східньої Прусії, 1928-1945; Райхскомісар України від вересня 1941 до квітня 1944.

9. Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 133 ff.

ких територій з неясними його східними границями; можливо, що східньою границею Росії могла бути лінія вздовж рік Об та Іртиш.

5. Райхскомісаріят *Туркестан*. Ідею цього райхскомісаріату Гітлер рішучо відкинув, пригадуючи Розенбергові, що, у першій мірі, треба зайнятися справою «нового уряду» в європейських частинах Советського Союзу¹⁰.

Однак, в ході Другої світової війни (1941-1945) німецьким окупаційним властям вдалося створити тільки Остлянд та Райхскомісаріят Україна. Місто Рівне, а не Київ, зроблено осідком Райхскомісаріату Україна, який простягався на схід аж до околиць Харкова¹¹. Галичину приділено до Генерального Губернаторства в Польщі, як Дистрикт Галичина з осідком у Львові. Територія між Дністром і нижнім Богом, разом з Одесою, т. зв. Трансністрія, а також Буковина і Придунайські землі — відійшли до Румунії; Закарпаття залишилося при Угорщині.

Райхскомісаром Остлянду призначено Генріха Льоце¹², а України — Еріха Коха. Райхскомісаріати поділялися на генеральбецїрки, очолювані генералькомісарами, а ті знову на крайсгебіти з гебітскомісарами. На допомогу гебітскомісарам стояли місцеві бургомістри-посадники та голови громад¹³.

Можна припустити, що структура та далекойдуча бюрократія, які були розбудовані до найменших деталей, могли діяти тільки так, як їм було заряджено згори. Тим більше несподіваним являється ствердження, що у випадку України все це не було таким однозначним. Нижчі органи, що їх звичайно можна було робити відповідальними за практичне здійснювання згори заряджених завдань на місці, часто були занадто запопадливі, зокрема, що стосувалося драстичного трактування населення. У своїй щоденній праці вони переходили власні компетенції¹⁴.

Райхскомісаріят Україна був підпорядкований Райхсміністерству, а райхскомісар був його головним урядовцем, якому підлягало переводження в діло вищезгаданих цілей, та який мав обов'язуючу політичну лінію. Як це було у випадку райхскомісара Коха, який ставив себе дуже негативно серед українців, буде мова в наступнім розділі¹⁵.

Райхскомісаріят Україна складався з шести генеральбецїрків, таких як: Волинь-Поділля, Житомир, Київ, Миколаїв, Дніпропет-

10. Bräutigam, «Überblick über die...», S. 4 ff.

11. Reitlinger, «Ein Haus...», S. 161/162.

12. Льоце, Генріх, гауляйтер провінції Шлезвіг-Гольштайн; Райхскомісар Остлянду від липня 1941 до вересня 1944. 1951 звільнений з тюрми.

13. Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 102 ff.

14. Handrack, «Das Reichskommissariat...», S. 42.

15. Bräutigam, «Überblick über die...», S. 22 ff.

ровське та Крим¹⁶. Свої функції Райхскомісара України, Еріх Кох почав виконувати 1-го вересня 1941 р¹⁷. Він був знаний, як безоглядна і жорстока особа, а його ненависть, фанатизм і нелюдське трактування виявлялися від самого початку його перебування на цьому пості¹⁸.

Поведінка німецьких урядових установ в Райхскомісаріаті Україна була нижче критики. Навіть в окремих районах України знаходимо дуже різне трактування цих самих справ. В загальному, з певністю можемо ствердити, що чим нижча посада в німецькій адміністрації, тим жорстокіше було трактування українського населення. Кох уважається винним за катастрофічну німецьку політику в Україні, зокрема тому, що він давав своїм підлеглим органам майже вільну руку в адмініструванні їхніх юрисдикцій¹⁹.

На заклик Гітлера, щоб німецькі установи і підприємства в Райху висилали деяку кількість їхніх вищих службовців на працю в адміністрації Райхскомісаріату Україна, ці установи і підприємства, користаючи з цієї рідкісної нагоди, позбувалися менш вартісного і непродуктивного елементу, який, будучи призначений до праці в адміністрації України, виявив себе більш ревним і безоглядним у своєму драстичному трактуванні українського населення, ніж відповідні зверхники²⁰.

На початку існування Райхскомісаріату Україна була тільки дуже мала кількість розпорядків, законів і точних інструкцій відносно регулювання справ в окупованій Україні, а новостворені адміністративні органи працювали самовільно і в повній сваволі, а кожен робив те, що бажав. Постава націонал-соціалізму до слов'ян взагалі, а до українців зокрема, була дуже понижуючою. Це виявляло себе у поставі адміністративних працівників, які часто були примітивними і некваліфікованими одиницями, без будь-якої адміністративної практики та знання, і дуже часто, без їхнього бажання, вони були посилені в Україну²¹.

Німецька окупаційна влада наївно очікувала від місцевого населення радості та вдячності за визволення з-під російсько-більшевицького панування; очікувано високого степеня готовости до праці та включення всього населення з новими силами та активною поставою до відбудови промисловости, сільського господарства та транспорту України, щоб можна було доставляти Німеччині по-зможі якнайбільшу кількість товарів. Проте драстичні

16. «Zentralblatt des Reichskommissars für die Ukraine, Rowno, 9 Januar 1943». Archiv des Instituts für Zeitgeschichte, München, Dd 93.02.

17. «Zweiter Erlass des Führers über die Einführung der Zivilverwaltung in den neu besetzten Ostgebieten, von 20 August 1941», Archiv Koblenz R 6/21.

18. Dallin, «Deutsche Herrschaft. . .», S. 133 ff.

19. Reitlinger, «Ein Haus. . .», S. 208.

20. Handrack, «Das Reichskommissariat. . .», S. 42.

21. Bräutigam, «Überblick über die. . .», S. 23.

заходи окупаційної влади та прямо нелюдське трактування цивільного населення призвели до того, що внедовзі не можна було знайти суттєвої різниці між російським більшовизмом та німецьким фашизмом. Українці прямо вважали німецьку окупацію новим лихом-катаклізмом.

Вже в травні 1942 р. райхсміністр Розенберг з великим занепокоєнням аналізував існуючу ситуацію гострого спаду початкової готовності українського населення до співпраці з німецькими окупаційними властями, що, з одного боку, можна було пояснити причинами пов'язаними з воєнними діями, а з другого боку — з поганою поведінкою і ставленням німецьких властей до українського населення. Альфред Розенберг навіть стверджував, що націонал-соціалістичний погляд, що українці є колоніальним народом і що як у випадку негрів, ними треба керувати тільки з допомогою нагайки, проникнув навіть у найнижчі адміністративні посади і стався добре відомим широким масам українського населення. Цей погляд доводив навіть до того, що українці взагалі не є жодним народом, але тільки дуже не ясно визначеною сумішшю, а часто прямо навіть їх вважали росіянами. Навіть у таборах праці в Райху українців вважали більшовиками і подібно, як більшовиків, їх саджали за колючі дроти. Часто траплялося так, що українців прилюдно бито і бичовано. Інші німецькі погляди твердили, що українцям взагалі не треба жодних шкіл, але навпаки, їх треба держати неосвіченими та глупими, щоб могли краще працювати для німецької справи.

А. Розенберг часто висловлював побоювання, що така негативна постава до українців принесе німцям велику шкоду. Проте він вважав, що підкореним народам не треба казати ні критики ані правди прямо у вічі, але з допомогою строгого режиму притягати їх до співпраці з німецькими окупаційними властями. Також він думав, що підкорені народи повинні втішатися обмеженою культурною автономією, а перемогу у Східній Європі він вважав для німецького народу одноразовою шансою світово-історичного масштабу і значення²².

3. Українське шкільництво за плянами А. Розенберга

Німецькі націонал-соціалістичні окупаційні власті в Україні не мали єдиної шкільної програми для України, подібно як це мало місце з німецькою східньо-європейською політикою, т. зв. остпо-

22. Erlaß vom 13 Mai 1942, «Verhalten der deutschen Behörden und die Stimmung der Ukrainischen Bevölkerung», Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, an den Herrn Reichskommissar für die Ukraine, Gauleiter Erich Koch, Berlin. Archiv Koblenz, R 43 II/690 b.

літік. І райхсміністер Розенберг, і райхскомісар Кох мали зовсім відмінні цілі для своєї шкільної політики в Україні.

Еріх Кох категорично відкидав взагалі всяку ідею культурної політики. Проте Альфред Розенберг заступав думку, що місцеве населення Райхскомісаріату Україна мусить мати змогу, через збільшену і цілеспрямовану працю, вносити свій вклад у справу знищення російського большевизму. Тому, на його думку, треба було зорганізувати школи для української молоді; він надавав школам в Україні більшої уваги тому, що вони мали виховувати українську молодь в нових життєвих поглядах та новій дійсності. Це взагалі не означало творення високого шкільництва для української молоді в Україні.

Райхсміністер А. Розенберг не бажав обмежувати шкільництва в Україні до початкових-народних шкіл тому, що він розумів важливість підростаючого покоління, зокрема у военний час.

Щодо документів, які стосуються українського шкільництва періоду німецької окупації України, то їх можна поділити на дві загальні категорії, а саме: ті, які були призначені для публічного поширення з дуже лагідними та уважливими обґрунтуваннями, щоб не підбурювати широких кіл українського населення проти німецьких властей; з другого боку, існували численні секретні документи, які були призначені для різних щаблів окупаційних властей, звичайно, позначені такими примітками, як: «таємне», «строго секретне», або «не дозволене для українських службових установ».

Перші освітньо-політичні розпорядки, що були призначені для Райхскомісаріату Україна, увійшли в силу на початку 1942 р. Це було в тому часі, коли перші області України почали переходити під німецьку цивільну адміністрацію, і коли вже можна було сподіватися, що можливим було впроваджувати у життя нове українське шкільництво. Документи, які знаходяться у моїй праці, являють собою зобов'язуючі закони-приписи відносно заряджень освітньо-політичного характеру в Райхскомісаріаті Україна:

1. Інструкції, які стосуються побудови шкільництва в Україні.
2. Адміністративні розпорядження щодо обов'язкового відвідування школи.
3. Побудова шкільництва в Україні і його обґрунтування для німецької цивільної адміністрації.
4. Загальний обов'язок семирічного відвідування школи і його обґрунтування для українського громадянства.

(1) Вихідною точкою інструкцій, що стосувалися побудови шкільництва в Україні, був семирічний загальний шкільний обов'язок. До вищого рівня народньої школи, після першої селекції, мали прийматися тільки здібні учні, кількість яких мала залежа-

ти від можливостей та потреб даного генеральбецїрку. Шкільна програма останніх трьох років (після закінчення перших чотирьох) наголошувала сільсько-господарську тематику — у випадку сільських шкіл, та ремесло, промисел, торгівлю та адміністрацію — у міських округах.

Для другої селекції, яка мала відбуватися після закінчення семирічної шкільної освіти та практичної діяльності від 1 до 3 років, передбачувано фахові школи з ділянки сільського та лісового господарства, техніки, ремесла та адміністрації.

Клопотання про заснування шкіл, дозволи на навчальні програми і тому подібне, повинні були подаватися своєчасно в порозумінні з фаховими відділами для справ сільського та лісового господарства, господарства в загальному та адміністрації і технічних установ, щоб придбати усе потрібне для цього. Для фахової селекції була передбачена можливість переходу у вищі фахові школи, а звідти й навіть до існуючих наукових інституцій.

Отже, згідно з плянами Розенберга і його райхсміністерства, треба було негайно починати підготовку, селекцію та вишкіл потрібного педагогічного персоналу для народніх шкіл. Большевицьку систему фахових вчителів треба було усунути і подбати про відповідні заходи, скеровані на їх перевишкіл, так, щоб кожен вчитель міг у своїй школі давати лекції з усіх предметів.

Українська школа повинна стреміти до визнавання і повної пошани до німецької культури та позитивної постави до праці, щоб таким способом досягати гарантування здійснення «нового ладу» на цій території.

Ці постанови райхсміністерства обмежувалися тільки до загальних рамок, згідно з якими і в межах яких повинна була проходити відбудова шкільництва в Україні. При тому наголошувалося факт, що носії шкільного тягару та всі інші адміністративні і технічні заходи, мали регулюватися окремими постановами²³.

(2) В адміністративному розпорядку щодо обов'язку відвідування школи, виходжено від загального шкільного обов'язку, що мало здійснюватися через відвідування української народньої школи. Цей обов'язок стосувався дітей, які протягом календарного року закінчили сім років життя. Для неналежно духово або фізично розвинених дітей передбачувалося відсунення обов'язкового шкільного віку. Згідно з цим, загальний шкільний обов'язок повинен був тривати сім років і протягом цього періоду, крім дозволених українських шкіл, нікому не вільно було уділяти українським дітям жодної іншої освіти.

Діти, які не були на відповідній рівні розвитку, або які не вияв-

23. «Richtlinien zum Aufbau des Schulwesens in der Ukraine (1942)». Archiv Koblenz, R 6/403.

ляли жодних конкретних фахових нахилів та намірів, могли бути звільнені від обов'язкового відвідування школи після перших чотирьох років. Батьки або опікуни, які відповідали за учня, були також відповідальні і за його відвідування школи. Невиповнення цієї відповідальності потягало за собою грошову кару висотою у 150 райхсмарок, або тюрмою, якщо інший закон не передбачував ще іншого і вищого покарання²⁴.

(3) У чотирьох сторінковому документі відносно обґрунтування українського шкільництва для німецької адміністрації наведено спершу політичні міркування, як вихідну точку плану побудови місцевого шкільництва в Україні. Тут, в основному, представлено погляди Розенберга та його освітньо-політичні міркування. Його політика базувалася на таких засадах:

а) окуповані східні території, а зокрема Україна, з огляду на їхній розмір і величину населення, є такі великі, що число німецького населення на цих територіях завжди залишиться відносно малим;

б) відбудова країни та експлуатація її природних багатств мусить, головним чином, бути відповідальністю українського населення, очевидно, під німецьким керівництвом;

в) місцеве населення Райхскомісаріату Україна, через збільшену і цілеспрямовану працю, повинно буде внести свій вклад в остаточне знищення російського більшовизму, і відповідно до цього погляду треба буде організувати шкільництво для української молоді;

г) метою шкільництва в Україні буде протрування людей і природних багатств для найкращого використання для фронту і для Німецького Райху;

ґ) народня школа являється першим і, можливо, найважливішим елементом потрібним для вдержання ладу і спокою, як передумови для відбудови цього району, а тому загальне політичне керівництво мусить присвятити народньому шкільництву окрему увагу;

д) в інтересі забезпечення воєнно-важливих професій, треба творити або наново відновляти потрібні школи, а передовсім треба виховувати і вишколювати кваліфікованих робітників і вищих кваліфікованих майстрів і техніків. Те саме стосується сільського та лісового господарства;

е) не вільно дозволити, щоб доріст інтелігенції стався носієм небажаних стремлень.

Розенберг нарікав, що в Україні не було досить кваліфікованих працівників, а зокрема в місцевій допоміжній адміністрації.

24. «Verordnung über die Schulpflicht der ukrainischen Jugend». Archiv Koblenz, R 6/403.

У відрізненні від адміністративних розпорядків, обговорених в розділах 1 і 2, розбудова шкільництва в Україні, насправді, виходила від чотирирічної народньої школи. У цьому документі ясно і виразно стверджено, що чотирирічна школа являлася одинокою загально-освітньою інституцією. Пізніший обов'язок відвідування школи стосувався тільки вибраних учнів, які підлягали дальшій трирічній вишкільній програмі. Селекція-вибір мала здійснюватися в окремих генеральбецірках у залежності від запотребування на молоді кваліфіковані сили.

Цей розпорядок ясно стверджував, що селекційна квота могла бути змінною і тому могла залежати від рішення німецької цивільної адміністрації. В цьому розпорядженні згадується про існування можливості студій також і в фахових школах і фахових інститутах. При селекції, від п'ятнадцяти, вісімнадцяти та дев'ятнадцятилітніх учнів, на додаток до інтелектуальних здібностей, вимагалось доброго характеру, гідної постави та політичної поведінки. У відміну від советської практики, навчальні матеріали не мали бути безкоштовними. Вкінці, там стверджено, що вищі навчальні заклади й установи, з огляду на існуючу воєнну ситуацію, не бралися взагалі до уваги. Питання вишколу лікарських, ветеринарських та фармацевтичних кадрів вимагало дальшої оцінки та перевірки у майбутньому²⁵.

(4) Цей документ, призначений для українського громадянства, визначався незвичайно уважливою мовою. Він заявляв, що «для здібних і пильних учнів існуватиме можливість, після закінчення фахових і вищих фахових шкіл, продовжувати студії в наукових інститутах». За окремі цінності, що уважалися важливими у подоланні большевизму, являлися пошана до німецької та української культури, лад і порядок, гігієна, дисципліна та радість з праці».

Роблено усі намагання, щоб промовити до почуття українського населення, і тому їм призначувано велику важливість та завдання в господарському та адміністративному житті країни. Вони мали перейняти позиції, що їх під большевизмом займали росіяни та жиди. Від селян вимагалось праці в колгоспах і на своїх мініятурних господарствах. Також проголошено, що життя і майбутнє українського народу залежатиме від сумлінного виконання виданих німецькою владою розпорядків. — Тільки в такий спосіб, — казала німецька пропаганда, — можна буде в майбутньому розв'язати всі освітньо-шкільні цілі для добра українського народу²⁶.

25. «Aufbau des Schulwesens — Begründung für die Zivilverwaltung». Archiv Koblenz, R 6/403.

26. «7-jährige Schulpflicht in der Ukraine — Begründung für die ukrainische Öffentlichkeit». Archiv Koblenz, R 6/430.

4. Українське шкільництво під військовою адміністрацією

Перебрання влади цивільною адміністрацією на окупованих територіях Советського Союзу було досить складною справою. Зразу поза фронтовою лінією діяла військова адміністрація, якої юрисдикція простягалася на около 200 км від лінії фронту. Територія під військовою адміністрацією була поділена на три полоси: військову групу Північ, Середину та Південь. Кожна із цих трьох груп контролювала значну територію²⁷. До них прилягали задні військові терени, що географічно лежали найдаліше на Захід. Метою військової адміністрації було забезпечення спокою і безпеки поза лінією фронту. Як тільки ця територія простягалася на більше ніж 200 км поза лінією фронту, тоді вона переходила під цивільну адміністрацію. Проте, деякі частини України протягом усієї війни перебували під військовою адміністрацією²⁸.

Німецькі військові командири мали багато більше влади і можливості ухилитися від біжучих розпорядків ніж цивільні комісари. Це виявлялося у тому, що багато військових старшин намагалися розбудувати і сприяти існуванню місцевого українського шкільництва. Однак навіть і серед військовиків панували значні різниці у поглядах на шкільне питання в Україні²⁹.

Передовсім, в деяких частинах північного відрізка окупованих територій СРСР (пізніше частина Райхскомісаріату Остлянд), але також і в деяких околицях середнього відрізка (пізніше Райхскомісаріат Україна) вже осінню 1941 р. відкрито перші школи. У противенстві до того, на півдні України під військовою владою у сфері шкільництва діяло точно так, як і на територіях під цивільною адміністрацією.

У деяких районах окупованої України під військовою адміністрацією шкільна праця проходила дуже швидко. В районі Сенжари³⁰ вже три тижні після німецької окупації повністю працювали всі школи. Німецькі війська зайняли Сенжари 13-го вересня 1941 р., а школи відкрито 7-го жовтня 1941 р.; в районі, що нараховував 40,000 мешканців, були 31 народніх шкіл, 12 неповних середніх шкіл і 5 повних середніх шкіл. Всіх учнів в народніх школах було 1,221; в неповних середніх школах — 1,690; в пов-

27. Bräutigam, «Überblick über die...», S. 5 ff.

28. Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 105 ff.

29. Примусове підпорядкування військової адміністрації бюрові генерального кватирмайстра, яке існувало на деяких теренах, уважалося відносно «розумною» політикою. І так навіть сам генерал Вагнер і його штаб не трималися безумовно диктованих Гітлером і по-рабському наслідуваних крайніх заходів. Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 108.

30. Район Ново Сенжари за даними «Центральної газети Райхскомісаріату України» пізніше належав до повіту Полтава в Генералькомісаріаті Київ.

них середніх школах — 1,698. Учителів в народніх школах було 266; в неповних-середніх — 97, а в повно-середніх — 116³¹.

У щомісячному звіті за жовтень 1941 наводиться факт існування в середній війсьній групі 2,500 народніх шкіл. У багатьох районах військової адміністрації, крім народніх шкіл, було також відкрито семирічні (неповньо-середні) та десятирічні (повно-середні) школи³².

Як бачимо, також і під військовою адміністрацією в ділянці шкільництва не все було в порядку. Одночасно приходиться зауважити, що існували основні різниці у ставленні до шкільництва військової і цивільної адміністрації. Вже у звіті німецької військової команди ясно віддзеркалена незгідність у поглядах і протест проти заряджень Еріха Коха щодо закриття українських шкіл на території України під військовою адміністрацією.

Такі зарядження уважалися противними німецьким інтересам, зокрема коли українську молодь було позбавлено основної освіти, а вчителів було залишено без праці. Нелегко було зрозуміти, чому в большевицьких школах приділяли велику увагу вивченні німецької мови українською молоддю, тоді коли під німецькою окупацією таке вивчання німецької мови вважалося небажаним, навіть у нижчих школах.

Далі стверджувалося, що українська молодь бажає вищої, кращої і повнішої освіти, так, як це має місце у випадку всіх культурних народів. А цього їй навіть не забороняв російський большевизм. Видається, що не можна було найти кращого середника для того, щоб українську молодь зробити ворогом Німеччини. Власне це большевицька пропаганда³³ використала. Тому, власне, у грудні 1942 р. на конференції в Берліні речники німецького військового командування виступили з гострою критикою ідеї закриття шкіл в Україні та заборони вивчання німецької мови, що дало у висліді велике розчарування серед українського населення³⁴.

(Продовження буде)

31. «Bericht über die im Rayon Nowo Senshary vorgefundenen Verhältnisse» Rück. Heeresgebiet 1941-42. Militärarchiv Freiburg, RH 22/211.

32. 36ір з діяльності за 1.7.1942-31.12.1942. Abt. III, Der kommandierende General der Sicherheitstruppen und Befehlshaber im Heeresgebiet Mitte, H. Qu., den 9.1.1943, Betr. Monatsbericht für Oktober vom 9.11.1942. Militärarchiv Freiburg, RH 22/249.

33. Звіт про становище за період від 1.4. до 15.5.1942, Teilbericht der Verwaltungsguppe Feldkommandatur Nr. 753, Walki, den 16.5.42. Militärarchiv Freiburg, RH 22/202.

34. Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 475.

Повісті, спогади

Софія НАУМОВИЧ

ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА

(1939-1944)

(Продовження, 7)

13. Жиди

Однієї ночі розліплено на тинах і мурах міста німецькі афіші з великою «звільдою Давида», з яких населення довідалося, що німці приступляють до «ліквідації жидів». Афіша виразно окреслювала, кого слід уважати жидом: не тільки «чистих» жидів, але теж «пів- і чверть-жидів», чії батьки або й діди були, хоч частинно жидами. Так окресленим жидам наказали ставитися негайно на призначені місця, щоб згуртувати їх у гетто. Уже давніше жиди й не-жиди мусіли залишити німцям усі кращі дільниці Львова, а тепер жидів проганяли вже й з гірших дільниць і передмість, і вони мали скупчитися у тісних вуличках за театром, на т. зв. «кракида-нах». Цим, які мали перепустки на роботу, треба було носити синьо-білі опаски з тією ж «звільдою Давида» на рукавах, і на наказ німецької поліції чи війська виконувати всі важкі й брудні роботи, та й ще без знаряддя.

Це нове розпорядження потрясло людське до глибини душі. І хоч давніше поляки звикли насміхатися з жидів та інколи й побивати їх із ендецькими студентськими гаслами «Бій жидуф, а жидуфкі з нами!», проте українці багато дечого від них витерпіли, — то тепер і ці й ті щиро співчували жидівському нещастю. Тільки міське шумовиння кинулося грабувати залишені мешкання і крамниці, а на вулицях чинно жидів зневажати. Львівські «батяри» раділи з нагоди покепкувати з огрядних багатіїв, які мусіли зубними щіточками чистити міські туалети, руками збирати сміття з базарів і торгових, чи вилизувати сплювачки. Ці безглузді переслідування й факт, що зі своїх розкішних вілій і кам'яниць вони попали в антисанітарне гетто, дуже заважили на їхньому самопочутті, тож у тісному просторі й великому купченні гетто велася між ними жажлива боротьба на життя і смерть — за клаптик місця, за дрібку страви, за чергу на вивіз до концтабору, зокрема ж за це останнє. . .

Новий закон заповідав теж єдину кару — розстріл — для нежидівського населення за допомогу, чи переховування, чи навіть за затаювання жидівської присутності поза гетом. А все ж таки було багато таких очайдухів, що чи то з милосердя, чи задля наживи, — бо жиди платили золотом і брилянтами, — що «рятівник», забравши золото чи гроші, сам пото-

му віддавав нещасних у руки ґештапо, поділившись здобиччю. «Чесніші», взявши окуп та потримавши жидівську родину день-два, викидали її на вулицю, мовляв їм самим загрожує небезпека, «забувши» віддати гроші. З другого боку, не одна українська родина заплатила поголовним знищенням за те, що змилювавшись над жидівськими сусідами приховала їх, а злобні люди підглянули й донесли німцям. Найбільше рятівників було по українських селах, де не було злобних «сусідів» і де по церквах священики читали пастирський лист Митрополита Андрея «Не убий!» . .

Коли Митрополит довідався, що німці наказують українській міліції везти жидів на Янівську т. зв, «Гицлівську гору» на розстріли, він страшенно обурився і зразу написав гострий протест до шефа ґештапо, Гімлера. Посередньою відповіддю на цей — єдиний у всій тодішній Європі — протест українського Митрополита, був наказ Гімлера до губернатора Галічини Франка, «покарати на горло графа Шептицького». Франк що добре знав, якою великою пошаною і популярністю, майже поклонінням, оточує Митрополита український нарід, налякався наслідків такого «покарання» і відважився вислати Гімлерові точне з'ясування ситуації. Справа закінчилася крайньо некультурним листом німецького ватажка зі «суворою заборонаю» Митрополитові «втручатися у дії німецької політики». Додав все ж таки, що «тільки похилий вік та високе суспільне становище Митрополита оберєгли його від суворішої заслуженої кари».

Проте ні ці заборони, ні погрози не зупинили Митрополита у намаганні оберєгти своїх вірних перед смертельним гріхом людовбивства. Тоді саме написав і розповсюдив Митрополит свого славного, і знову ж єдиного на всю Європу, пастирського листа «Не убий!», у якому забороняв прикладати українські руки до німецького злочину, а добровільним, чи й мимовільним винуватцям загрожував анатемою й викиненням з Церкви. Усі священики мали прочитувати цього листа на проповідях і самим світити прикладом любови ближніх і рятуння нещасних. Завдяки цим відважним зарядженням та вродженій українській доброті, багато жидів врятувалося від смерті, про що жиди згодом зізнавали під присягою при різних комісіях. Найкращим прикладом і дороговказом у цій небезпечній, але як же благородній діяльності, був сам таки Митрополит Андрей. І про це добре знали українські жиди.

На польський Свят-вечір 1942 року група жидів поверталася з роботи до ґетта попри церкву св. Анни, на розі вулиць Янівської й Городецької. Саме в костелі закінчилася «пастерка», опівнічна утрєня, перенесена через поліційну годину на ранішу пору. Побачивши жидів із лопатами та джаганями, «богомільці» почали з них насміхатися, а молодші вхопили за сніг і болото. Багато хто з них були напідпитку.

— Як же це можливе? — шепнув д-р Кагане, рабин з божниці на вулиці Шайнохи до рабина Єзикиїла Левіна з божниці на Жовківській. — Адже ці люди щойно вийшли зі свого Богослужєння. . . Чого вони від нас хочуть? Адже «лежачого не б'ють».

— Так це гарна лицарська фраза, але для її застосування треба ще й щляхетности.

— Що їх так озвірює до нас? Хіба ж ми не були льояльними громадя-

нами їхньої держави? Не платили податків? Не розвинули їхньої торгівлі? Не вкладали капіталів у їхню промисловість?

— Чи ж то важко, ребе, догадатися причини їхньої ненависти? Це ж бо психічне «надолуження», або простіше сказавши, «виладування». Їх же болить власна поразка, яка й витворила в них комплекс менше вартості. . . Вони ж були свідками того, як їхнє «моцарство» розлетілося, мов дімок з карт, а «сильні, зварці, готові» втікали перед німцями, як миші. . . Цими насмішками над нами, цією злорадістю вони хочуть, як кажеться у психології, «надолужити» власне приниження. Адже тільки до нас вони можуть ще вимахувати кулаками, коли «шабельки» вже немає. . .

— Правду кажете, ребе. . . Я так глибоко над цим не задумувався. Але це точно так, як ви кажете: нас люблять, як нас потребують, а в біді, то тільки шляхетні, вийняткові особи подадуть руку. . . Але я про інше весь час думаю — наша «тора» не в надійному місці! Отож я придумав плян для її збереження, але не знаю, що ви та інші на це скажете. . .

— Який же це плян?

— Мені його, властиво, піддав Ізаак, який колись товаришував з одним теперішнім уніятським священиком, отцем Котівом. Може через нього можна б дістатися до їхнього Митрополита Шептицького?

— Та хіба ж до нього треба аж посередника? Адже наш «кагал» мав завжди з ним добрі взаємини, він, до речі, знає чудово гебрейську мову. . . Ай-яй-яй! Що то за вчена людина той Шептицький! Та й о. Котів добрий чоловік. Це він так відважно приходить під гетто і підкидає нам ліки. Але щодо тори, то треба до самого Митрополита. . . Піди до нього, ребе Левіне, він іноді просив тебе пояснити йому неясні місця у талмуді. Ти добре придумав, ти маєш «кепеле». Бачиш, Шептицького ніхто не важиться рушити: не викинули його з палати ці прокляті большевики, що його «паном» і «графом» прозивали, і не рухають його й ці bestії в людській подобі, холера їм на кишки. . .

— Йой, не знати, чи не рушать! Бо він, «хойрак», написав до Гімлера такого листа що «пальце лізаць». То ця худоба тепер може на ньому помститися. Ци-ци-ци! Що він йому написав! . .

— А що написав?

— Та як? Ти не знаєш? Слухай сюди: «Я, як Архиепископ, виконуючи душпастирські обов'язки серед своїх вірних, протестую проти нелюдських вчинків, до яких їх змушують!» Цим він хотів сказати, що німці змушують українців мордувати жидів. . . А далі писав: «Я протестую зокрема, коли до такої роботи — розумієш: до «такої роботи»?! — змушують українську молодь!»

— Ну-ну, і що на це Гімлер?

— Ну, і не знаєш дурного, тупого «гоя»? Наперед казився і хотів його замордувати, але потому дав себе переконати Франкові, тому тільки «порадив» йому «не втручуватися в політику» — розумієш: у «політику»! . .

— Ну, чи я не казав? Навіть Гімлер йому нічого не зробив! Хай би так хто інший насмілився, вже давно би висів. . .

— Так, покищо йому нічого не зробили, і це на інтервенцію того лайда-

ка Франка, що-то перший побіг до його палати з поклоном... Але що буде далі?

— А далі побачимо, треба перетривати... Але яке ж це світло кидає на тих, що могли б «втрутитися», а воліють сидіти тихо? Наприклад, Пій XII... Адже він має куди більший авторитет, і то не серед бідного українського народу, якого той тільки не б'є, хто не хоче, але в усьому світі! За його прикладом пішли б інші церковні достойники, і чи їхні протести мали б який вислід у того «мишигене» Гітлера — це інша справа, алеж бо вони навіть не пробують! Тим більше нам треба цінити цей безприкладний вчинок Шептицького! І — запам'ятати!

— А читав ти його «пастирський лист» до українців? Він зветься «Не убий!». Я його читав і мав насолоду: він написаний як з талмуду: цитати з Біблії, зі Старого Завіту, все в образах, порівняннях і метафорах, але кожному ясно, що не йдеться про давніх жидів, але про сучасних. Ось де йому придалося вчитування у єврейські книги!...

— Ба, це не тільки розумна, але й високо моральна людина.

— Чекай, я тобі ще інший «цимес» розкажу. Ми говорили, що Пій XII не протестував. А чи ти знаєш, що Шептицький з розмислом увесь час інформує Рим про те, що тут німці роблять із жидами? Отож вони там у Ватикані, не можуть сказати, що «нічого не знали»...

— Ну, то ми їм це колись пригадаємо, як Бог дасть дожити... Але Шептицький має інші справи на голові й мусить своїми людьми опікуватися. Адже їх ловлять і висилають на роботи до Німеччини, щоб тут не бунтувалися. Їхній уряд, що так добре заповідався і навів порядок у цілій Галичині, виарештовано, а в Києві, кажуть, то їх розстрілюють разом із жидами у Бабиному Яру.

— А тут? Скільки цих «хойраків»-націоналістів виловили; і до кацетів, і до кацетів!... Отож Шептицький, пишучи точні звідомлення про німецькі знущання над українцями на їхній землі, не забуває докинути, скільки ес-еси мордували жидів... Колись знайдемо у Ватикані цілу статистику...

— Чекай, мені оповідав Ізаак, що до Шептицького приїздила з берлінської канцелярії якась велика «шишка» — такий собі д-р Фредерік... Він мав їздити по загарбаних теренах і винохувати настрої, «чим там пахне», а зокрема як людям подобається німецьке людовбивство. Він, очевидно, не міг поминути Шептицького у Львові, а цей мав відвагу сказати, що він не похваляє вигублювання жидів і подав йому цифру — 60.000 — зі самого Львова.

— Ну, а що на це Фредерік?

— Він висунув звичайні нацистські аргументи: жидівське лихварство, їхній комунізм і навіть розп'яття Христа, хоч вони у Нього не вірять, а тільки у свою «Вальгалю». Але Шептицький на все це мав тверду відповідь і на кінець лякав Фредеріка Божою карою — програнням війни.

— Та невже? Ов, то він відважний!... Ти ребе, добре надумав, щоб саме до нього вдатися у нашої справі.

Де кілька днів пізніше, у присмерку, скрадаючися попід мурами, ішов, закриваючи обличчя, якийсь осібняк із важким мішком на плечах, що

згинав його майже до землі. Вийшовши, захекавшись, на Святоюрську гору, підійшов до палати і потягнув за шнурок старовинного дзвінка. На німе запитання воротаря, відповів старечий голос:

— Рабин Левін просить авдієнції в Ексцеленції Шептицького.

Хвилини, що здавалися вічністю, проминули, поки відкрилися двері:

— Ексцеленція просять зайти. Прошу покласти ваш мішок ось тут і йти за мною. . .

— Хай Бог благословить Ексцеленцію! — полегшено сказав рабин, піднісши обидві руки вгору. — Але я просив би дозволити мені не розставатися з мішком.

Брат-воротар здвигнув плечима і поміг рабинові винести мішок.

— Вітайте, рабине Левіне! Думаю, що якась дуже важлива справа привела вас під ніч до мене? Сідайте і почувайте себе моїм гостем. Нап'ємося, разом, чаю.

— Хай Бог зішле всі ласки на Ексцеленцію! Дякую з усього серця, але, на жаль, не можу скористати з гостини. Я мушу бути назад у гетті перед поліційною годиною. . . Там мої діти тепер самі, бо жінку забрали. . . Серце їй розірвалося, і її поволікли неживу. . . Але я приніс сюди, щось дорожче за родину. . . , за життя. . . — і старий рабин узявся розв'язувати мішок.

— Я знаю, що ви принесли, рабине! . . Чи ж можуть бути для жида більші святощі, як тора? — і Митрополит докинув по-гебрейськи декілька фраз на велику радість Левіна. — Вона тут буде така ж безпечна, як у вашій божниці.

Рабин розплакався.

— Мені здається, — говорив насилу, оговтавшись, — що я залишив за собою розбурхане море злочину й опинився у тихій пристані супокую і прихильності. . . Я безсилий, Ексцеленціє, описати пекло гетта. Та все ж я щасливіший від інших, бо можу вийти. . . Я належу до «Юденрату» і маю завдання: збирати золото для наших катів. Ця «почесть» дуже небезпечна: усі мої попередники вже у крематорії. . . Але мої діти ще живі у задушливому смороді, і я хотів би. . .

— Ось про ці діти я бажав би з вами поговорити, але вперед закінчімо з торою. Думаю, що ви не могли забрати з собою цілого талмуду? Адже це сотні томів.

— Так, я приніс найстарші, найцінніші. . . Сотні томів різних писань ми вже замурували у пивницях жидівської громади на вул. Бернштайна 12. Та чи скажені собаки їх не знайдуть? Або, чи не трапиться якась паршива вівця серед наших таки жидів, щоб, рятуючи життя, зрадить сховок? Ми з рабином Кагане та д-р Хамайдес із Катовиць, що разом з нами попав у львівське гетто, ми всі три просимо вас, Ексцеленціє, взяти ці наші скарби під свою опіку. Тільки не знаємо, як ці гори книг сюди перевезти?

— Цим ви не журіться. Наші Студити поїдуть по них своїм возом із відповідним «бецугшайном». . . Проте, мені все ж таки більше на серці лежить доля ваших дітей. Скільки їх у гетті?

— Таких, що їхніх батьків вимордували, біля 200, і ними ніхто не опікується, то їх легше забрати. Але такі, що ще з батьками, як моя рідна

сестра. . . Вона з якоїсь мавп'ячої любови не хоче з ними розлучатися, хоч знає, що їх чекає. . . А чейже дітей треба рятувати. . .

— Так, дітей треба рятувати у першу чергу! — Митрополит потиснув дзвінок, і за хвилину війшов Атанасій з перекусом і чаєм, а за ним о. Ігумен. — Климентію, повідоми, прошу, Сестер, що до них прибудуть діти. Їх треба буде примістити у сиротинці. Хай Сестри приготують приміщення та наладнують перевіз невеликими групами. . . А вам, рабине, думаю, не дуже подобається збирання золота, тож вийдіть зі своєю родиною з гетта й замешкайте в нас. Працюватимете у бібліотеці, а спатимете в такому закутку, що вас ніхто не помітить. Коли ж захочете вийти на свіже повітря, до городу, то надягнете чернечу рясу. . .

Щось раптом так здушило Левіна за горло, що він не міг видобути слова. О. Ігумен підсунув йому чай і просив напитися, а коли рабин заспокоївся, Митрополит продовжував розмову:

— Ваших дівчаток порозміщуємо без труда в Якторові. Але з хлопцями важча справа. Коли б викрили бодай одного, то вимордували б мені цілий монастир. А я не маю права наражувати нічийого життя. Тож їх триматимемо, покищо, у сховищі зі старими, заки не знайдемо кращого приміщення. . . У цьому я покладаюсь на допомогу наших священників. А тепер хочу вам дати адресу монастиря наших Студиток.

— Знаю, знаю, вони на Личакові. . . звідтам вони кожного ранку носять молоко для немовлят і ставлять при мурах гетта. . . Благородні Сестри! Дякую. . . дякую за все! Хай Бог благословить кожний ваш замір, Екссцеленціє! . .

У гетті нетерпеливо чекали рабина Левіна.

— Ну і що? — зразу ж запитав Кагане.

— Ну й ніщо! — весело відповів Левін. — Наша тора у безпечному місці, а решту перевезуть Студити. Та ще і з сиротами якось поладодимо, і з нашими родинами. Ми всі три маємо запрошення від самого графа Шептицького. Як бачите: благородну людину в біді пізнати. . . Але тихоша!

— Українці повинні зробити з нього святого! Хоча б за це одне діло! А в нього таких шляхетних жестів напевно більше. Бо бачиш, ребе, ми тут теж не дармували. Я подумав собі, що, може, Шептицький не єдиний, що проявляє до нас трохи серця. Адже він не один у Львові, тут же і польський і вірменський архієпископи. . . Ну й ми обидва з Хамайдесом, на його ж таки перепустку ще з Катовиць, пішли до польського «арцибіскуп»а. . .

— Ну, ну? І що він вам сказав?

— А що ж би? Відрубав, побожно завертаючи очима: «Панове, це Божа воля. . . за якісь ваші гріхи. . . А я у Божу волю не смію втручатися. . .»

— Гиршти? . . Та цього від нього можна було сподіватися! А вірменський?

— О, цей був кращий дипломат: казав сказати, що його «немає вдома». . .

— Ну, чи я вам не казав? Я ж весь час вам говорив: як Шептицький не допоможе, то ніхто нам не допоможе! Тому негайно треба це робити, що він казав. Нам треба якнайскоріше залишити гетто, але наперед забезпечити тих сиріт, бо він того вимагає. . . Гольда, ходи-но сюди!

Левінова сестра, Гольда, здогадувалася, що їхня доля рішається у розмові трьох рабинів, проте вона не сміла наближатися. Тепер стояла перед ними з запитанням в очах.

— Цими днями вийдемо звідси. Ти приготуй валізи. . . Ні, не валізи! Візьми якісь мішки, чи пошивки, запхай туди найпотрібніші речі для своїх дітей і моїх синів, для доньок ребе Кагане і дітей ребе Хамайдеса. Щоб ми всі були готові. Тільки-ша! Нікому ані слова!

— Як же ж ми всі зможемо опустити гетто? І скажи бодай, куди? Хай знаю, хто буде переховувати наших дітей. . .

— Ти вже не журися нашим виходом! Я ж не дурно погодився бути головою «Юденрату». . . А щодо переховування, то немає іншої ради: їх розміщують по монастирях. . .

— Серед «гоїв»? І ти, ребе, хочеш, щоб їх там охрестили? За ніщо в світі я не дам хрестити дітей! . . Хай радше згинуть тут разом зі мною. . .

— Ти Гольда, цілком «мишигене»! Ти думаєш, що Шептицькому потрібні твої «бахури»? Хіба він не має досить українських дітей, що позалишалися сиротами, коли «руські» вивезли, чи помордували їхніх батьків? Цілий сиротинець мусів для них улаштувати! Тут іде про життя, а ти думаєш про хрещення! . . Чи не знаєш, що українські Сестри приносять молоко жидівським дітям, навіть їх не бачивши? Це ж не тоті влізливі «матечкі», що тільки всіх «навертали б». . . Та ось я надіну їхню рясу, як треба буде, і навіть на їхнє Богослуження піду, щоб хто з братів не підозрівав. . . Хоч, правда, вони мовчать як гріб. . . І що ти думаєш? Що я від того «стрєфнюся»? Чи може зраджу мою старозаконну релігію, коли цим способом врятую життя собі й іншим?

— Ти, ребе, старий і закони знаєш, а мої діти малі: шість-сім років. . . Що вони розуміють? А як їм Сестри дадуть образок. . . Я навіть думати про те не можу. . .

— «Мишигене-вар'ятка»! . . Що з такою ідіоткою говорити? Слухай Гольда, ходи зі мною до Шептицького, хай він сам тобі скаже, що ти дурна! Але тепер дай мені спокій, нам же треба подумати про Ізаака. . . Він же не в гетті, а в тім, як кажуть ці молоді «пуреци», у підпіллі. . . Йому треба метрики. А я вже не маю відваги йти з цим до Шептицького, та й ще, коли треба «шахрувати». . . Чи схоче він паскудитися таким «швінде-лем»?

— Так, правда. Такий «швіндель» добрий для «паскаря», а не для Митрополита! . . Та все ж і я боюся за Ізаака. . . Ти чув, що сталося з Рифкою від Абрумка?

— Ну?

— То правда, що ти в гетті рідко перебуваєш, то й не знаєш усіх спліток.

— Це не сплітки, а суцзя правда! — перебила Гольда. — Ось чому я й боюся за дітей! . . Слухай тільки: Рифка. . . Ти знаєш, вона зовсім на жидівку не подібна. . . Як забрали Абрумка зі Сарою, то Рифка побігла на базар, всіла на селянський віз і поїхала до своєї товаришки до Стрілиць. . . просто на «плебанію». Там її зодягнули у вишиту сорочку, почіпили хрестика на шию, а говорити й співати українські пісні, то Рифка

краще знає, як деякі українці. Ще й на фортепіані собі акомпаніює... Як тобі відомо, Абрумко нічого їй не жалував...

— Ну?

— Ну й ну!... Все було гарно, чиста ідилія... Поки не трапилося те, чого не можна передбачити. До Стрілищ приїздили товариші-студенти, і як побачили таку «чимес»-дівчину, — бо Рифка таки файна, нівроку! — то так внадилися, що кожного вечора їх було повно: співали... танцювали... як то молоді. І ось один з них так залюбився, що хоче з нею... побратися! Холера б його взяла!...

— Ну, Гольда, — перебив Хамайдес, — що він хоче, то ще не біда. Бож тільки «в тому весь амбарас, коли двоє хочуть нараз» — як кажуть поляки... Рифка мабуть мудра дівчина, то й «грає на час»... Чейже не може сказати, що не хоче «гоя», бо вона жидівка!...

— Овва, ви всі мудрі і своїм «кепеле» завжди знайдете виправдання. А тим часом справа зовсім «капут»: Рифка — та вона вже тепер не Рифка, а Стефка — то вона — йой, такий рік на мене — ще більше залюбилася в того дурного Івана, як він у неї!... Вона вже переказувала до своєї тітки, Менделевої, що вона хоче заміж, щоб «оберегти себе перед крематорією»...

— Ай-вей мір!... Що ти кажеш? А ми про такий вихід і не подумали!... А втім, тепер уже не знати, що гірше: крематорія чи «гой»?...

— Вей мір, вей мір! Треба буде вислати Ізаака, щоб її вивіз звідтам...

— Ага, тепер «вей мір», коли пізно! Думаєте, що Рифка схоче їхати? Та й куди? До їхньої кам'яниці на Академічній? Звідки якраз забрали Сурку й Абрумка, бо не хотіли покинути своїх меблів, срібла, хутер... Тепер мають срібло! Чи до гетта?... Не забувайте, що дівчина вже кілька місяців живе на тій «плебанії» у Стрілищах, де її добре трактують...

— А чому мають зле трактувати, адже ти сама казала, що це її товаришка з гімназії... Тож не біда, що молоді там співають і танцюють. Українці це прекрасно роблять...

— То правда, вони до того великі «специфіндри»! Адже вони за большевиків навіть «Гальку» Монюшка краще поставили, як поляки!...

— Чекай, Гольда, не відводь думки. Що то я казав? Я думаю, що ця сільська ідилія зовсім не така страшна, як ти нам представила... Тепер нікому не спішно до веселости... Адже ми всі бачили, що як вибухла Україна в Галичині, то тим «ферфлюхте Гунде» це зовсім не подобалося: на наших очах вони виарештували український уряд...

— І шкода! Може, українці були б нас не чіпали!

— Напевно ні! Таж головою їхнього парламенту був сам Шептицький!... І це вже була б запорука для нас, але й українці не були б гірші для нас від поляків. Пам'ятаєш, коли Польща 1923 року дістала від Антанти Галичину, який був їхній перший клич? «Валька з жидами, а жидуфкі з нами!»... А українці навпаки: до своєї Центральної Ради вибрали жидівського міністра! Чи чув хто таке коли? То є різниця чи немає, я вас питаю?

— Так є, чи пак була. Шкода, що їм через тих большевиків не вдалося... Але чи тепер їм удасться? Бо німці перестали вже бавитися в «со-

юзників» і валять на схід майже без спротиву... Їм не треба України, а тільки «лебенсравму»...

— Та все ж таки українці все ще мають більше голосу, як поляки...

— То тільки так «на око» виглядає. А ти подивися по бюрах: всюди повно «фольксдойчів», що й говорити по-німецькому не вміють, а найбільше тих польських «секретарок», що то німцям, у ліжку, доносять на українців...

— Ну?

— Ну і німці виарештовують молодих українців, зокрема ж тих «моллойцуф» з ОУН, що їх так поляки ненавиділи... А до чого я це кажу? А до того, що наша Рифка якраз попала до таких там, у Стрілищах.

— Рихт! Я знаю Стрілища, як свою кишеню! — зворохобився Кагане. — Там деканом о. Фарина, дуже гідний ксьондз, а з тих молодих, чекайте, як зветься такий білявий, сині очі... Лебідь! Ай-вей! Пропала наша Рифка!.. Чи в підпіллі чи на весіллі, — однаково пропала!.. Один Єгова може її врятувати...

Біля трьох сотень жидівських дітей розміщено по різних монастирях і сиротинцях, а три рабини з родинами переїхали до приміщень св. Юра. Вони дуже здивувалися, коли у розлогих підземеллях застали вже інших жидів.

— Звідки ви тут узялися? — запитав Кагане, вийшовши до однієї з пивниць розсвітленої невеличкою нафтовою лампою.

— Ми переїхали сюди з Унева, бо там примістилася Ортскомандатура, то й нам і монастиреві стало небезпечно...

— Як же ви тут влаштувалися?

— У порівнянні з тими, що в гетах, чи в лісах, то ми у раю! Ми виграли великий «льос»... Це не пивниця, а — салон!.. Нам варять їсти за наші гроші, бож Сестри не мають карток для нас, але ретельно: ніколи не візьмуть більше, як належить... Найгірша справа з лятринами, бож треба виносити й закопувати, тому робим це самі, вночі, в далекому закутку... і при тому дихаємо свіжим повітрям...

— Ну, то я йду подякувати Митрополитові за нас і за вас...

— О так і за нас! «Це єдина людина серед моря свинопасів», — як висловився хтось мудрий... Скажи, ребе, що ми всі молимося за нього...

Левін, надягнувши каптур чернечої рясни низько на очі, вийшов підземним ходом на город, а звідтам повільною ходою зайшов до палати. Цим разом хтось був у Митрополита, тож довелося йому чекати, і він узявся оглядати картини, розвішані у великій вітальні. З деяким трудом відчитував прізвища Труша, Новаківського, Холодного, Іжакевича, Івахнюка, Музики, Іванця... Врешті зупинився під репродукцією «В'їзду Богдана Хмельницького до Києва».

— Хмельницький... Його козаки жорстоко карали жидів... Це правда! Але й правда й те, що й наші не були без вини. Вони завжди тримали зі сильними, а тоді сильною була польська шляхта, яка потребувала жидівських грошей... Де я це читав? Ага, в Івана Франка знаменитий діялог на цю тему в романі «Пережесні стежки», і то між двома жидами: «хуситом» і «цивілізованим»... О, як він нас добре знав той дрогобицький «ріпник» Франко!.. Це були ще добрі часи... А той Петлюра... по-

громи. . . Ми не хотіли вірити, коли українці нас запевняли, що погроми організували москалі, підшиваючися під петлюрівців. . . При чому вони, на українській території, не кричали: «Бий жидоф — спасай Україну!», а тільки своє: «Бий жидоф — спасай Ресею!». . . О, вони хитрі й підступні! Ми їм тут добре приглянулися за тих два роки. . . Вони мастили нас «соціалізмом», щоб ми їм доносили на «ворогів народу», щоб чорну роботу робили. . . Багато наших мали до них симпатії, але нерado втікали з ними. Їх гнав радше страх перед німцями. . . Чи не повинні були й ми тікати з ними? Я часто собі ставив це питання там, у ґетті, але якийсь голос казав мені: «Вони безбожники, а безбожник здатний на найгірший злочин!» Чи це був голос Єгови? Напевно, бож бачили ми на власні очі роботу «руських», коли повідкривали Бригідки, Замарстинів, Пелчинську, Лонцкого. . . А те, що розказував доктор Авербах, якого призначили до Замарстинова? За два місяці його «лікування» у тому «заведенні», він посивів, як голуб, — цей молодий, пристійний доктор Авербах з нашої львівської аристократії! Хотіли йому дати транспорт до Москви, але викрутився, казав, що має власне авто. . . І він, зробивши невелику петлю коло Винник, повернувся назад до Львова. Казав мені: «Волію до крематорії, де бодай відразу згину, бо ці хами мучать людей роками, заки дозволять їм померти». . . Ах, таж він розказував мені про якусь монашку. . . Чи не була це та красива Ігуменя, яка, кажуть тільки чудом спаслася зі Замарстинова?

З цих міркувань вирвав його Атанасій, попросивши на гору. Привітавши Митрополита низьким поклоном, Левін сказав:

— Я дозволив собі турбувати Ексцеленцію двома справами: спершу подякувати за нас усіх. . .

— І досить, досить! Ви, рабине, дякували вже кілька раз, а я ж казав вам, що це ніщо інше як обов'язок християнина. . . Яка ж інша справа?

— Цю іншу я хотів залишити на кінець, бо це нове прохання. . . Але чекаючи на авдієнцію, я дещо собі пригадував і бажав би повідомити Ексцеленцію про одну річ. А саме: як тільки москалі подраливали зі Львова, то до моєї божниці прийшов один, дуже багатий чоловік, його батьки мали велику крамницю зі шовками й оксамитами на Ринку. . . Ото ж, цей молодий доктор Авербах був лікарем у в'язниці на Замарстинові. І там — я вірю в палець Божий — він мав честь лікувати одну українську монахиню, яку ці бандити страшенно скатували, і вона мало не вмерла від тих тортур. . .

— Рабине, ви мені принесли дуже цінну вістку! Таж це була наша Мати Йосифа — Ігуменя!

— Ця, що нам так помагає? Я так і думав, але не був певний. Тепер я щасливий, що наш чоловік допоміг їй у біді. . .

— А де ж він, цей лікар? Чи йому загрожує біда? Що з ним сталося? Чим можу йому допомогти?

— Прошу не турбуватися. Він у безпечному місці. . . — Левін оглянувся довкола, а тоді підійшов зовсім близько до Митрополита. — Ми вже самі про нього турбувалися та про його молоду жінку. . . вони побралися перед самою війною. . . вона з дому Ашкеназе, зі старовинної жидівської родини. . .

— І що з ними сталося?

— Отож за большевиків, які його запхали до тої тюрми «лікувати»... він старався цим бідним людям помагати, чим зміг... Вже не кажу про Мати Ігуменю, якій він приніс ліки з дому потаємно... такі ліки, що її зразу на ноги поставили... аж їхні «врачі» роти роззявляли... Оце й було те «чудо», бо всі в'язні молилися за неї, то й Бог допоміг руками Авербаха. Але він помагав теж тим молодим «вивротовцям», як їх поляки називали, передавав їхні вістки на волю... А це було дуже небезпечно... Вони мали довір'я до нього, бо його брат, відомий адвокат, не раз боронив їх у процесах за Польщі, коли це українським адвокатам було вигідніше, щоб не робити з підпаленої стирти якоїсь «політики»...

— Але ми відбігли від Замарстинова...

— Так, так, але це все зі собою пов'язане... Ото ж ці «буржуазні націоналісти» знали, що лікар Авербах не комуніст і передавали вістки, а він це робив з нараженням життя... Уявляєте, Ексцеленціє, що сталося б з ним, коли б ці «вошиві» його були на цьому зловили? Але він був мудрий, не носив папірчиків, а вивчав їх напам'ять...

— Я далі не бачу зв'язку...

— Я вже кінчу, хвилиночку... Ото ж коротко: він їм робив прислуги й вони того не забули. Як тільки появились ці страшні афіші про жидів у Львові, то ці браві хлопці самі зголосилися до нього. Ця велика кам'яниця на Ринку, то була Авербахів — на першому поверсі урядова лікар, а на другому — адвокат. Ото ж ці хлопці в поліційних мундурах казали їм спакуватися і бути готовими, а другого дня приїхали великою «фірою», ніби за хорим, і з папером у руці з печаткою — напевно з бараболі! — на браму поставили двох міліціантів, які мали розмовляти з німцями, коли б вони хотіли поцікавитися «хворими»... Одне слово: «операція» вдалася прекрасно, і всі Авербахи щасливо виїхали зі Львова...

— Дякувати Господеві! Але, але, вони виїхали зі Львова, і що далі? Чи вони у безпечному місці?

— Ша! Я не хочу зраджувати військових тайн, але ми жиди, звикли мати всі вістки скоріше, як польська розвідка... Отож я скажу Ексцеленції під великим секретом, що ці підпільники не такі дурні, як виглядають... Кажуть наші жидки-кур'ери, — бо є й такі, що мають «арійський» вигляд і папери, — що всі Авербахи в Карпатах, або на Волині... Там у лісах хлопці нагромаджують зброю й амуніцію — її тепер всюди повно яляється, — будують криївки і бункри та навіть шпиталі, бо трапляються ранені й хворі... Це завжди краще, як голодна робота в Райху...

— То панство Авербахи під опікою...

— Панство Авербахи під дуже доброю опікою: доктор лікує ранених, адвокат редагує якісь проклямації чужими мовами, — він їх знає кілька! — а їхні жінки пишуть на машинках, бо вони там все мають, працюють медсестрами, варять і перуть... Кажуть, що чудово себе там почувають, здорові й веселі...

— Подивугідне! Звідки ж ви, жиди, все це знаєте, коли не маєте права виходити на світ Божий? Ось що значить добра інформація!... Але, чи не думаєте, що німці можуть довідатися про ці приготування, та про перебування там жидів?

— Ексцеленція думає, що німці про те не знають? Уже знайшлися такі, що донесли. . . Але вони не бажають одверто признатися, що українці проти їхньої окупації! . . . Поки вони ще не зайняли цілої України. . . Тому вони покищо тільки заохочують поляків нападати на українські села. . . А поляки думають, що вони щось за те виторгують. . . Вони бояться, щоб Галичина не поєдналася з Великою Україною. . . Але й українці вже змінилися. . . не хочуть бути покірними жертвами. . . Їх підбадьорило проголошення державности у Львові. . . І вони врешті починають засвоювати собі наш оборонний клич «око за око». . .

— Це ваш клич, а не християнський! І я не думаю, щоб наші хлопці озброювалися для пімсти. А відомо ж, що найкраща оборона — це напад. . .

— Оце розумне слово! . . . Й Ексцеленція, як завжди, має рацію. Приїхав до нас один колишній корчмар з Волині. . . Розказував такі страхиття, що нам волосся дубом ставало. . . І ми, жиди, не можемо зрозуміти: такі два народи — поляки й українці — замість іти разом проти німця, що прийшов на наші землі, або на москаля, що хотів нас «визволити», чому вони не мають нічого ліпшого до роботи, як битися між собою? Ну, чи не дурні «гої»? Я перепрошую, я не хотів образити. . .

— Ви нікого не образили, рабине, і навпаки, ви дуже розумно міркуєте. Наші народи — це таки справді «дурні гої». . . — І Митрополит замислився над куди трагічнішою дурнотою свого власного народу: в історичній хвилині, в обличчі двох страшних ворогів, українці не вміють дійти до єдності і згоди! І ця трагедія повторюється через усю нашу історію. . . У вирішну хвилину, коли, здається, Україна визволилася врешті з-під чужої «опіки», саме тоді над здоровим глуздом бере гору чиясь рабська психіка, чиясь фальшива амбіція, чиясь «ідеологія». . . Так, наче б найкращою ідеєю не було саме визволення України! І завжди цьому перешкодить, чи зрадить, якась нікчемна душа, що служить чужим богам «не за страх, а за совість». . .

Левін не смів переривати Митрополитової задуми і не міг вийти. Він сидів мовчки, поки його співрозмовник собі його не пригадав.

— Вибачте, рабине, ви своєю розумною мовою змусили мене заглибитися у наші справи. Але ви досі не сказали мені властиво, з чим ви прийшли?

— Я не знаю. . . як сказати. . . Моя сестра Гольда боялася, що її дітей. . . тут сразу охрестять. . . але тепер уже вона заспокоїлася й дякує Ексцеленції. . . однак ми маємо ще іншу гризоту, і я боюся. . .

— Кажіть, рабине, щиро.

— Ексцеленція дивувалися, звідки ми маємо інформації. . . Між нами є Ізаак, такий кур'єр, дуже відважний «ризикант», такий «хойрак», що йому море по коліна. . . Це він був на Волині й бачився з Авербахами. . . До того ж він зовсім не подібний до жида, і це йому влегше цю небезпечну роботу. Та все ж ми боїмося за нього. . . і коли б він мав. . . християнську метрику. . . Прощу не гніватися. . .

— Гніватися немає чого, і я вам вірю, що цей Ізаак порядний хлопець і багато в дечому вам помагає. . . Та чи ви свідомі того, чого від мене вимагаєте?

— Так, і я це казав своїм. . . і обидва рабини згодні зі мною, що хри-

стіянська етика на це не дозволяє... Але я смію запитати: чи з такими душегубами як ес-еси... треба конче дотримуватися чесних засад? Тим більше...

— Тим більше, що деяке відхилення від них ніякої шкоди не принесе? Це хотіли ви сказати?

— Так, але що там шкоди! Така метрика може врятувати тисячі людей, бож ес-есам «пекунія нон олет»... Але риск великий...

— Про те я вже не хочу нічого знати!.. Ви сказали, що ваша сестра боялася за дітей? Перекажіть їй таке: якщо мені вдасться зберегти ці жидівські діти, що ми їх позбирали, для жидівського народу й Мойсеевої релігії, то я вважатиму, що зробив добре, християнське діло... — Цим закінчивши розмову, Митрополит звернувся до о. Ігумена, що приніс пошту. Кинувши оком на деякі листи, Митрополит запитав Левіна: — Скільки років вашому Ізаакові?

— Двадцять шість...

— Ми тут, Климентію, мали з рабином Левіном розмову, яка потребує правної поради... Може, у парафіяльних книгах знайшовся б запис смерті якогось нашого юнака, що відповідав би рокам одного жидівського підпільника? Може, померлий не встиг ще зробити багато добрих діл для спасення своєї душі, й може, його метрика могла б стати у пригоді людині, якій загрожую небезпека?

О. Ігумен пильно поглянув у братові очі й тихо сказав:

— Я зараз погляну у книги, а ви за той час підвечіркуйте.

— Ми радо вип'ємо, разом з рабином, чаю з хлібом... Як бачите — тут нічого «трефного» немає...

— Широ дякую, це для мене велика честь... А щодо «кошерного», то Єгова простить. Адже в наших умовах не можемо вибирати. Коли вони скінчаться, тоді знову повернемося до наших суворих правил. Чи не так, Екскеленціє?

— Так, ваше розумування логічне і згідне з вашими законами. Проте й у нас можна знайти подібне: «не ряса робить монаха»!

О. Ігумен повернувся з великою книгою. Сівши за бюро, почав писати, щось міркуючи і дещо перекреслюючи, а на його аскетичному обличчі відбилася неприємність від цієї роботи.

Левін, дивлячися на колишнього графа Казимира Шептицького міркував у душі: «Як це важко доводиться цьому церковному достойникові й монахові виробляти не зовсім «правильну» метрику. До того ж він ще й правник!.. О, Єгово, які дивні шляхи твого милосердя!..»

— Над чим ви так задумалися, рабине? — запитав Митрополит, не відриваючися від листів.

— Я думав про «с्योंшчик», що не хотіли переховати ні одної жидівської дитини... навіть дівчаток...

— Не треба про таке думати, бо це роз'ятрює рану в серці і викликає недобрі почування... Ось ваша метрика готова. Сподіваюся, що ваш кур'єр інтелігентний хлопець і швидко засвоїть новий «цивільний стан». А коли він зустріне д-ра Авербаха, хай йому скаже, що завжди може сподіватися на нашу допомогу. Коли б був у Львові — хай до мене зайде... Добраніч, рабине!

(Продовження буде)

Василь КАРХУТ

ВОГНІ ЛИСТОПАДОВОЇ НОЧІ

Була ніч: довга, марудна, осіння. Над містом, в якому раптом стало тісно двом народам, стояла густа, із мжичкою, мряка.

У темряві вулиць і завулків спалахували вогники перестрілок, а в сутінках будинків, коло затишних вогнищ, воскресали давно нібито приспані антагонізми. У серцях батьків-дітей, жінок-чоловіків, братів-сестер вирував полум'яний циклон. В ньому очищалась млява піддатливість миролюбців, викарбовуючи границю, яка лягала кривавою пругою між двома народами.

* * *

Неосвітленою вулицею важко посувалась людська постать. Опиралась на стіни будинків, падала і підводилась. Тоді повзла і таки переповзла вулицю. На другому боці відшукала навпомацки браму, довго мацала за дзвінком. Нарешті таки відшукала. Потягла за ручку і чекала. Будинок був глухий і непривітний, за неосвітленими вікнами чайлася насторожена мовчанка. Людина ще раз останнім зусиллям задзвонила і зсунулась по брамі на коліна. Припала лицем до пороху і слухала.

І раптом на найвищому поверсі обережно рипнули двері. Зачулися на сходах легкі кроки. Ось вони щораз ближче. Ось нерішуче спинилися під самою брамою.

— Хто там? — спитав жіночий, теплий голос.

— Поможіть! — застогнав крізь заціплені зуби лежачий. — Це я. Не пізнаєте?

І враз швидко у замку закрутився ключ. Брама відчинилась, сніп світла з електричного ліхтарика впав на обличчя лежачого.

— Романе! Ти ранений? О, Господи! — припала до нього жінка.

— Ванда? Ти тут? — в голосі раненого відчувалося велике здивування.

* Василь Кархут, автор тієї короткої новели про Вогні листопадової ночі, це відомий у передвоєнній Галичині лікар, пластовий діяч, організатор ремісничого Пласту, редактор журналу «Вогні» і автор оповідань для молоді з життя тварин. Його оповідання «Цупке життя», «Пшеничні нетрі» і «Полум'яний вихор» (повість) появились були в 1940, 1941 і 1942 рр. Був ув'язнений і засланий в концтабори Сибіру. Помер у рідних сторонах після повороту із заслання.

— Яким чином? — шепнув уже зовсім ослабленим голосом і, зомлілий, упав на її руки.

Здавалось, що втратив пам'ять лише на коротку хвилинку. Та коли очунав, то побачив себе в приватній кімнаті. Приліплена до краєчка крісла горіла свічка, на кріслі вужем лежав його пояс, поруч — відчеплений револьвер у кобурі. На другім кріслі, перевершений через спинку, висів його плащ. Погляд слабого упав на віддуту кишеню плаща. І що це? Невже йому приверзлося, що з кишені, крадучись, виповзла пещена біла рука?

Кліпнув повіками і спробував підвести голову. Та м'яка, тендітна рука не пустила, притиснувши голову до подушки.

— Не так швидко, Ромку! Ще трохи й перев'язка буде готова. Нічого поважного: перестрілені м'язи, але втратив трохи крові. Як же тішуся, що в мої руки попався! — голос жінки бринів м'яко, заспокоюючи.

— Вандо! — пробував заговорити. Та язик, мов кілок, не повертався в роті. Одну лише мить. Зібрав усі сили і зразу сів. Від цього закрутилась голова, але переміг слабість, і раптом зробилося йому зовсім добре. Почуття вдячності до рятівниці залило ціле його ество.

— Дякую, Вандо! — шепнув — Але... звідки ти тут, в цьому домі, взялася? Ти ж писала останню картку з дому, вчора одержав, нічого не згадувала, щоб кудись вибиралася, і сьогодні ти тут?

— Справи привели! — відповіла, тікаючи від прямої відповіді. А по часинці мовчанки: — От і є чим забивати собі голову! Чи не досить тобі, що саме в найвідповідніший момент придалася судженому?

— Так, але... — оглянув кімнату, пізнаючи помешкання. — Так, без сумніву, — додав сам собі. — Це мешкання моїх знайомих, Четичів... Де вони? Що з ними сталося, Вандо?

— Не знаю ніяких Четичів! І нікого тут, крім нас двох, немає! Голос жінки був рівний і спокійний.

— Де, Вандо, Четичі і що ти робиш в їх мешканні? — спитав рішуче.

Жінка раптом виринула з тіні на повне світло. Поривчасто закинула цупкі дівочі руки йому на шию, пригорнувшись усім своїм пружним, гарячим тілом.

— Ромку! — шепнула голосом розпеченої дитини. — Навіть не поцілуєш на привітання судженої?

Здавалось, що перемогла.

— Ох, ви непосидючі, міцні чоловіки із своїми вічними му-

жеськими справами! Запитуєте завжди більше, ніж ми жінки можемо на те відповісти. А я тільки слаба жінка, — шептала лукаво.

І раптом мозок чоловіка пронизала блискавка зрозуміння. В тому тоні був фальш. Так, тепер він уже все зрозумів. Рішучим рухом визволився з її обіймів і діловим тоном запитав:

— Куди поділа мої папери, Вандо?

Жінка здригнулась, заскочена. На мить в кімнаті стало дуже тихо. На стіні, лунко заचाїв годинник, в куті кімнати зашкрябала миша. Десь далеко, в місті, тьохнуло кілька пострілів. Раптом десь зовсім недалеко за вікном, випурхнула вгору ракета, і в кімнаті стало ясно, як удень. Обличчя жінки перетяла зморшка нетерплячки.

— Тепер вони тобі непотрібні, Ромку! — почала вдавано байдужим тоном.

— Віддай! Це військова таємниця!

— Ні!

Відповідь впала гостра, мов цьохнуло батогом. Жінка скочила з ліжка і стала перед ним рівна, як струна.

І раптом двоє рук водночас скочило і вп'ялося в кобуру, що лежала на кріслі. В його руку впивалися її гострі, драпіжні кігті. Налягла на нього всім тілом, не зважаючи, що робить йому боляче, вражає рани. . . Усім тілом повисла на руці. . . Билася хижо, як кішка, бажаючи видерти з рук револьвер. Та він зібрав усі сили і відштовхнув її від себе. Тоді вихопив з кобури револьвер, зняв безпечник і, націлюючись в неї, задиханим після боротьби голосом наказав:

— Прошу віддати папери!

Служняна пішла, одчинила нічну шафку, вийняла звідти коверту з документами, мапник і, похнюпившись, віддала все те йому до рук.

В кімнаті запала мертва мовчанка. Вбираючи поволі плащ, спостерігав на стіні її тінь від свічки. Вона маліла, росла, химерно танцювала, повикручувана в усіх вимірах. Був заскочений, збитий з пантелику, сам на себе лихий. . .

— Невже так відійдеш, Ромку? — голос жінки забринів здавлюваним плачем. — Кохаю тебе, як нікого в світі. Та ти зрозумій! Обов'язок крові. Мої брати гинуть тут у боротьбі з твоїми братами. Як же можу бути байдужа? — Раптом широко відкрила обійми і йшла на нього гарна, як ніколи досі, спокуслива.

— Забудьмо все, що нас роз'єднувало. Піду за тобою, куди забажаєш! — шептала жагуче. Почув її гарячий віддих, її груди хвилювали, очі ж, як дві зорі, обіцяли рай. . .

Завагався. Рука з націленим револьвером стала поволі опускаться додолу. . .

Коли це знечев'я з вулиці заломотали сильні вдари прикладів у браму, аж здригався будинок. Повернув голову в напрямі гамору, і коли по часинці знову глянув на жінку, що перед ним, не впізнав її. Зі схрещеними на грудях руками владно наказувала:

— Та покищо віддай назад револьвер і папери. Ідуть наші і ти — мій в'язень. За ціну паперів я заховаю тебе, чуєш, онтам у тій комірці, для себе!

Вона аж задихалася. Витягла перед себе білу, випещену ручку, щоб перебрати жадане, і та рука блиснула, мов оголений штилет.

— Ну, швидше! — тупнула ногою.

Міцна, вояцька хода гриміла вже на сходах. Заплющив очі, і на мить перед його очима стало все, що в'язало його з нею. Пристрасть. . . і більш нічого! Рвав у собі спогади, мов павутину, в якій ненароком заплутався. . . і розплющив очі. Перед ним стояла зовсім чужа йому пані. Коли прийшла рішуча хвилина, чари пропали.

Тоді без відповіді, зневажливо повернувся до підступного ворога спиною і націлився револьвером у двері; вирішив боронитись до останку.

— Пане хорунжий! Пане хорунжий! Де ви? — гукали під дверима молоді голоси.

— Відчиніть, пані, двері! — спокійно попросив півголосом.

Мов автомат, підійшла до дверей, відчинила їх і впустила вояків хорунжого.

— Тут ваш хорунжий! Здоровий, цілий. . . і перев'язаний, — спробувала жартівливого тону.

Хорунжий поволі пересилиював кобуру з револьвером. Зап'яв пояс і вбрав шапку.

— Булавний! Візьміть цю паню і заведіть до військової в'язниці. Поводитись, як з військовим бранцем! — наказав. І, повертаючись обличчям до жінки, що спокійна, горда стояла між двома вояками, вже готова до дороги, чемно докінчив:

— Свідчити проти Вас за себе і Четичів буду я. Проте дякую вам за перев'язку! — Віддав їй по-військовому поклін, повернувся до виходу і вийшов з кімнати твердим, відміреним кроком у нерозгадану листопадову ніч. . .

Листопад, 1939.

Огляди, рецензії

Борис ОЖАРОВСЬКИЙ

ОГЛЯД ВИДАНЬ

Джордж Г. Грабовіч, *«Поет як творець мітів»*, Гарвардський Український Дослідний Інститут, Кембрідж, 1982, стор. XIV — 173.

Переді мною чепурненька книжечка, видана ще у 1982 році, про яку багато говорилося і дещо писалось, більше у від'ємному, ніж позитивному тоні. Позитивно писала про книжку сама гарвардська громада, що зрештою в Америці не є сприймливим, бо не випадає, щоб з цієї самої університетської спільноти хвалено одного з її членів. Краще було б, якби хвалили з другого університетського гурту. А то нагадує доню, яка казала: «Мамо, хвалять нас!». «А хто такий?» — питає мама. «А во, ви мене, а я вас», — відповіла доня.

Щоб в Америці стати славним, треба написати або зробити щось оригінального, навіть з потоптанням давніх засад і принципів етики, естетики, товариських форм і тим подібне. І от проф. Грабовіч задумав і собі щось оригінального. Про Шевченка було вже дуже багато написано в різних мовах; про нього, як геніяльного поета, співця минулого України, пробудителя нації, мистця слова і поетичних форм, про його світогляд, його глибоку віру в Бога, про нього як національного пророка, про його історичні, ліричні і суспільного характеру поеми; про Шевченка прозаїка і геніяльного маляра; про його глибокий патріотизм і надзвичайно важкий життєвий шлях. І Шевченка визнали великим і геніяльним, почавши від хвилини його смерті аж по сьогоднішній день; від П. Куліша, через І. Франка, М. Грушевського, аж до поляка Є. Єнджеєвіча із його знаменитою книгою про «Українські ночі, або родовід генія». Шевченка визнали великим і його сучасники, що не часто буває. Згодом писали про Шевченка і наукові праці і літературні твори мистецького письменства.

Грабовіч вибрав тему про Шевченка, про яку не писалось, або дуже мало. А саме, — Шевченко — творець міту або мітів. Один аспект і нічого більше. Лишається питання до відповіді: чи такого велетня духа і творчости як Шевченко, можна розглядати тільки під одним аспектом, і, чи випадає так робити, і, чи такий велетень загалом вміститься в такі вузькі рамки? Що це є міт? Міт дефінують як передання давньої історії або оповідання з історичним змістом, якого реальні початки загубилися в минулому. До таких вузьких рамок береться Грабовіч звести Шевченка.

Щоб створити пригожий ґрунт для писання, Грабовіч сам цитує декіль-

ка дефініцій міту, як ось наприклад, що мітом вважається загальне змагання передати до відома щось, що є монументальне і правдиве, але чого в дійсності не можна перевірити; як частина повір'я, яке в загальному змислі... утотожнюється зі зловмисним вводом в блуд, або тільки у фальшиве поняття (стор. 44).

Ось і до чого Шевченко докотився: він минуле України представляє як міт, як щось велике, чого перевірити не можливо, а що по собі є вводом в блуд із фальшивим відображенням дійсності, якої не можна перевірити.

Тут наявне намагання автора писати про Шевченка як творця міту, звести нашого національного і літературного велетня до величини забріханого карлика. На таке ще ніхто собі не дозволив навіть у СССР.

Прочитавши книжку Грабовіча, можна легко прийти до переконання, що йому задум цілком не вдався. Він нікого і ніколи не переконає у своїй тезі. Він сам себе заспокоює, повторюючи фразу, що Шевченко є творцем міту, безконечно часто. Він цього ніяк не доводить і в ніякому відношенні, а попросту хоче тією фразою тільки обдурити читача, попросту «виполоскати йому мозок».

Це «виполоскання мозку» безконечним повторюванням фрази, підперте є чистою, а то й високою стилістикою, англійською мовою, переплітаною рідкими і технічними словами і термінами, які читача можуть легко оголомшати. Цією добірною і важкою англійською мовою хотілося шановному професорові довести його глибину і безспірну науковість.

Не бракує в книжці і різних висловів, які явно доводять намагання її автора понизити і Шевченка і українську громаду. Ось хочби кілька прикладів:

«Це вже загально відома річ, що не тільки ціле українське літературне, але також українське духово-культурне життя і ціле національне відродження дев'ятнадцятого сторіччя як таке, були рішально формовані Шевченком. І оце стає теж ясним, що його далекосяжний вплив, висловлений в потужній поезії, завдячується теж потребі, а то в дійсності, і політичному безсилі цієї національної групи, якої він став представником» (стор. 1-2).

Але каже Грабовіч, теж, що були два Шевченки; один Шевченко — український патріот революціонер, ворог Москви, котрий писав по-українськи вогненні поеми; і другий Шевченко, що писав по-російськи і прозою, що сприймав дійсність московської зверхності і не бунтувався. Це Шевченко — угодовець, і не творець українських мітів, але Шевченко — опортуніст, готовий, або здібний на компроміси із московським займанцем.

Тут проф. Грабовіч не цілком правий, бо і в Шевченкових прозаїчних творах, писаних російською мовою, є елементи ворожості до і бунту проти займанця, прикметності відносно москалів і їхньої системи, з кріпацтвом включно. І ось до якого заключення доходить Грабовіч:

«Основно підкресленими прикметами цього його способу писання є сенс духового відділення себе (наприклад, відносно українського минулого); його раціональна перспектива ролі України у відношенні до російської

імперії; та й відносно ролі й ефективності мистця (як наприклад в новелях «Khudozhnik» або «Muzykant»); раціональне й основно обдумане сприймання людської поведінки, і цілковито неостання прикмета, — це точка погляду зрілої його особовости» (стор. 9).

Значиться у своїх писаннях по-російськи, Шевченко — угодовець, відділившись від українського минулого, стає зрілим і раціональним. З другого боку, у своїх поезіях українською мовою, він незрілий і нераціональний творець недійсного міту. Але Грабовіч признає рівночасно, що Шевченкові твори російською мовою мають куди меншу літературну і мистецьку вартість:

«(Його) українська поезія є дуже сильна і зворушлива, і дуже часто величава, тоді як другі писання, хоч часто інтересні, але дуже часто тяж середньої вартости» (стор. 6).

Чому тоді, можна спитати шановного професора, він вважає Шевченка ірраціональним і відірваним від дійсности творцем неперевіраних мітів, віддзеркалених «дуже сильною і зворушливою, і дуже часто величавою» поезією, а «зрілим і раціональним» тільки тоді, коли він пише речі друго-рядної вартости. Щось тут абсолютно не так! Але це таємниця самого автора книги, про що ще буде мова даліше.

Хоч часом є і слушні ствердження Грабовіча, коли він їх повторяє за другими, як наприклад за В. Антоновичем, коли він погоджується, що:

«Провідною думкою тих, що думають більше аналітично є ствердження, що хоч т.зв. шевченківські історичні поеми можуть бути повні історичних недокладностей, але духа минувшини вони схопили вірно і представлення епохи (козацької) є потужне і в основному правдиве (стор. 18)».

Але таке ствердження розходиться із основною ідеєю книжки про Шевченківське творення міту. Тому Грабовіч додає ствердження, що поезії з тієї ділянки творчости Шевченка, саме через ті недокладності, не можна називати історичними, але скорше «історіософічними», представляючи радше історичну філософію Шевченка, а не історію. В цей спосіб Грабовіч будує собі основу своєї тези «про творення» українського міту, що не мало нічого спільного з дійсністю в минулому. Ось і родзинок серед думок професора:

«Історичні погляди висловлені у його (Шевченкові) прозі є у своїй більшості основно послідовні і зрівноваженого змісту, виказуючи культурну і космополітичну перспективу, розуміється без жадних символічних сигналів. І тут різниця дуже наглядна. В його поезіях минуле України він представляє неодмінно через емоційну і часто сильну емоційну призму. . . » (стор. 20).

І хоч Грабовіч признав, що мистецько Шевченківські поезії стоять куди вище як його російськомовна проза, то щоб підбудувати свою, зрештою у названій книзі цілком необгрунтовану тезу Шеченкового «мітотворення», він визначає цю поезію дуже емоційною, тобто і не раціональною, а прозою, твором культурного і космополітичного Шевченка.

Большевики зробили Шевченка борцем за пролетарську революцію, а Грабовіч приписує Шевченкові в «його російськомовному раціоналістичному пробудженні» космополітизм. Одне і друге є абсурдом, зпрепарова-

ним цілево для досягнення наміченої мети в першому і в другому випадках. Для цього Грабовіч вибирає з шевченківської прози такі цитати, відірвані від цілості питань, які послужили б його меті.

А що в поезії, оспівуючи воєнні досяги, героїзм, славу і терпіння, Шевченко покидає раціональність і збалансованість і стається ірраціональним і емоційним творцем мітів, в які він, Шевченко — пристосованець, сам не вірив. Відтак Грабовіч ділить т. зв. «історичні» поеми на три групи, в чому можна з ним погодитися, або й ні, і обговорює побіжно, намагаючися їм причепити ярлик «мітизму», тобто неперевіреного передання зі загубленим початком із елементом навіть підфальшовання (стор. 21-43).

Якщо Шевченко творив недостовірні міти у своїх «історіософічних» поемах, на що вказували б, за Грабовічем, його російські прозаїчні писання, а він потім був за них переслідуваний і за них терпів, а потім далі писав, то логічно, він мусів бути якимсь ірраціональним фанатиком на межі безглуздя. Щастя, однаке, що Грабовіч своїм писанням ніяк не доказав, що Шевченкові бути тільки «мітотворцем» і більш нічого. Це осталося тільки побожним писанням шановного професора.

Дальше, на сторінках 44-120 Грабовіч вміщує «дуже науковий» розділ під наголовком «Міт, структура і парадокматичне взаємовідношення», і тут він намагається доказати, що в своїх поемах суспільного характеру, Шевченко теж творив «міти». Мало цього, Грабовіч хоче в читача вмовити, що саме там, у суспільній тематиці, це «мітотворення» є найбільш характеристичне:

— «Всі ці твори називалося традиційно «суспільно-побутовими», «ідеологічними» або «політичними», чи теж і «фантастичними». Всі вони виказують ту саму мітичну структуру, хоч і в різному ступені і з різної формальної і нарративної (форми оповідання) основної точки бачення» (стор. 46).

Коли Грабовіч включає «мітичність» і до поем суспільно-побутового характеру, то він тут глибоко помиляється. Шевченко відображає в них соціальне лихо бідних, гноблених, використовуваних, жахиття панщини, самотності і опущення. Він боліє над цим лихом, таким дуже дійсним і реальним. У цих творах суспільного характеру не має жодного творення «мітів», але є тільки відображення незавидної дійсності. Грабовічеві можна писати, що він захоче у цій вільній країні, але критичний читач не мусить вірити у всі його необґрунтовані спекуляції. Грабовіч своїм спекуляціям не дає майже жодного наукового обґрунтування, а тільки «великих слів, велику силу, і більш нічого» (за Шевченком).

Про гайдамаків чув Шевченко від свого діда і «Коліївщина» була для нього реальною боротьбою за соціальне і політичне визволення його народу. Но, не так у Грабовіча.

Чигирин, Суботів, Козаччина, Гайдамаччина, українське село, це для Шевченка українська дійсність з минулого і біжучого, а не щось нереальне, мітичне, якого первопочатків не можна перевірити. Професор Грабовіч тут або глибоко помиляється, або визначивши собі заздалегідь мету зменшити Шевченка до вимірів «мітотворця», не хотів бачити навіть дійсного Шевченка.

Це саме діється в його інтерпретації і в конфлікті «нешчасливо залюблених» (стор. 57-63) і в «родинних конфліктах» (стор. 63-77), і в «суспільних конфліктах» (стор. 77-106), а зокрема в Шевченковому зображенні «Козаччини» (стор. 106-120).

У четвертому розділі п. з. «Тисячорічна візія», на початку Грабовіч каже так:

«Так як козаки є для Шевченка в основному тільки мітичними, а не історичним явищем, так само і його періодизація, або упорядкованість історичного часу, тобто його сенс часовості свідомого людського колективу (спільноти) є цілковито мітичним» (стор. 121).

Знову ж, як і попередньо, таке твердження Грабовіча нічим не обгрунтоване. Поезія Шевченка не є вільна від романтизму й ідеалізування українського минулого, але вона сперта на дійсних основах, а історичні неточності можна вяснити так, як у других геніїв поетичного слова — Гете, Шіллера, Пушкіна, Міцкевича, Лесі Українки, чи Франка, засадою «поетичної свободи» (ліценція поетика). А з другої сторони, Шевченко не писав наукових історичних праць і йому не треба було тісно триматися історичного фактажу. По-третє, впершись так, як це робить Грабовіч, можна до якоїсь міри причепити майже кожному поетові романтичної доби вивіску «мітотворця». Але це було б велике й неприродне упрощення.

У своєму заключенні Грабовіч доходить до такого екстрему (знову, безнадійно повторюючи слова «мітичний, міт, мітотворення»), щоб читачеві і відіхнути не дати і змусити повірити його професорському слову:

«Мітичне думання, а зокрема мітичне поняття України є осередком шевченківської поезії. . . в ліриці, оповіданні і в політичних (поезіях)». . .

«Світ описуваний шевченківською поезією, а зокрема Україна, є представлений не в історичному часі, але у мітичному» (стор. 147-148).

Значиться, за словами Грабовіча, Україна, її Козаччина, люд і минуле з теперішнім, не є реальні, але мітичні, «як частина повір'я, якого в загальному змислі не можна перевірити. . . , якого реальні початки загубилися в минулому. . . , що утотожнюється зі зловмисним вводом у блуд».

І знову він каже це саме: «Містичної природи Шевченківської поезії ніяк не можна заперечити» (стор. 161). Може так здається панові Грабовічеві, але в дійсності воно так не є.

Чому Грабовіч так поменшив Шевченка? Останньо виробилася мода в деяких псевдо-наукових кругах переконання, що писати позитивно про Україну, українських провідників, українські наукові твори, це є суб'єктивізм, сторонничість, ненауковість та й націоналістичний ухил; а науково об'єктивним є тільки той, що видвигне негативні, або від'ємні сторінки всього, що є зв'язане з українством і нібито науково це обгрунтує.

Джерелом такого упередження є безумовно Москва, а на Заході його просувають ліберали. Щоб рятувати свою науковість проф. Дж. Грабовіч пішов за цією течією, і постарався поменшити велич Шевченка. Чи йому це вдалося? Безумовно ні, бо він своєї тези, яка від самого початку була фальшивою, ні не доказав, ні не обгрунтував.

Властиво на цю чепурненько видану книжечку шкода часу. Читач не багато нового там довідається. Є куди кращі речі про Шевченка. За двадцять років, мабуть, ніхто книжки Грабовіча не читатиме. Забудеться це видання, де є «великих слів велика сила, і більш нічого».

А чому ж вона стільки шуму наробила серед української громади? Бо вона образлива для Шевченка і для української громади. Вона ніби субтельний, ніби науковий передвісник наступу на українське добре ім'я. А саме — применшити пробудителя модерного українства. Мовляв, хто є вашим пророком? Творець «мітів»?

Ярослав ДЕРЕМЕНДА

ЖНИВА СКОРБОТИ

Під таким наголовком («Ді гарвест оф сорров»), заходами Видавництва Гутчінсон, з'явилася на англійському книжковому ринку в дні 28-го серпня 1986 р. книжка *Роберта Конквеста*, в якій автор представляє трагічну дійсність голодового голокосту України 1932-33 років, що був запланований і переведений Москвою під диктат Сталіна, який масовим терором здійснював геноцид по відношенні до українського народу.

Зацікавлюючи своїх читачів цим новим виданням, «Ді Таймс» в трьох числах з 18, 19 і 20 серпня на сторінках спектру помістив серію витягів з цієї книжки, ілюструючи кількома картинами із злопам'ятного голодомору. Для нас книжка Роберта Конквеста має неабияке значення і заслуговує на подив і признання зі сторони української національної спільноти за те, що автор вірно представив цю трагічну дійсність голодового голокосту, метою якого було знищення найбільш свідомого елементу українського народу, селян-землевласників в першій половині тридцятих років, серед якого зберігалися заповідливо державницькі традиції української нації і які ставили завзятий опір колективізації, якою окупант мав в плані насадити ярмо неволі, нову форму кріпащини на волелюбну верству землевласників і пограбивши їх дідівщину, загнати у рабські колгоспи.

Книжка Роберта Конквеста матиме значення у вільному світі, як об'єктивний матеріал про голод в Україні, бо автор чужинець, визначний авторитет з ділянки історії СРСР. Для нас цінна праця Роберта Конквеста — «Жнива скорботи» є зокрема важлива тим, що вона підтверджує аналізи і ствердження українських авторів, які писали праці на цю тему і яких висновки аналогічні до тих, які представляє нам у своїй книжці Роберт Конквест.

В нашому огляді опублікованих в «Ді Таймс» витягів із книжки Роберта Конквеста передаємо їх зміст у скороченій формі, коментуючи лише деякі місця для підсилення наведеної автором аргументації.

В першій частині опублікованого в «Ді Таймс» матеріалу, що поміще-

ний під заголовком «Як Сталін виморив голодом Україну», автор дає історичне тло причин того жакливого злочину Москви, злочинне плянування і безпощадне переведення голодового голокосту, який поглинув мільйони невинних жертв українського народу в агоніях повільної смерти.

Автор стверджує, що Сталін вигубив з політичних міркувань 14 мільйонів селян в ССРС в роках між 1930 до 1937, що є значно більше ніж число загинувших під час Першої світової війни з усіх країн, що брали в ній участь, і двічі стільки, скільки винищив Гітлер жидів кілька років пізніше. Лише в самій Україні 25% сільського населення вимерло під час голоду, який був докладно запланований і переведений.

Більше чим 50 років тому, — пригадує нам автор, — Україна, на широкій території якої живе понад 40 мільйонів людей, скидалися на просторий концтабір Белзен. Четвертина сільського населення лежала мертва або вмираюча. Це був жакливий наслідок «революції згори», як Сталін висловлювався, у якій він і його кліка придавили два непоправно ворожі до його режиму чинники — селянство в цілому, й українську націю зокрема.

Історично, — стверджує автор, — українці, це старинна нація, яка пережила страшні лиха. Українці мають свою власну мову, свою власну культуру і цементуючу історію переслідувань. Вимога Центральної Ради про автономію України в 1917 році дала нагоду для експансії советів, які силою захопили цю східноєвропейську самостійну державу.

Же в 1921-1922 роках Україна була уражена великим голодом, що й не промовчувала Москва, апелюючи до Заходу про допомогу, яку американська адміністрація за часів президента Гувера їй уділила, але вже тоді була тенденція виключити від допомоги українських селян, з поміж яких 800,000 померло з голоду в першій половині 1922 року, що виказали офіційні советські джерела.

Розправившись жорстоко й безоглядно до 1929 року з опозицією в комуністичній партії на її верхах, Сталін був готовий здійснювати свою ворожість, супроти відцентрових тенденцій, а тому почав наступ проти т. зв. куркулів-кулаків і силою запроваджувати колективізацію. Розкуркулювання означало на практиці вбивство або заслання в арктичні простори Сибіру мільйони селян з їхніми родинами, головню тих, які були багатші і більше впливові, і які ставили найбільший спротив партійним плянам. Другим міроприємством у диявольському пляні підкорити українську націю, була колективізація, що означало знесення приватної власности на землю і загнання решти селян у колгоспи під контроль партії.

Сталін збагнув, що лише масовим терором у всіх відношеннях, а в тому випадку супроти селянства, зможе він змусити нарід до покiрного життя. В 1932-1933 роках, при одночасній атаці на всі українські культурні й інтелектуальні центри та провідні особистості, як також на Українські Церкви, прийшов, як можна б назвати, голодовий терор.

Він завдав удару колективізованим селянам вимогою здачі зерна, згідно з визначеною ставкою, що була не можлива до виконання в той час, як їм забрано останні пригорщі корму, не допускаючи помочі з-зовні, навіть з інших республік червоної імперії.

Неспроможність українських селян здати нараховане зерно, якого вони не мали, зінтерпретовано як вияв їхнього націоналізму, що було згідне з міркуванням Сталіна, який вважав, що національна проблема є в основі селянської проблемою. І в дійсності офіційно стверджено, що одною із цілей колективізації було «знищення соціальної бази українського націоналізму — індивідуалістів землевласників». Таким чином український селянин терпів з подвійної своєї образовості — як селянин, і як українець.

В нормальних умовах Україна і Північний Кавказ постачали половину із загальної кількості продажного зерна. Під час багатих жнив у 1930 році частка України становила 7.7 мільйонів тонн. У 1931 році таку кількість 7.7 мільйонів тонн вимагалось від України із жнив, що дали 18.3 мільйонів тонн, а це становило 42 відсотки. Лише 7 мільйонів тонн здала Україна, що й привело до голоду пізною весною 1932 року.

В липні 1932 року було прийняте фатальне рішення, яке довело до голокосту в чергових восьми місяцях. Сталін знову зарядив задачу 7.7 мільйонів тонн зерна із жнив, які з уваги на колективізацію, і причини лихих кліматичних умовин дали лише 14.7 мільйонів тонн, значить дві третини того, що в 1930 році. Було очевидним, що накладена висота задачі зерна була не лише надмірна, але й неможлива до виконання, навіть тоді, як у висліді аргументів з української сторони, ставку зменшено до 6.6 мільйонів тонн. Але і це вичерпало існуючі запаси зерна і відтоді мешканці 20,000 сіл України стали віч-на-віч з великою загрозою.

В жовтні 1932 з Москви вислано двох росіян — апаратчиків — А. Акулова, що був містоголовою ОГПУ, і М. М. Катаєвича, спеца по справах колективізації з метою скріпити в Україні льокальну партію.

До 1-го листопада плян здачі земельних продуктів був виконаний лише на 41 відсотків, хоч люди вже тоді вмирали. І, замість зменшити висоту задачі зерна, Москва пустила в хід «крещендо» терору голодом.

У серпні вийшов закон, згідно з яким все майно колгоспів, як худоба і зерно, є державною власністю — священною і непорушною. Проступники будуть ворогами народу і розстріляні.

Від серпня 1932 року поширено суворість закону: в харківському суді проголошено 1500 смертних присудів в одному лише місяці. В містах і селах панував розгул брутальності під сприяючим впливом влади. Один селянин був розстріляний, бо у нього знайшли 25 фунтів пшениці, зібраної його 10-літньою дочкою. В іншому випадку жінці присудили 10 років тюрми за 100 дозріваючих колосків зерна, зжатого на власному клаптику землі два тижні після того, як її чоловік помер з голоду.

В тому ж часі, як шалів голод і лютувала смерть, для знаті були відкриті ресторани, які охоронялися міліцією і в яких було подостатком дешевого білого хліба, м'яса, свійської птиці, консервованих овочів, вин та інших делікатесів. Селами вешталися бригади в розшуках за, захованим зерном та іншими харчовим продуктами і кожен, хто не голодував, був під підозрою, що заховав зерно. Таких активісти старанно перешукували.

Бригади поводитися нахабно. Вони наполягали на тому, щоб вивозити на цвинтар одночасно мертвих і вмираючих, щоб не робити додаткових

поїздок. І так, в масових гробах догоряли живі діти і старики по декілька днів.

Активісти плондруючих бригад знаходили виправдання за свої ганебні вчинки в ідеології комунізму, згідно з якою мета оправдує засоби. Один активіст заявив: «Нашою великою метою був універсальний тріумф комунізму, і задля цієї мети все було дозволено — брехати, красти, нищити сотні тисяч, а навіть мільйони людей, всіх тих, які ставили перешкоди нашій роботі, які могли перешкодити нам, які стояли нам на перешкоді... Я закривав вуха, був байдужий до плачу дітей і зойків жінок, бо я був переконаний, що доконую велике і кінечне переродження селянських комплексів».

В другій частині витягів, у згаданій книжці, автор виявляє заходи ком. влади, яка, без зерна сумління, здійснювала геноцид українського народу згідно з пляном Сталіна.

З приходом зими 1932 р. голод в Україні посилювався, бо Сталін зарядив не оплачувати збіжжям трудодні селянам, доки ставка здачі збіжжя в Україні не буде виконана. Тим часом зграї бригад нищпорили в хатах, на подвір'ях і по городах, шукаючи за зерном, а села були забльоквані, щоб не допустити до них кормових продуктів. Але селяни знаходили спосіб, як заховати зерно. Вони не вимолочували як слід снопів, а залишене зерно змелювали на жорнах, бо в млинах його відбирали.

По селах чинились заворушення, зокрема там, де збіжжя і картопля були на відкритих місцях і гнили не використані. В селі Пустоварівці розстріляно сотню людей, які захопили копець картоплі, при чому загинув місцевий секретар партії, а в районі Миколаєва ОГПУ скосила скорострільним вогнем селян, які захопили копець з напівгнилою картоплею. А щоб витягнути від селянських родин дорожочинності, відкрито по селах і містечках склепи, які продавали харчові продукти за золото і срібло, дорожочинні каміння, і за валюту інших держав. В цих склепах за золотий хрестик чи ковтки одержував селянин кілька кілограмів муки або товщу. Вчитель, за срібний доляр одержав 50 грамів цукру, кусок мила і 200 грамів рижу. Не дивно, що люди плондрували цвинатрі в пошуках за золотими речами, з якими давніше ховали багатих небіщиків.

На початку 1933 року проголошено задачу третього виміру зерна. Чергова акція на неіснуючі резерви зерна українських селян почалася. Люди вмирали протягом зими, але масова смертність почалася щойно в березні 1933 року.

Люди мали набряклі обличчя, ноги і животи. З голоду їли, що попало: миші, щурі, горобці, мурашки, хробаки. Вони терли кості на муку, обварювали золі, хутра, їли траву, корінці і листя, цибулини квітів і кропиву. Тут і там були випадки канібалізму.

Гонені розпукою, ті, що ще могли, покидали села, вмирали вздовж шляхів, на залізничних стаціях, на вулицях міст, де життя проходило своїм трибом, але всюди повзли на чотирьох голодуючі старці, жінки, дівчата й діти, жебраючи у прохожих куска хліба.

У містах — Києві, Харкові, Дніпропетровську й Одесі було щоденною рутинною вранці збирати тіла померших з голоду.

Жахливий терор лихопам'ятного голоду котився луною в ході років, яка ще й сьогодні бродить коридорами кривавого Кремля. Але цього не чув, бо не хотів чути вільний світ. Він був мовчазний, як гріб. Сталін знаменито опанував техніку «великої брехні», що Гітлер схвалював, і голодовий терор, який убив мільйони людей в Україні в перших роках 1930-их років, був для Сталіна першою нагодою для випробування техніки формування публічної opinio всупереч дійсності. Всі зусилля йшли в тому напрямку, щоб переконати Захід, що голоду немає і що ніякого голоду не було. Але правда просякла у вільний світ. Малькольм Муггерідж у своєму репортажі подав на Захід: «Поле бою засвідчує спустошення, як і в кожній війні, але простягнуте ширше... з одної сторони мільйони голодуючих селян з опухлими від голоду тілами, а з другої вояки ОГПУ, які виконують зарядження диктаторів пролетаріату. Вони перейшли країною як хмара сарани, забираючи з собою усе їстівне. Вони розстріляли або заслали в далекі простори тисячі селян, деколи й цілі села. Вони перемінили найкращі урожайні землі в сумні безлюдні пустелі».

Московська амбасада у Вашингтоні в той час заявила, що населення України зросло на 2% річно на початку 1930-их років та що в Україні найнижча смертність у порівнянні з іншими т. зв. республіками. Під смак Сталіна писали на Заході Сідней і Беатрик Вебб, які звинувачували селян за їх ворожість до режиму, за їх будь то би захланність, пияцтво і лінивість. Вони теж схвалювали методи режиму, «щоб перевиховувати тих відсталих характерами селян на суспільно одушевлених співпрацівників для реалізації наміченого пляну спільних діб та їхнього справедливого розподілу між собою».

Але інакше пояснює М. М. Катаєв, чільний комуніст, який сказав партійному активістові ось так: «безпощадна боротьба проходить між селянами і нашим режимом. Це є боротьба на смерть. Цього року була проба наших сил і їх витривалости. Але щойно голст доказав їм, хто є тут паном. Це коштувало мільйони жертв, але система колективних господарств буде існувати. Ми виграли війну»^{*}.

Немає ніякого сумніву, за голодовий злочин, за геноцид українського народу відповідають Сталін і московське керівництво. В теперішній час вислів «геноцид» часто живається реторично, але цілком певно таке оскарження можна висунути супроти СССР за його злочини в Україні.

Свого часу Ніколай Бухарін висловився, що далеко гіршим наслідком подій 1930-1933 років, як терпіння селян, хоч вони були страшні, була глибока зміна в психологічному світосприйманні комуністів, які брали участь в голодовій кампанії, і які замість зійти з ума, стали професійними бюрократами, для яких терор став нормальним адміністративним чинником, а чеснотою — послух кожному наказові згори, що привело до антигуманізації робітників державного апарату, а комуністична ідеологія дала їм мотивацію й оправдала злочинство.

Часом продискутовується питання, чи теперішні лідери СССР були б охочі вбити десятки мільйонів чужинців під час війни або зліквідувати

^{*} Подібними мотивами оправдував Сталін голод і його мільйонові жертви перед Черчілем під час війни — прим. Редакції.

мільйони власних громадян? Фактом є, що кліка старших лідерів була співучасником злочину вбивства мільйонів українців й інших задля встановлення політичного і соціального ладу, приписаного їхньою доктриною. Але те, що молодші лідери даліше оправдують вчинений злочин, вказує, що питання, над якими люди застановляються, не є недоречні.

Події, які мали місце в початкових роках 30-их років не можуть йти в забуття як часом вже відлеглі і без біжучого значення. Так довго, як вони не можуть бути вільно досліджені й обговорені в країні, де вони відбулися, то так довго вони в жодному сенсі не є минувшиною, але живою справою, беручи під увагу СССР, яким він є сьогодні. Теперішні вожді Кремля є спадкоємцями і співучасниками цієї жахливої історії.

Кінчаючи наш огляд витягів книжки Роберта Конквеста, в яких він доводить смерть поверх 11 мільйонів українських селян, жертв розкуркулення й голодової облоги України Москвою, що є авторитетним ствердженням чужинця, треба подбати, щоб зі сторінок наших україномовних і чужомовних видань справоздання про жахливий голодовий голокост України не сходили, як не сходять з жидівських видань і світової преси про жидівський голокост з руки нацистської Німеччини.

Книжку Робета Конквеста треба поручати впливовим особистостям вільного світу і самим уважно прочитати.

Володимир МАКАР

ПОЯВИВСЯ «ЛІТОПИС УПА» ПРО ТЕРНОПІЛЬСЬКУ ОКРУГУ

Недавно вийшов друком 11 том «Літопису УПА» про тернопільську підпільну округу. Повна назва цього тому: *Тернопільщина — список упавших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13.3.1944 р. до 31.12.1948 р.* Том ілюстрований, має 280 стор. друку, ціна 15.00 дол.

Основна частина книги — це життєписи впадших на території округи вояків УПА, членів ОУН і діячів збройного підпілля в роках 1944-1948. Вперше вона була опублікована у підпіллі в машинописі у вересні 1949 р. Вона складалася зі вступу, основної частини — життєписів (упорядковані хронологічно по районах округи) і поазбучного показника. Показник мав такі підрозділи: «А» — впадші з тернопільської округи, які загинули на території округи; «Б» — впадші з тернопільської округи, які загинули на інших територіях; «В» — впадші в тернопільській окрузі, які походили з інших територій. Ці підрозділи були також упорядковані за районами округи. Разом книга мала 161 сторінку густого машинопису.

Передруковуючи цю книгу, редакція «Літопису УПА» додала історичну вступну статтю про дії УПА й збройного підпілля на території тернопільської округи, з поясненнями про підпільне видання книги, з додатком написаних на еміграції життєписів, списком скорочень і показником задуваних у книзі інституцій, прізвиськ, псевдонімів і місцевостей. У книзі поміщені також фотографії деяких полеглих, між ними — першого ко-

мандира тернопільської (згодом — подільської) воєнної округи УПА «Лисоні», Омеляна Польового («Остапа»). При ближче невідомих обставинах О. Польовий попав у полон НКГБ у 1946 р. і ще й досі карається на сибірських засланнях.

Видана в підпіллі книга містить дані про понад 820 поляглих. При тому лише біля 100 поляглих — це невідомі вояки УПА чи члени збройного підпілля, про яких подано лише, до якої сотні УПА чи формації підпілля вони належали, в якому бої загинули і де поховані. Також про інших біля 120 вояків УПА чи революціонерів подані неповні дані. Це стосується передусім поляглих з Волині, Кам'янець-Подільської (тепер — Хмельницької) області й з інших округ Галичини, чи й Закарпаття. Укладачам життєписного словника були відомі лише їхні псевдоніми і їхня діяльність в УПА чи в збройному підпіллі. Про поляглих з тернопільської округи — біля 650 осіб — укладачі зуміли зібрати доволі вичерпні інформації. Їхні життєписи мають такі дані, як ім'я та прізвище, псевдоніми, місце та дату народження, соціальне походження, освіту, дані про громадську діяльність, зайняття, участь та функції у збройній боротьбі й обставини смерті.

Цей біографічний словник є важливим джерелом до історії боротьби УПА передусім тому, що він подає настільки повні біографії вояків УПА й членів збройного підпілля на певній території, не зважаючи на те, що ця територія відносно невелика. По аналогії — це картина інших територій. В нім теж багато інформацій про обставини, боротьбу й людей визвольного руху. Між життєписами є біографія май. Володимира Якубовського («Бондаренка»), шефа штабу (фактично — від 1946 р. командира) Третьої подільської воєнної округи УПА «Лисоні», члена штабу «Лисоні» «Чугайстира», сотенних Ярослава Процика («Журавля»), Василя Якимчука («Сича»), Омеляна Приліпа («Кита»), «Чорного», «Меча», «Гордієнка», «Косача» і багатьох старшин та підстаршин УПА. В книзі є також багато життєписів визначних місцевих діячів підпілля, що займали різні становища в підпільній адміністрації. Поміщені біографії мають також багато інформацій про організацію та бойові дії УПА, про діяльність підпільної адміністрації, про активний і пасивний спротив населення, а також про протиукраїнську діяльність обох окупантів України — гітлерівської Німеччини і більшовицької Росії. Завдяки цьому книгу треба назвати важливим джерелом для студій історії УПА.

Підпільні біографії дещо доповнюють зібрані на еміграції життєписи впадших з тернопільської округи, часто із зниклими, поміщені окремо, як кінцевий розділ книжки. Редакція «Літопису УПА» повідомляє у вступній статті, що додаткові написані на еміграції життєписи впадших будуть поміщені у слідуючому томі «Літопису УПА» про Третю подільську воєнну округу УПА «Лисоню». Ця воєнна округа УПА охоплювала територію сучасної тернопільської області, але без волинських районів (Крем'янецьчини), а зате включала кол. рогатинський повіт і, можливо, частину Кам'янець-подільської (тепер хмельницької) області. Редакція «Літопису УПА» просить присилати життєписи й фотографії якнайшвидше, бо 12 том «Літопису УПА» про «Лисоню» має з'явитися ще у 1986 р. Адреса Видавництва «Літопису УПА»:

Litopys UPA, P.O. Box 97, Station "C",
Toronto, Ontario, Canada, M6J 3M7

З глибоким смутком і боєм повідомляємо уділовців Української Видавничої Спілки і українську громадськість у Великій Британії, що в понеділок 15 вересня, 1986 року, в полудневих годинах несподівано упокоївся в Бозі

сл. п. сот. Ігор Степан ГАВРИЛІВ

довголітній член Дирекції Української Видавничої Спілки і керівник її друкарні в Лондоні.

Сл.п. сот. Ігор Гаврилів народився 13 листопада, 1924 року, в селі Пороги, Станиславівська область, від батьків Міляди і Ярослава. Початкову і середню освіту здобув у рідному селі і в Станиславові. В 1943 році вступив до Української Дивізії, відбив з успіхом старшинську школу і як старшина брав участь у боях Дивізії під Фельдбахом. До ОУН вступив під час війни. У Великій Британії Покійний був членом СУБ від січня 1948 року і членом ОБВУ від серпня 1949 року. На працю в УВС поступив літом 1952 року як лінотипист, а згодом, коли друкарня поширилася, перебрав керівництво друкарнею і ввійшов у склад Дирекції УВС, і на цих становищах працював до кінця свого трудолюбного життя. У 70 роках Покійний був головою Відділу СУБ у Ст. Албанс і займав провідні становища в ОБВУ. Будучи відданим патріотом української національної справи та маючи вроджений нахил до технічних машин і робіт, Покійний присвятив велику частину свого життя друкарському ремеслу в УВС, яке розбудував, устаткував і допровадив до високого рівня, а в останніх роках свого життя був організатором переходу друкарні на компютерську систему.

Покійний залишив горем і смутком прибуту Дружину, сина Андрія, рідну стареньку Матір, Невістку і Внуків.

Похорон Покійного відбувся у понеділок 22 вересня, 1986 р., в Crownhill Crematorium, Danstead Way, Crownhill, Milton Keynes, Buck's, о год. 11-й дня.

Вічна Йому пам'ять!

Дирекція, Адміністрація і Працівники УВС